

БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ УНІВЕРСІТЭТ

ФІЛАЛАГІЧНЫ ФАКУЛЬТЭТ

Кафедра сучаснай беларускай мовы

ВУЧЭБНЫЯ ПРАГРАМЫ

СПЕЦЫЯЛЬНЫХ КУРСАЎ

I СЕМІНАРАЎ

МІНСК

2006

УДК 808.26 (083.9)
ББК 81.2 Бей-923
С91

Аўтары-складальнікі:

Бадзевіч З.І. кандыдат філалагічных навук, дацэнт
Белакурская Ж.Я. кандыдат філалагічных навук, дацэнт
Важнік С.А. кандыдат філалагічных навук, дацэнт
Куліковіч У.І. кандыдат філалагічных навук, дацэнт
Лукашанец А.А. доктар філалагічных навук, прафесар
Любецкая К.П. кандыдат філалагічных навук, ст. выкл.
Міхневіч А.Я. доктар філалагічных навук, прафесар
Назаранка Ю.В. кандыдат філалагічных навук, ст. выкл.
Рамза Т.Р. кандыдат філалагічных навук, дацэнт
Савіцкая І.І. кандыдат філалагічных навук, дацэнт
Садоўская А.Л. кандыдат філалагічных навук, ст. выкл.
Чахоўская Т.Л. кандыдат філалагічных навук, ст. выкл.
Чахоўскі Г. К. кандыдат філалагічных навук, дацэнт
Шкілёнак В.Я. кандыдат педагагічных навук, ст. выкл.
Якуба С.М. кандыдат педагагічных навук, дацэнт

Рэкамендавана Вучоным саветам філалагічнага факультэта БДУ
20 чэрвеня 2006 г., пратакол № 7

С91 Праграмы спецыяльных курсаў і спецыяльных семінараў / Аўт.-
склад. З. І. Бадзевіч, Ж. Я. Белакурская, С. А. Важнік і інш.— Мн.: БДУ, 2006. — __ с.

Праграмы спецкурсаў і спецсемінараў адлюстроўваюць актуальную праблематыку сучаснага беларускага мовазнаўства, уключаюць падрабязную бібліяграфічную інфармацыю.

Прызначаюцца для студэнтаў 3-5 курсаў для студэнтаў спецыяльнасцей 1-21 05 01 “Беларуская філалогія”, 1-21 05 02 “Руская філалогія”, 1-21 05 04 “Славянская філалогія”, 1-21 05 05 “Класічная філалогія”, 1-21 05 06 “Рамана-германская філалогія”.

УДК 808.26 (083.91)

ББК 81,2 Бей-923

© БДУ, 2006

Сучасныя адукацыйныя стандарты і вучэбныя планы філалагічных спецыяльнасцей вышэйшай школы прадугледжваюць выкладанне рада дысцыплін па выбару, звязаных з паглыбленым вывучэннем асобных тэм і раздзелаў базавых курсаў і накіраваных на развіццё навыкаў індывідуальнай самастойнай працы студэнтаў. Пералік такіх дысцыплін устанаўліваецца саветам ВНУ і звычайна змяшчае прапанаваныя вядучымі кафедрамі спецыяльныя курсы і спецыяльныя семінары.

Выкладчыкамі кафедры сучаснай беларускай мовы Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта распрацаваны цыкл спецыяльных курсаў, якія ахопліваюць некаторыя найбольш важныя пытанні і праблемы сучаснай лінгвістычнай навукі і на працягу некалькіх гадоў праходзілі апрабачую ў студэнцкай аўдыторыі. Змест спецкурсаў і спецсемінараў прадвызначаецца актуальнасцю адпаведнай праблематыкі, а таксама навуковымі інтарэсамі аўтараў. Прадстаўлены як традыцыйныя, так і параўнальна новыя напрамкі мовазнаўства:

СПЕЦЫЯЛЬНЫЯ КУРСЫ:

- Фармальна-семантычная арганізацыя слова ў сучаснай беларускай мове (З.І. Бадзевіч);
- Філалагічны аналіз мастацкага тэксту; мастацкі тэкст: структура, семантыка, аналіз (Ж.Я. Белакурская);
- Моўныя сродкі вобразнасці ў беларускай народнай лірычнай песні (У.І. Куліковіч);
- Тэарэтычныя праблемы беларускага мовазнаўства (А.А. Лукашанец);
- Навука пра мову: гісторыя, метадалогія, метады даследавання (А.Я. Міхневіч);
- Праблемы лексічнай семантыкі (К.П. Любецкая);
- Выслоўе ў ідыяматыцы беларускай мовы: этналінгвістычны і культуралагічны аспекты (Ю.В. Назаранка);
- Спалучальнасць слоў у беларускай мове (Т.Р. Рамза);
- Беларуская лексікаграфія: гісторыя і сучаснасць (І.І. Савіцкая);
- Актуальныя праблемы беларускай этналінгвістыкі (А.Л. Садоўская);
- Фонастылістыка сучаснай беларускай мовы (Т.Л. Чахоўская);
- Тэкст як феномен нацыянальнай культуры (Г.К. Чахоўскі);
- Актуальныя праблемы выкладання беларускай мовы як замежнай (В.Я. Шкілёнак);
- Беларуская тапаніміка; Лінгвістычны аналіз слова, словазлучэння і сказа (С.М. Якуба).

СПЕЦЫЯЛЬНЫЯ СЕМІНАРЫ

- Сучаснае беларускае словаўтварэнне (З.І. Бадзевіч);
- Лінгвістычнае вытлумачэнне мастацкага тэксту (Ж.Я. Белакурская);
- Супастаўляльная граматыка славянскіх моў (С.А. Важнік);

- Актыўныя працэсы ў мове сучаснай беларускай мастацкай літаратуры (*У.І. Куліковіч*);
- Спецыяльная лексіка сучаснай беларускай мовы (*К.П. Любецкая*);
- Беларуская афарыстыка (*Ю.В. Назаранка*);
- Тэкст як “арганізаваная семантычная прастора” (*Т.Р. Рамза*);
- Беларуская лексікаграфія: гісторыя, праблемы, перспектывы (*І.І. Савіцкая*);
- Нацыянальна-культурны кампанент беларускай фразеалогіі (*А.Л. Садоўская*);
- Мастакі тэкст: структурна-семантычны, функцыянальны і лінгвакультуралагічны аспекты (*Т.Л. Чахоўская*);
- Лінгвадыдактычныя асновы выкладання беларускай мовы як замежнай (*Г.К. Чахоўскі*);
- Актуальныя праблемы функцыянальнай лінгвістыкі (*В.Я. Шкілёнак*);
- Лексічныя інавацыі ў сучаснай беларускай мове (*С.М. Якуба*).

Слухаючы адпаведныя лекцыйныя курсы ці рыхтуючыся да семінараў, студэнты вучацца весці самастойныя навуковыя пошукі, працаваць са спецыяльнай літаратурай, пісаць даклады, тэзісы, рэфераты, удзельнічаць у іх абмеркаванні, наладжваць навуковыя дыскусіі. У межах спецкурсаў і спецсемінараў, як правіла, рыхтуюцца студэнцкія навуковыя артыкулы і паведамленні, выконваюцца курсавыя і дыпломныя работы. Набытыя навыкі паспрыяюць эфектыўнай працы будучага настаўніка-філолага ў школе.

Праграмы спецыяльных курсаў мовазнаўчай тэматыкі ўключаюць тлумачальную запіску, тэарэтычны змест, спіс асноўнай рэкамендаванай літаратуры.

**ФАРМАЛЬНА-СЕМАНТЫЧНАЯ АРГАНІЗАЦЫЯ СЛОВА
Ў СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ*****Тлумачальная запіска***

Слоўнікавы склад беларускай мовы ўяўляе сабой складаную ў структурным плане сістэму ўзаемазвязаных лексічных адзінак, што ўпарадкаваны паводле розных па аб'ёме і характары семантычных сувязей паміж састаўнымі (фармальнымі) кампанентамі, і якія ў сваю чаргу могуць перасякацца на аснове тых ці іншых крытэрыяў. Таму адной з найбольш важных і актуальных праблем лінгвістычнай навукі на сучасным этапе застаецца праблема тыпалогіі, у тым ліку і семантычнай, розных класаў лексічных намінацыйных адзінак. Гэта лінгвістычная праблема ў апошні час атрымлівае сваё развіццё ў святле новых навуковых падыходаў і навуковых парадыгм. Прынцыпы класіфікацыі і апісання слоў могуць быць вельмі рознымі, аднак пануючымі пры стварэнні цэласнай тыпалагічнай сістэмы з'яўляюцца семантычны і фармальны, функцыянальнасць якіх асабліва выразна выяўляецца ў працэсе словатворчасці і марфемным складзе слоў.

Актуальнасць спецкурса абумоўлена тым, што студэнты, засвойваючы адпаведныя агульныя пытанні па марфеміцы і словаўтварэнні, вучацца бачыць моўную з'яву ў цэласным адзінстве формы і зместу. Прадугледжваецца абавязковае знаёмства студэнтаў з першакрыніцамі – арыгінальнымі даследаваннямі найбольш яркіх прадстаўнікоў лінгвістычнай думкі ў Беларусі і за мяжой.

Мэта курса – пашырыць веды студэнтаў па такіх актуальных праблемах беларускага словаўтварэння, як семантычная і фармальная структура слова, лексіка-семантычныя варыянты слова, кампаненты лексічнага значэння слова; фармальныя кампаненты слова; узаемасувязь фармальных і семантычных кампанентаў слова; матываванасць моўных адзінак, віды матывацыйных адносін; словаўтваральная аманімія і мнагазначнасць слова; паглыбіць уяўленні студэнтаў адносна марфемнага складу слоў розных часцін мовы з улікам фармальна-семантычнага прынцыпу члянэння іх на марфемы, выяўлення адметных марфематычных структур слоў у беларускай мове, сувязі і рознасці марфемнага і словаўтваральнага аналізу слоў.

Слова як асноўная, базавая адзінка мовы. План зместу слова і яго карэляцыя са структурай (формай) слова. Марфемы як асноўныя кампаненты формы слова. Віды марфем паводле ролі ў арганізацыі слова, пазіцыі ў слове, функцыі, ступені ўжывання і прадуктыўнасці. Марфемная структура слоў у сучаснай беларускай мове. Аб марфемным статусе некаторых структурных частак слова: інтэрфіксы, асемантэмы (структэмы), постфіксы, конфіксы і

інш. Дэрывацыйныя і рэляцыйныя марфемы, іх вытлумачэнне ў лінгвістыцы. Этапы ўстанаўлення марфемнай члянیمасці (структуры) слова. Пытанне аб ступені члянیمасці асновы. Паняцце асновы ў лінгвістыцы: аснова слова, аснова словаформы. Тыпы асноў паводле члянیمасці і вытворнасці. Суаднесенасць паняццяў члянیمасці і вытворнасці.

Асаблівасці фармальна-семантычнага члянэння слоў з гемінатыўнымі зычнымі (Т. Урыгстад, А. Падлужны). Паняцце марфемнай сумяшчальнасці (аплікацыйнасці). Спрэчныя пытанні марфемнай структуры назоўнікаў, прыметнікаў, складаных лічэбнікаў, дзеяслоўных форм (інфінітыва, загадных форм дзеяслова, дзеепрыметнікаў, дзеепрыслоўяў) у сучаснай беларускай мове. Фармальна-семантычная (марфемная) структура іншамовных слоў неславянскага паходжання ў сучаснай беларускай мове. Гістарычныя змены ў марфемнай структуры слоў.

Слова як сінтэз марфемных і словаўтваральных маніфістацый. (Э.В. Кузняцоў). Паняцце словаўтваральнай структуры слова. Словаўтваральная пара і паняцце словаўтваральнай вытворнасці (матываванаасці). Асноўныя крытэрыі ўстанаўлення словаўтваральнай вытворнасці (М. Дакуліла, Н.Д. Аруцёнава, А.А. Земская, А.І. Маісееў, Л.М. Шакун і інш.). Утваральная база і крытэрыі яе вызначэння. Суаднесенне прымет члянیمасці і вытворнасці асновы і ўзаемадзеянне марфемнай і словаўтваральнай структур ўтваральнага слова. Дэрываты ў сістэме мовы і маўлення. Размежаванне “рэальных”, патэнцыяльных і аказіянальных слоў. Сувязі паміж вытворным словам і ўтваральным словам як асобы тып фармальна-семантычнай сувязі мовных адзінак. Віды фармальна-сэнсавых адносін паміж утваральным словам і вытворным. Размежаванне фармальнай і сэнсавай вытворнасці. З’явы множнасці фармальна-семантычных матывацый. Фразеалагічнасць семантыкі вытворнага слова. Спосабы афармлення вытворных слоў у мове. Фармальнае прыстасаванне марфем у працэсе словаўтварэння (марфемныя швы). Марфэналагічныя асаблівасці вытворных у сучаснай беларускай мове. Функцыі словаўтварэння ў мове і маўленні і тыпы дэрывацыйных адносін. Лексічная і сінтаксічная дэрывацыя (А.Курыловіч). Намінатыўная, экспрэсіўная, стылістычная, канструктыўная і кампрэсіўная дэрывацыя (А.А. Земская). Тыпы словаўтваральных значэнняў (мадыфікацыйныя, мутацыйныя, транспазіцыйныя), іх размежаванне і спосабы марфемнага ўвасаблення ў словах. Словаўтваральны аналіз. Новыя падыходы да апісання словаўтваральнай сістэмы мовы. Мадэліраванне комплексных адзінак словаўтварэння як спосаб апісання словаўтваральнай сістэмы мовы. Беларуская мова як мова з разгалінаванай сістэмай спосабаў і сродкаў утварэння вытворных слоў. Афіксальныя і неафіксальныя спосабы словаўтварэння, іх разнавіднасці, часцінамоўнае выяўленне (функцыянаванне). Тэндэнцыі развіцця беларускай словаўтваральнай сістэмы.

Літаратура

1. Беларуская граматыка. Ч.1. Мн., 1985.
2. Беларуская мова. Энцыклапедыя. Мн., 1994.
3. Граматыка беларускай мовы. Т.1. Мн., 1962.

4. Герд А.С. Семантика морфемы: Значение или значимость (valeur)? // Вопросы языкознания. – 1987. № 9. С. 49.
5. Головин В.Г. Очерки по русской морфемике и словообразованию. Воронеж, 1990.
6. Зверев А.Д. Словообразование в современных восточнославянских языках. М., 1981.
7. Земская Е.А. Активные процессы пополнения словарного состава русского языка 80—90-х годов XX века. М., 1993.
8. Земская Е. А. Слообразование как деятельность. М., 1992.
9. Кубрякова Е.С. Понятие морфемы в современных грамматических исследованиях за рубежом // Морфема и проблемы типологии. М., 1991.
10. Лопатин В.В. Русская словообразовательная морфемика: Проблемы и принципы описания. М., 1977.
11. Лукашанец А.А. Словаўтварэнне і граматыка Мн., 2001.
12. Моисеев А.И. Основные вопросы словообразования в современном русском литературном языке. М., 1987.
13. Мурзин Л.Н. Основы дериватологии. Пермь, 1984.
14. Праблемы тэорыі і гісторыі славянскага словаўтварэння. Мн., 2004.
15. Русак В.П. Марфаналогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Мн., 2003.
16. Русская грамматика. Т.1. М., 1980.
17. Шанский Н.М., Тихонов А.Н. Современный русский язык. Ч.2. Слообразование. Морфология. М., 1981.
18. Современный русский язык / Под ред. В.А.Белошапковой. –2-е изд., испр. и доп. М., 1989.
19. Соболева П.А. Слообразовательная полисемия и омонимия. М., 1980.
20. Сцяцко П. Культура мовы. Мн., 2002.
21. Сцяцко П. Праблемы нормы, культуры мовы. Гродна 1998.
22. Сцяцко П. Праблемы лексічнага нармавання беларускай мовы. Гродна, 1999.
23. Улуханаў И.С. Единицы словообразовательной системы русского языка. М., 1996.
24. Шакун Л.М. Словаўтварэнне. Мн., 1978.
25. Шмелев Д.Н. Русская языковая модель мира. М., 2002.

Ж.Я. Белакурская

ФІЛАЛАГІЧНЫ АНАЛІЗ МАСТАЦКАГА ТЭКСТУ

Тлумачальная запіска

Мастацкі тэкст – аб’ект даследавання многіх гуманітарных навук. Філалагічны аналіз мастацкага тэксту накіраваны на разуменне фактуры і тэкстуры тэксту, а таксама на вызначэнне месца тэксту ў сістэме каштоўнасна-культурных арыенціраў нацыі.

Мэта спецкурса – сфарміраваць навыкі філалагічнага аналізу мастацкага тэксту; азнаёміць з асноўнымі прынцыпамі філалагічнага аналізу пражаных, вершаваных, драматычных тэкстаў; звярнуць увагу на культуралагічны аспект тэксту, праяўленне ў ім комплексу культурных традыцый, замацаваных у мове.

1. Прадмет і задачы філалагічнага аналізу мастацкага тэксту. Філалогія – інтэгрыруючая форма гуманітарнай адукацыі. Слова і тэкст як цэнтральныя аб’екты філалогіі. Праблемы цэласнага аналізу мастацкага тэксту ў працах класікаў айчыннай філалогіі.
2. Мастацкі тэкст як адзіна-асобная цэласнасць – вобразная мадэль рэчаіснасці і іманентная структура. Максимальная рэалізацыя моўных

магчымасцей у мастацкім тэксце, мастацкі тэкст як мова ў дзеянні. Мова мастацкай літаратуры і літаратурная мова. Паняцце ўзору і нормы для літаратурнай мовы мастацкай літаратуры.

3. Прынцыпы філалагічнага аналізу мастацкага тэксту. Агульная вобразнасць мастацкага тэксту. Мастацкі тэкст як іерархія сімвалаў. Вобраз аўтара і аўтарская ацэначная пазіцыя, яе роля ў фарміраванні кампазіцыі мастацкага тэксту. Залежнасць выкарыстаных у мастацкім тэксце моўных сродкаў ад яго тэмы, жанру, мастацкай і ідэйнай канцэпцыі аўтара. Размежаванне і ацэнка індывідуальна-аўтарскіх і агульнамоўных фактараў.
4. Методыка філалагічнага аналізу мастацкага тэксту. Чытанне мастацкага тэксту пад “лінгвістычным мікраскопам” як абавязковая ўмова філалагічнага аналізу тэксту. Філалагічнае каменціраванне, яго асноўныя аспекты і лінгвістычнае, літаратуразнаўчае, гісторыка-культурнае. Фрагментарны аналіз фрагментаў тэксту. Функцыянаванне асобных моўных сродкаў у тэксце. Семантыка-стылістычны аналіз “моцных” пазіцый тэксту (назва, пачатак і канец). Эстэтычная ацэнка аналізуемых фактаў у складзе мастацкага цэлага.
5. Філалагічны аналіз пражайтнага тэксту. Вобраз аўтара як арганізуючы цэнтр мастацка-стылістычнай сістэмы пражайтнага твора. Узаемаадносіны моўных сфер аўтара і персанажаў. Характаралагічныя і экспрэсіўныя функцыі слова ў пражайтным тэксце. Значэнне кампазіцыйна-моўных формаў (апавяданне, апісанне, разважанне) для выражэння прасторава-часавай перспектывы мастацкага твора. Лексіка-семантычны стрыжань мастацкага твора.
6. Філалагічны аналіз вершаванага тэксту. Разнастайнасць формаў выражэння аўтарскай пазіцыі ў паэзіі і лірычны, паэтычны свет. Апавядальнік. Узаемасувязь рытмічнай, гукавой і вобразна-моўнай арганізацыі лірычнага тэксту. Гукавы сімвалізм. Лірычны падтэкст-выхад за межы сэнсу моўнай тканіны тэксту. Перавага эмацыянальнай вобразнасці над жывапіснай вобразнасцю ў лірычным тэксце. Паэтычныя традыцыі і наватарства.
7. Філалагічны аналіз драматычнага тэксту. Дыялог як кампазіцыйна-моўная адзінка драмы. Сродкі ўвасаблення аўтарскай пазіцыі ў драматычным творы. Сентэнцыі і маналогі як асобная форма выражэння аўтарскай ацэначнай характарыстыкі. Рэмарка як прасторава-часавы і мадальны стрыжань мастацкага тэксту. Узаемаадносіны і суадносіны плана аўтара і плана персанажаў.
8. Філалагічны аналіз мастацкіх тэкстаў беларускіх класікаў і беларусазнаўства. Беларуская класічная літаратура як адзін з найбольш значных фактаў культуры беларускага народа, найбольш поўнае і разгорнутае праяўленне беларускай моўнай асобы. Раскрыццё эмацыянальна-стылявога падтэксту традыцыйных вобразаў-сімвалаў беларускай гісторыі і культуры. Агульначалавечае і нацыянальнае ў беларускай літаратуры.

Літаратура

1. Абабурка М.В. Основы лінгвістыкі літаратурна-мастацкага тэксту. Магілёў, 1997.
2. Атлас А.З. Интерпретация поэтического текста. СПб., 1993.
3. Бабенко Л.Г., Казарин Ю.В. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика. М., 2003.
4. Битенская Г.В., Богуславская Н.Е., Гиниатулин И.А. Человек—текст—культура. Екатеринбург, 1994.
5. Борисова Л.В. Интерпретация текста (проза). Мн., 1999.
6. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического анализа. М., 1981.
7. Горнак В.В. Методические рекомендации к занятиям по спецсеминару “Лингвистический анализ художественного текста”. Витебск, 1993.
8. Дымарский М.Я. Проблемы текстообразования и художественный текст. СПб., 1995.
9. Интерпретация художественного текста в вузе и школе. СПб., 1993.
10. Исследования по структуре текста. М. 1987.
11. Капаненка Т.М., Малажай Г.М., Пашкевич М.І. Праца з тэкстам на ўроках беларускай мовы. Брэст, 1993.
12. Кожин В.В. О художественной речи. М., 1980.
13. Кочан І. Лінгвістычны аналіз тэксту: Курс лекцый. Львів, 1999.
14. Кухаренко В.А. Интерпретация текста. М., 1988.
15. Лепешаў І.Я. Лінгвістычны аналіз літаратурнага твора: У 2-х ч. Гродна, 2000.
16. Лихачёв Д.С. Очерки по философии художественного текста. СПб., 1996.
17. Лінгвістычны аналіз тэксту: Матэрыялы семінара. Мн., 1975.
18. Лосева Л.М. Как строится текст. М., 1980.
19. Лотман Ю.М. Анализ поэтического текста. М., 1972.
20. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. М., 1970.
21. Маслова В.А. Комплексный анализ художественного текста М., 2003.
22. Маслова В.А. Филологический анализ художественного текста. Мн., 2000.
23. Михальчук Т.Г. Художественный текст и его стилистические ресурсы. Могилёв, 1998.
24. Новикова А. Лингвистическое толкование художественного текста М., 1979.
25. Одинцов В.В. Стилистика текста. М., 1980.
26. Писорук Г.В. Лингвистический анализ текста на уроках русского языка. Брест, 1998.
27. Пісарук Г.В., Верамеюк Г.А. Лінгвістыка тэксту: Практычны матэрыял для студэнтаў філалагічных факультэтаў. Брэст, 1994.
28. Реферовская Г.А. Лингвистическое исследование структуры текста. Л., 1983.
29. Смелкова З.С. Слово в художественном тексте. М., 1980.
30. Солганик Г.Я. Синтаксическая стилистика (сложное синтаксическое целое). М., 1973.
31. Солганик Г.Я. стилистика текста. М., 1997.
32. Шанский Н.М. Лингвистический анализ стихотворного текста. М., 2002.
33. Штайн К. Принципы анализа поэтического текста. СПб. – Ставрополь, 1993.

Ж.Я. Белакурская

МАСТАЦКІ ТЭКСТ: СТРУКТУРА, СЕМАНТЫКА, АНАЛІЗ

Тлумачальная запіска

Практыка выкладання мовы ў ВНУ і ў школе прадугледжвае неабходнасць спецыяльнага навучання ўспрыняццю мастацкага тэксту, які выступае ў якасці самастойнага аб’екта вивучэння.

Фарміраванне навыкаў аналізу мастацкага тэксту з пункту погляду структуры, семантыкі, а таксама моўнага ўвасаблення ідэйна-мастацкай інфармацыі – найважнейшае звязно прафесійных уменняў студэнтаў-філолагаў.

Мэта спецкурса – сфарміраваць паняцце аб мастацкім тэксце як адзінцы складанай структуры, якая з’яўляецца вынікам узаемадзеяння ідэйна-эстэтычнага, жанрава-кампазіцыйнага і эстэтычнага ўзроўняў арганізацыі тэксту; даць уяўленне аб гарызантальнай і вертыкальнай пабудове тэксту і спосабах актуалізацыі моўных адзінак, асаблівасцях моўнага выражэння асноўных тэкставых катэгорый; звярнуць увагу на спецыфіку аналізу мастацкіх тэкстаў розных жанраў і стыляў.

1. Мастацкі тэкст як адзіна-асобная цэласнасць – вобразная мадэль рэчаіснасці і іманентная структура.
 - a. Максімальная рэалізацыя моўных магчымасцей у мастацкім тэксце, мастацкі тэкст як мова ў дзеянні.
 - b. Мова мастацкай літаратуры і літаратурная мова. Паняцце нормы для літаратурнай мовы і для мовы мастацкай літаратуры.
2. Асноўныя катэгорыі мастацкага тэксту. Кагезія, кагерэнтнасць, праспекцыя, рэтраспекцыя, мадальнасць. Прагматыка і сінтагматыка мастацкага тэксту.
3. Гарызантальная пабудова тэксту і ўзроўні актуалізацыі моўных адзінак у мастацкім тэксце. Фонаграфічнае выдзяленне і стварэнне мастацкага вобразу.
 - a. Марфемны ўзровень. Роля марфемы ў прыўнясенні ў тэкст дадатковага зместу і мадальнасці.
 - b. Лексічны ўзровень. Мастацкая непаўторнасць твора як сінтэз сэнсавых і пачуццёва-экспрэсіўных выкарыстанняў слоў.
 - c. Сінтаксічны ўзровень. Сказ як складаная сінтаксічная адзінка. Сінтаксічныя фігуры. Інтанацыя. Набор пунктуацыйных сродкаў мовы.
4. Вертыкальная пабудова твора і яго кампазіцыйная структура. Назва твора. Імя ўласнае. Мастацкая мадэль. Моцная пазіцыя. Пачатак твора. Канец твора.
 - a. Мова аўтара. Мова персанажаў. Дыялог. Унутраная мова. Няўласна-простая мова.
5. Лінгвістычнае, літаратуразнаўчае і гісторыка-культурнае каменціраванне тэксту.
 - a. Методыка лінгвістычнага аналізу мастацкага тэксту. Чытанне мастацкага тэксту пад “лінгвістычным мікраскопам” як абавязковая ўмова філалагічнага аналізу тэксту.
6. Лінгвістычны аналіз праявінага тэксту. Характаралагічныя і экспрэсіўныя функцыі слова ў праявіным тэксце. Значэнне кампазіцыйна-моўных формаў (апісанне, апавяданне, разважанне) для выражэння прасторава-часовай перспектывы мастацкага твора. Лексіка-семантычны стрыжань мастацкага твора.
7. Спецыфіка лінгвістычнага аналізу вершаванага тэксту. Узаемасувязь рытмічнай, гукавой і вобразна-моўнай арганізацыі лірычнага тэксту. Лірычны падтэкст як выхад за межы сэнсу моўнай тканіны тэксту.

8. Лінгвістычны аналіз драматычнага тэксту. Дыялог як кампазіцыйна-моўная адзінка драмы. Сентэнцыі і маналогі як асобныя формы выражэння.

Літаратура

1. Абабурка М.В. Основы лінгвістыкі літаратурна-мастацкага тэксту. Магілёў, 1997.
2. Атлас А.З. Интерпретация поэтического текста. СПб., 1993.
3. Бабенко Л.Г., Казарин Ю.В. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика. М., 2003.
4. Битенская Г.В., Богуславская Н.Е., Гиниатулин И.А. Человек–текст–культура. Екатеринбург, 1994.
5. Борисова Л.В. Интерпретация текста (проза). Мн., 1999.
6. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического анализа. М., 1981.
7. Горнак В.В. Методические рекомендации к занятиям по спецсеминару “Лингвистический анализ художественного текста”. Витебск, 1993.
8. Дымарский М.Я. Проблемы текстообразования и художественный текст. СПб., 1995.
9. Интерпретация художественного текста в вузе и школе. СПб., 1993.
10. Исследования по структуре текста. М. 1987.
11. Капаненка Т.М., Малажай Г.М., Пашкевич М.І. Праца з тэкстам на ўроках беларускай мовы. Брэст, 1993.
12. Кожин В.В. О художественной речи. М., 1980.
13. Кочан І. Лінгвістычны аналіз тэксту: Курс лекцый. Львів, 1999.
14. Кухаренко В.А. Интерпретация текста. М., 1988.
15. Лепешаў І.Я. Лінгвістычны аналіз літаратурнага твора: У 2-х ч. Гродна, 2000.
16. Лихачёв Д.С. Очерки по философии художественного текста. СПб., 1996.
17. Лінгвістычны аналіз тэксту: Матэрыялы семінара. Мн., 1975.
18. Лосева Л.М. Как строится текст. М., 1980.
19. Лотман Ю.М. Анализ поэтического текста. М., 1972.
20. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. М., 1970.
21. Маслова В.А. Комплексный анализ художественного текста М., 2003.
22. Маслова В.А. Филологический анализ художественного текста. Мн., 2000.
23. Михальчук Т.Г. Художественный текст и его стилистические ресурсы. Могилёв, 1998.
24. Новикова А. Лингвистическое толкование художественного текста М., 1979.
25. Одинцов В.В. Стилистика текста. М., 1980.
26. Писарук Г.В. Лингвистический анализ текста на уроках русского языка. Брест, 1998.
27. Пісарук Г.В., Верамеюк Г.А. Лінгвістыка тэксту: Практычны матэрыял для студэнтаў філалагічных факультэтаў. Брэст, 1994.
28. Реферовская Г.А. Лингвистическое исследование структуры текста. Л., 1983.
29. Смелкова З.С. Слово в художественном тексте. М., 1980.
30. Солганик Г.Я. Синтаксическая стилистика (сложное синтаксическое целое). М., 1973.
31. Солганик Г.Я. Стилистика текста. М., 1997.
32. Шанский Н.М. Лингвистический анализ стихотворного текста. М., 2002.
33. Штайн К. Принципы анализа поэтического текста. СПб. – Ставрополь, 1993.

У.І. Куліковіч

МОЎНЫЯ СРОДКІ ВОБРАЗНАСЦІ Ў БЕЛАРУСКАЙ НАРОДНАЙ ЛІРЫЧНАЙ ПЕСНІ

Прадмет і задачы спецкурса. Беларускі фальклор і яго жанры. Народная лірычная песня сярод жанраў беларускага фальклору. Гісторыя ўзнікнення народнай лірычнай песні. Роля лірычнай песні ў жыцці грамадства. Жанравы-тэматычныя групы народных лірычных песень. Асаблівасці любоўных

песень. Літаратуразнаўчыя і мовазнаўчыя даследаванні народнай лірычнай песні.

Катэгорыя аўтара ў тэкстах любоўных песень. Структура і кампазіцыя песень. Паняцце вобразнасці маўлення. Прызначэнне вобразных сродкаў мовы.

Сюжэтная фабула лірычных песень. Стылістычныя функцыі гукапісу ў лірычных песнях (выяўленчая, эмацыянальна-экспрэсіўная, сэнсавая, кампазіцыйная). Алітэрацыя, асананс, інтанацыя, націск. Гукаперайманне. Гукавобраз.

Стылістычныя рэсурсы словаўтварэння ў лірычных песнях. Словы з суфіксамі суб'ектыўнай ацэнкі ў тэкстах песень. Словаўтваральныя архаізмы і аказіяналізмы.

Лексічныя сродкі стварэння вобразнасці. Стылістычнае выкарыстанне сінонімаў, антонімаў, мнагазначных слоў і амонімаў, паронімаў. Іх функцыі ў тэкстах народных лірычных песень.

Выкарыстанне лексікі, якая мае абмежаваную сферу ўжывання. Стылістычныя функцыі дыялектнай, прафесійнай, жаргоннай, устарэлай, запазычанай лексікі.

Лексічныя вобразныя сродкі. Тропы. Функцыі метафары, увасаблення, алегорыі, метаніміі, антанамазіі, сінекдахі, эпітэта, параўнання, гіпербалы і літоты, перыфразы ў тэкстах народных лірычных песень. Вобразы-сімвалы.

Стылістычнае выкарыстанне фразеалагізмаў, прыказак, прымавак, крылатых выслоўяў.

Стылістычнае выкарыстанне самастойных часцін мовы ў беларускіх народных лірычных песнях. Назоўнік. Прыметнік. Лічэбнік. Займеннік. Дзеяслоў. Прыслоўе.

Сінтаксічныя сродкі стварэння экспрэсіўнасці ў беларускіх народных лірычных песнях. Звароткі. Пабочныя і ўстаўныя канструкцыі. Простая і няўласна-простая мова. Аднасастаўныя і няпоўныя сказы. Інверсія.

Стылістычныя фігуры. Эмфаза. Рытарычныя воклічы. Рытарычныя пытанні. Паралелізм. Анафара. Эпіфара. Эліпіс. Шматзлучнікавасць (палісіндэтан). Градацыя.

Літаратура

1. Абабурка М. В. Стылістычна абмежаваныя словы ў мове беларускай мастацкай літаратуры. – Мн.: Выш. шк., 1981. – 160 с.
2. Багамолава А. М. Прыметнікі з суфіксамі суб'ектыўнай ацэнкі і стылістычнай мадыфікацыі ў беларускіх народных песнях: Аўтарэф. ... канд. філал. навук. 10.02.02. – БДУ. – Мінск, 1995. – 21 с.
3. Бароўская І. А. Вобразна-выяўленчыя моўныя сродкі ў беларускай песеннай лірыцы. Аўтарэф. ... канд. філал. навук. 10.02.01. Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны. – Гомель. 2002. – 21 с.
4. Васілеўскі М. С. Неалагізм у мастацкім творы // Весці АН БССР. Серыя грамадскіх навук. – 1988. – № 5. – С. 106 – 110.
5. Беларуская мова. Энцыклапедыя. Мн., 1994.
6. Гілевіч Н. С. З клопатам пра песні народа: Кароткі нарыс гісторыі збірання і даследавання беларускіх народных песень. – Мн.: Выд-ва БДУ, 1970. – 160 с.
7. Гілевіч Н. Паэтыка беларускай народнай лірыкі. – Мн.: 1975.
8. Гурскі А. І. Тайны народнай песні. – Мн.: Універсітэцкае, 1994. – 160 с.

9. Гурскі А.І. Пазаабрадавая паэзія / Навук. рэд. А.С. Фядосік. – Мн.: Бел. навука, 2002. – 564 с. – (Беларускі фальклор: жанры, віды, паэтыка; Кн. 3).
10. Ефимов А. И. Образная речь художественного произведения. // Вопросы литературы. – 1959. – № 8. – С.91-108.
11. Журавлёв А. П. Звук и смысл. – М., 1981.
12. Жураўская Л.В. Слова ў фальклорным тэксце// Словообразовательная и номинативная деривация в славянских языках: Тез. докл. Респ. конф. Гродно, 1982. Ч.1. – С.177-179.
13. Ивченко В.И. Лингвистика тропов Юрия Казакова. – Мн.: УП «Ред.науч.-метод. журн. «Пачатковая школа», 2002. – 112 с.
14. Крук Я. Сімволіка беларускай народнай культуры. 2-е выд., стэр. – Мн.: Ураджай, 2001. – 350 с.; іл.
15. Кузьмич Л. П. Лексические особенности белорусского фальклора. Аўтарэф. ... канд. філал. навук. 10.02.02. – БДУ. – Мінск, 1993. – 20 с.
Лазутин С. Г. Композиция русской народной лирической песни. (К вопросу о специфике жанров в фольклоре) // Русский фольклор. Материалы и исследования. V. – М.—Л., Из-во АН СССР, 1960.
16. Лексікалогія сучаснай беларускай мовы / Пад рэд. А.Я.Баханькова. – Мн.: Навука і тэхніка, 1994. – 463 с.
17. Лихачев Л. С. Внутренний мир художественного произведения. // Вопросы литературы. – 1968. – № 8. – С.27-38.
18. Лотман Ю. М. Структура художественного текста. – М., 1970.
19. Лукьянова Н.А. Экспрессивная лексика разговорного языка. – Новосибирск, 1986.
20. Малажай Г. М. Сучасная беларуская мова: Слова. Перыфраза. Фразеалагізм: Вучэб. дапам. – Мн.: Выш. шк., 1992. – 238 с.
21. Малаш Л. А., Аксамітаў А. С. Лексіка і фразеалогія беларускіх народных песень. (На матэрыяле зборнікаў З. Я. Хадакоўскага) // Беларуская мова: Даследаванні па лексікалогіі. – Мн.: Навука і тэхніка, 1965. – С. 108-117.
22. Малюк А.К. Эмацыянальна-ацэначная лексіка беларускага фальклору// Бел. мова і мовазнаўства. – Мн., 1976. – Вып. 4. – С.106-113.
23. Малюк А.К. Эмацыянальныя асаблівасці гутарковага слова// Бел. мова і мовазнаўства. – Мн., 1975. – Вып. 3. – С.106-113.
24. Маслова В. А. Лингвистический анализ экспрессивности художественного текста. – Мн., 1997.
25. Оссоветский И. А. Стилистические функции некоторых суффиксов имён существительных в русской народной лирической песне // Труды Ин-та языкознания. Т. VII. – М., Из-во АН СССР, 1957. – С.432-483.
26. Сцяцко П. У. Беларускае народнае словаўтварэнне. – Мн.: 1977.
27. Сцяцко П. Культура мовы. – Мн.: Тэхналогія, 2002. – 444 с.
28. Тычка М. А. Карані і крона: Фальклор і літаратура. – 2- выд. – Мн.: Бел. навука, 2002. – 197 с.
29. Фанетыка беларускай мовы / І.Р. Бурлыка, Л.Ц. Выгонная, Г. В. Лосік, А. І. Падлужны; Рэд. А. І. Падлужны. – Мн.: Навука і тэхніка, 1989. – 335 с.
30. Хаджаева Л. В. Уменьшительно-оценочные существительные в архангельских народных говорах: Автореф. ... канд. филол. наук. М. 1980.
31. Цікоцкі М. Я. Стылістыка тэксту: Вучэб. дапам. для студэнтаў выш. навуч. устаноў філал. профілю. – Мн.: Бел. навука, 2002. – 223 с.
32. Черкасова Е. Т. Опыт лингвистической интерпретации тропов // ВЯ. – 1968. – № 2. – С. 28-38.
33. Язык жанров русского фольклора: Межвуз. сб. – Петрозаводск: ПГУ, 1983. – 165 с.
34. Язык и композиция художественного текста. – М., 1984.
35. Юрэвіч У. М. Слова вобразнае, жывое, гаваркае... Дапам. для настаўнікаў. – Мн.: Маст. літ., 1998. – 282 с.
36. Яскевіч А. А. Ад слова – да вобраза. – Мн.: 1968.
37. Янкоўскі Ф. М. Беларуская фразеалогія. – Мн.: 1968.
38. Янкоўскі Ф. М. Беларускія народныя параўнанні. – Мн.: 1973.
39. Янкоўскі Ф. М. Беларускія народныя прыказкі і прымаўкі. – Мн.: 1957.

Слоўнікі

1. Гаўрош Н. В. Слоўнік эпітэтаў беларускай мовы. – Мн.: Выш. шк., 1998. – 603 с.
2. Лепешаў І. Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы. У 2 т. – Мн.: БелЭн, 1993.

ТЭАРЭТЫЧНЫЯ ПРАБЛЕМЫ БЕЛАРУСКАГА МОВАЗНАЎСТВА

Асаблівасці гістарычнага развіцця беларускай мовы (тэндэнцыі і ацэнкі). Праблема перыядызацыі этапаў развіцця беларускай мовы. Беларуская мова ў ВКЛ. Асаблівасці моўнай сітуацыі ў ВКЛ. Функцыі старабеларускай мовы ў ВКЛ. Вусная і пісьмовая разнавіднасці старабеларускай мовы. Выцясненне беларускай (старабеларускай) мовы з афіцыйнага ўжытку. Ацэнка вынікаў. Развіццё вуснай разнавіднасці беларускай мовы. Аспекты фарміравання новай беларускай літаратурнай мовы. Спецыфіка, ацэнкі, супярэчнасці, вынікі.

Беларуская мова ў XX ст. (тэндэнцыі збліжэння і адштурхоўвання). Перыядызацыя этапаў развіцця беларускай літаратурнай мовы ў XX ст.: пачатак XX ст.; 20-я гады; 30-я гады; 50-я - 80-я гады; канец XX ст., пачатак XXI ст. Спецыфіка ўплываў і ўзаемадзеяння з суседнімі славянскімі мовамі (польскай і рускай). Сутнасць і характарыстыка тэндэнцыі збліжэння. Сутнасць і характарыстыка тэндэнцыі адштурхоўвання. Змена тэндэнцый. Зрухі ў сістэме беларускай мовы. Рух ад перыферыі да цэнтра, рух ад цэнтра да перыферыі, рух звонку ўнутр сістэмы, міжстылёвае змяшчэнне.

Беларуская мова ў канцы XX - пачатку XXI стст. Працэсы інтэрнацыяналізацыі і працэсы нацыяналізацыі. Узаемадзеянне працэсаў. Моўны пурызм. Дэнацыяналізацыя. Дэрусіфікацыя. Англамоўная інтэрвенцыя. Агульнае і спецыфічнае ў працэсах інтэрнацыяналізацыі і нацыяналізацыі ў славянскіх мовах. Ацэнка працэсаў: перспектыўнасць / рэтраспектыўнасць, актуальнасць / неактуальнасць, кантралюемасць / некантралюемасць, масавасць / карпаратыўнасць, развіццё магчымасцей сістэмы / абмежаванне магчымасцей сістэмы.

Беларуская мова ў сучасным грамадстве. Асаблівасці сучаснай моўнай сітуацыі і месца беларускай мовы ў грамадстве. Заканадаўчы статус беларускай мовы і рэальнае становішча беларускай мовы ў важнейшых сферах зносін. Сутнасць дзяржаўнага двухмоўя.

Беларуская мова ў камунікатыўнай прасторы беларусаў. Камунікатыўныя магчымасці беларускай мовы. Асаблівасці функцыянавання беларускай мовы ў розных сферах грамадскага ўжытку. Сацыялінгвістычныя асаблівасці функцыянавання беларускай мовы. Сацыяльная база беларускай мовы. Узаемадзеянне моўных сістэм і падсістэм у камунікатыўнай прасторы беларусаў: беларуская літаратурная мова, мясцовыя гаворкі, руская літаратурная мова. Чыстыя і змешаныя тыпы маўлення.

Беларуская мова ў культурнай прасторы беларусаў. Культурная прастора беларусаў і яе структура. Моўная прэзентацыя культурнай прасторы беларусаў. Беларуская мова і ўласнабеларуская культура. Беларуская мова і

інтэрнацыянальная культура. Агульнанацыянальнай і рэгіянальная культура, асаблівасці моўнага ўвасаблення.

Мова і ідэнтыфікацыя. Родная мова. Мова – фактар і сімвал нацыянальнай свядомасці. Унутраная і знешняя ідэнтыфікацыя. Моўныя аспекты ўнутранай і знешняй ідэнтыфікацыі. Матэрыялы перапісаў як паказчык унутранай ідэнтыфікацыі беларусаў. Дыферэнцыяцыя беларусаў паводле адносін да мовы. Тыпалогія апазіцый паводле мовы. Прэзентацыйная функцыя беларускай мовы. Прычыны і фактары актуалізацыі прэзентацыйнай функцыі беларускай мовы на сучасным этапе.

Актуальныя напрамкі сучаснага беларускага мовазнаўства. Асноўныя напрамкі лінгвістычных даследаванняў у Рэспубліцы Беларусь: беларусістыка, славістыка, германістыка, раманістыка, цюркалогія, кітаістыка. Актуальныя праблемы беларусістыкі (праблемы нормы у словаўжыванні, словазмяненні, словаўтварэнні і інш.). Новыя напрамкі лінгвістычных даследаванняў у беларусістыцы: сацыялінгвістыка, псіхалінгвістыка, камунікатыўная і кагнітыўная лінгвістыка. Беларускае мовазнаўства і патрэбы моўнай практыкі. Беларуская лексікаграфія.

Праблемы сучаснага беларускага правапісу. Гісторыя беларускага правапісу. Граматыка Б. Тарашкевіча як першы вопыт нармалізацыі беларускага правапісу. Праблемы беларускага правапісу ў 20-я гады. Акадэмічная канферэнцыя па правапісу 1926 г. Работа правапіснай камісіі. Рэформа беларускага правапісу 1933 года. Правілы беларускага правапісу і пунктуацыі 1959 г. Праблема беларускага правапісу ў канцы XX ст. (навуковыя і палітычныя калізіі). Падрыхтоўка праекта новай рэдакцыі “Правіл беларускай арфаграфіі і пунктуацыі” на сучасным этапе.

Літаратура

1. Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich. Słowotwórstwo/Nominacja. Opole. 2003.
2. Беларуская граматыка, Мн., 1985.
3. Беларуская лінгвістыка. Вып. 1-56, Мн., 1972-2005.
4. Беларуская мова і мовазнаўства на рубяжы III тысячагоддзя. Мн, 2000.
5. Беларуская мова ў другой палове XX стагоддзя. Мн., 1998.
6. Беларуская мова. Opole. 1998.
7. Беларуская мова. Энцыклапедыя. Мн., 1994.
8. Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы, Мн., 1994
9. Лукашанец А.А. Беларуская мова і мовазнаўства на пачатку XXI ст. Тэндэнцыі і перспектывы. Польша. № 10. 2005.
10. Лукашанец А.А. Беларуская мова на пачатку XXI ст. Некаторыя разважанні. Роднае слова. № 11, 2004.
11. Мечковская Н.Б. Белорусский язык: Социолингвистические очерки. Мюнхен, 2003.
12. Мовазнаўства. Літаратура. Культуралогія. Фалькларыстыка. XIII Міжнародны з’езд славістаў (Любляна. 2003). Даклады беларускай дэлегацыі. Мн., 2003.
13. Праблемы тэорыі і гісторыі славянскага словаўтварэння. Даклады 6-й Міжнароднай канферэнцыі Камісіі па славянскаму словаўтварэнню пры Міжнародным камітэце славістаў. Мн., 2003.
14. Славянское языкознание. XIII Международный съезд славистов. Доклады российской делегации. М., 2003.
15. Сопоставительный анализ восточнославянских языков. Мн., 2005.
16. Типология двуязычия и многоязычия в Беларуси. Мн., 1999.

17. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. У 5-ці тт., 6-ці кн.
18. Шакун Л.М. Моўныя арыенціры і словаўтваральны працэс // Беларусь паміж Усходам і Захадам. Мн., 1997.

А.Я. Міхневіч

НАВУКА ПРА МОВУ: ГІСТОРЫЯ, МЕТАДАЛОГІЯ, МЕТАДЫ ДАСЛЕДАВАННЯ

Тлумачальная запіска

Лекцыйна-практычны курс “Навука пра мову: гісторыя, метадалогія, метады даследавання” прызначаны для студэнтаў старшых курсаў філалагічнага факультэта БДУ (а таксама для іншых студэнтаў, магістрантаў, аспірантаў па іх жаданні), якія маюць намер у перспектыве займацца навукова-даследчай працай у галіне мовазнаўства. Курс мае на мэце, па-першае, паглыбіць і ўпарадкаваць іх лінгвістычныя веды; па-другое, дапамагчы ім падрыхтавацца – у адпаведнасці з сучаснымі патрабаваннямі – да спробы паступлення ў аспірантуру; па-трэцяе, удасканаліць або прывіць уменні і навыві вядзення навукова-даследчай работы і напісання навуковых прац.

3 гісторыі лінгвістычных вучэнняў

Антычны перыяд. Паняцце граматычнага мастацтва. Канцэпцыя імені. Узнікненне лінгвістычных традыцый. Старажытнаіндыйскія і старажытнакітайскія лінгвістычныя пошукі і дасягненні.

Грэка-рымская лінгвістычная традыцыя. Арабская, яўрэйская, японская лінгвістычныя напрацоўкі і традыцыі.

Вывучэнне моў у раннім і познім сярэдневякоўі. Спекулятыўная граматыка. Мадысты.

Эпоха Адраджэння. Практычнае і тэарэтычнае асваенне моў. Універсальная граматыка Ф. Санчаса. Узнікненне ідэі філасофска-навуковай мовы. Граматыка Пор-Раяля. Эпоха Асветы. Развіццё ідэі універсальнай граматыкі. Мовазнаўства ў славянскіх краінах.

Зараджэнне параўнальна-гістарычнага мовазнаўства. Першыя даследаванні. Ф. Бопэ, Р. Раска, Я. Грыма, А.Х. Вастокава. Канцэпцыя В. Гумбальта. Параўнальна-гістарычнае мовазнаўства ў славянскіх краінах. Другі перыяд параўнальна-гістарычнага мовазнаўства. Працы А. Шлейхера і М. Мюлера. “Тэорыя хваляў” І. Шміта.

Псіхалагічны кірунак у вывучэнні моў. Г. Штэйнцаль, В. Вунт, А.А. Патабня і іх спадчына.

Младаграматызм і яго школы: лейпцыгская, маскоўская, казанская, амерыканская.

Крытыка младаграматызму. А. Марці. Школа слоў і рэчаў Г. Шухарта. К. Фослер і яго эстэтычны ідэалізм. Узнікненне лінгвістычнай геаграфіі. Неалінгвістыка.

Сацыялагічны кірунак у мовазнаўстве. Ф. дэ Сасюр. Ларынгальная тэорыя. Падзел моў на “сатэм” і “кентум”. Даследаванні ў галіне семантыкі. Шляхі сацыялінгвістыкі.

Структуралізм і яго школы: амерыканская, дацкая, пражская і інш.

Структуралізм і пошукі алгарытмічнай граматыкі.

Навуковыя погляды О. Есперсена, Л.У. Шчэрбы, А. Гардынера, К. Бюлера, Е. Курыловіча, Э. Бенвеніста, Р. Якабсона.

Лінгвістыка ў XX стагоддзі. Неагумбальтыянства. Этналінгвістыка. Параджальныя канцэпцыі. Склонавая граматыка. Тыпалогія і ўніверсаліі. Лінгвістыка маўлення. Псіхалінгвістыка. Функцыянальная граматыка. Лінгвістыка тэксту. Прагматыка. Кагнітыўныя. Рыторыка. Глотагенез.

Прынцыпы і метады даследавання моў

Узаемаадносіны метадалогіі навукі, метадалогіі лінгвістыкі і прыватных метадаў лінгвістычных даследаванняў.

Агульнанавуковыя метады даследавання: эмпірычныя (эксперымент, назіранне, апісанне) і тэарэтычныя (аналіз, сінтэз, абстрагаванне, абагульненне, індукцыя, дэдукцыя, тлумачэнне, сістэматызацыя, класіфікацыя, тыпалагізацыя, мадэляванне).

Тыпы даследаванняў: эксперыментальныя, метадычныя, апісальныя, гістарычныя, сінхранічныя, біяграфічныя і інш.

Методыкі даследаванняў: лінгвагенетычныя, лінгвагеаграфічныя, тыпалагічныя, параўнальна-супастаўляльныя, псіхалінгвістычныя, сацыялінгвістычныя, структуральныя, функцыянальныя, лінгвасеміятычныя, лінгвакультуралагічныя (этналінгвістычныя), логіка-матэматычныя і інш.

Тэхніка лінгвістычнага аналізу: слоўнікавая, дыстрыбуцыйная, полевая, кампанентная, трансфармацыйная, валентная, кантэкстуальная, камп’ютэрная, кагнітыўная і інш.

Літаратура

1. Амирова Т.А., Ольховиков Б.А., Рождественский Ю.В. Очерки по истории лингвистики. М., 1975.
2. Апресян Ю.Д. Идеи и методы современной структурной лингвистики. М., 1966.
3. Арнольд И.В. Основы научных исследований в лингвистике. М., 1991.
4. Бондарко А.В. Грамматическое значение и смысл. Л., 1978.
5. Венцович Р.М., Шайкевич А.Я. История языкознания. Вып. 1-6. М., 1974.
6. Зубкова Л.Г. Общая теория языка в развитии. М., 2002.
7. Кацнельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление. Л., 1972.
8. Кубрякова Р.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов. М., 1996.
9. Левицкий Ю.А., Боронникова Н.В. История лингвистических учений. М., 2005.
10. Маслова В.А. “Хомо лингвалис” в культуре. Витебск, 2004.
11. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика. Мн., 2004.
12. Мечковская Н.Б. Семиотика. М., 2004.
13. Мечковская Н.Б. Общее языкознание: Структурная и социальная типология языков. Мн., 2001.
14. Общее языкознание: Методы лингвистических исследований. М., 1973.
15. Семерини О. Введение в сравнительное языкознание. М., 1980.
16. Современные зарубежные грамматические теории. Сб. научно-аналитических обзоров. М., 1995.

17. Супрун А.Е. Исследования по лингвистике текстов. Мн., 2001.
18. Токарева И.И.. Принципы и методы исследования языка. Мн., 2004.
19. Фрумкина Р.М. Психолингвистика. М., 2001.

К.П. Любецкая

ПРАБЛЕМЫ ЛЕКСІЧНАЙ СЕМАНТЫКІ

Тлумачальная запіска

Лінгвістычная семантыка, або семасіялогія, – навука аб значэнні, у якой вывучаецца не форма моўных адзінак і іх спалучэнняў, а змест, тое, што яны абазначаюць і выражаюць. Яскравым доказам таго, што лінгвістычная семантыка знаходзіцца ў цэнтры інтарэсаў мовазнаўства, з’яўляецца рэзкі паварот у разнастайных школах і напрамках сучаснай лінгвістыкі да змястоўнага боку мовы. Актуальнасць і неабходнасць правядзення семасіялагічных даследаванняў асэнсавана ў навуцы даволі шырока. Прычыны гэтага палягаюць найперш у тым, што катэгорыя значэння ёсць аб’ект вывучэння не толькі мовазнаўства, але і іншых навук, як тэарэтычных, так і прыкладных.

Найбольш шырокім па задачах і прасунутым па выніках з’яўляецца раздзел семасіялогіі – лексічная семантыка, у фокусе інтарэсаў якой знаходзіцца значэнне слоў як адзінак лексічнай падсістэмы мовы (слоўнікавы склад мовы) і як адзінак маўлення. Асэнсаванне праблем лексічнай семантыкі ў сваю чаргу дае магчымасць вызначыць суадносіны аб’ектыўнай рэчаіснасці і мовы, усвядоміць агульную тэорыю і тыпалогію значэнняў, высветліць прыроду і сутнасць моўнага значэння, яго структуру.

Мэта спецкурса – пазнаёміць слухачоў з асноўнымі праблемамі і метадамі апісання плана зместу слова як адзінкі мовы і маўлення. У сувязі з гэтым вылучаюцца наступныя задачы:

- прааналізаваць асноўныя канцэпцыі і аспекты значэння;
- даць паняцце аб сістэмным характары мовы, аб унутранай абумоўленасці і ўзаемасувязі парадыгматычных і сінтагматычных якасцей моўных адзінак;
- вызначыць структуру значэнняў і іх узаемадзеянне;
- стварыць тыпалогію значэнняў;
- даць паняцце аб семантычнай структуры слова;
- асэнсаваць праблему семантычнай тоеснасці слова і семантычных змен.

Падчас працы спецкурса прадугледжваецца, што студэнты азнаёмяцца з найноўшымі метадыкамі вывучэння і апісання лексічнай сістэмы мовы, даследавання структуры семемы, вылучэння семем мнагазначнага слова.

Прадмет, мэты і задачы курса “Праблемы лексічнай семантыкі”. Семантыка ў коле традыцыйных лінгвістычных дысцыплін. Асноўныя напрамкі і школы сучаснай лінгвістычнай семантыкі. Суадносіны лексічнай

семантыкі, лексікалогіі і лексікаграфіі.

Значэнне ў структуры моўнага знака. Агульныя ўласцівасці моўнага знака. Характар сувязі паміж азначальным і азначаемым. Знак і значэнне. Графічныя мадэлі знака: семантычны трохкутнік Ч.К. Огдэна і А.А. Рычардса, Дж. Лаянза, В.А. Звэгінцава, трапецыя Л.А. Новікава.

Лінгвістычная тыпалогія значэнняў. Паняцце лексічнага і граматычнага значэнняў ў лінгвістычнай традыцыі. Структура мовы і лінгвістычная тыпалогія значэнняў.

Лексіка-семантычная сістэма. Паняцце сістэмы і структуры ў лінгвістыцы. Тыпы семантычных адносін паміж адзінкамі мовы.

Асноўная і элементарная адзінкі лексіка-семантычнай сістэмы: слова і лексіка-семантычны варыянт (ЛСВ). Праблема асобнасці і тоеснасці слова. Лексема і семема як азначальнае і азначаемае слова і ЛСВ. Сема як мінімальны кампанент лексічнага значэння. Суадносіны семантычных адзінак.

Лексічнае значэнне як структура. Структурны падыход і полевы прынцып апісання значэння слова. Макракампаненты лексічнага значэння (дэнататыўны, сігніфікатыўны, прагматычны (канататыўны), структурны). Ядзерныя і перыферычныя семныя кампаненты. Інтэнсіянал і імплікацыянал. Тыпалогія дэнататыўных сем. Канататыўныя семы.

Семантычная структура слова. Шматзначнасць тэрміна семантычная структура слова. Паняцце ўнутранай формы. Іерархія значэнняў у семантычнай структуры слова. Розны статус ЛСВ (значэнняў).

Лексіка-семантычная парадыгматыка. Значымасць слова. Семантычнае поле. Карэляцыі семантычнага поля. Сінанімія. Гіпанімія. Несумяшчальнасць. Карэляцыя “частка-цэлае”. Лексічная апазітыўнасць: антонімы і канверсівы. Асацыятыўныя адносіны.

Сінтагматычныя адносіны і значэнне слова. Сінтагматыка і валентнасць слова. Віды спалучальнасці слоў. Тыповая спалучальнасць і тыпы кантэкстных фактараў. Аналіз спалучальнасці слоў розных часцін мовы.

Семантычная структура слоўніка. Тыпы слоўнікаў, што фіксуюць сувязі адзінак мовы па іх значэннях, (сінанімічныя, антанімічныя, ідэаграфічныя, прадметна-тэматычныя, аналагічныя, асацыятыўныя). Семантычныя макра- і мікраструктуры слоўніка. Гіпанімічныя адносіны ў лексіцы. Семантычныя мікраструктуры ў слоўніку: эквонімы, сінонімы і апазітывы.

Семантычная тоеснасць слова і семантычныя змены.

Метады даследавання семантыкі. Апісальны метады, гістарычны, супастаўляльны, псіхалінгвістычны, квантытатыўны, дыстрыбуцыйны. Кампанентны аналіз лексічнага значэння. Агульная ідэя кампанентнага аналізу значэння. Методыка. Эксперымент у лексічнай семантыцы.

Літаратура

1. Абрамов В.П. Синтагматика семантического поля. Ростов на Дону, 1992.
2. Апресян Ю.Д. Избранные труды. Лексическая семантика. Синонимические средства языка. М., 1995. Т. 1.
3. Апресян Ю.Д. Экспериментальное исследование семантики русского глагола. М., 1967.

4. Ахманова О.С. и др. Основы компонентного анализа. М., 1969.
5. Белявская Е.Г. Семантика слова. М., 1987.
6. Бирвиш М. Семантика / Новое в зарубежной лингвистике. М., 1981. Вып. 10. С. 177-199.
7. Васильев Л.М. Семантика русского глагола. М., 1981.
8. Васильев Л.В. Современная лингвистическая семантика. М., 1990.
9. Виноградов В.В. Основные типы лексических значений слов // Избр. труды. Лексикология и лексикография. М., 1977. С. 162-189.
10. Звегинцев В.А. Семасиология. М., 1957.
11. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика. М., 2000.
12. Комлев Н.Г. Компоненты содержательной структуры слова. М., 1969.
13. Копыленко М.М. Сочетаемость лексем в русском языке. М., 1973.
14. Котелова Н.З. Значение слова и сочетаемость. Л., 1975.
15. Кругликова М.Е. Структура лексического и фразеологического значения. М., 1988.
16. Кузнецов А.М. Структурно-семантические параметры в лексике. М., 1980.
17. Медникова Э.М. Значение слова и методы его описания. М., 1984.
18. Методы изучения лексики Мн., 1975.
19. Никитин М.В. Лексическое значение слова. М., 1983.
20. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения. М., 1988.
21. Новиков Л.А. Семантика русского языка. М., 1982.
22. Плотников Б.А. Основы семасиологии. Мн., 1984.
23. Степанов Ю.С. Методы и принципы современной лингвистики. М., 1975.
24. Стернин И.А. Лексическое значение слова в речи. Воронеж, 1985.
25. Уфимцева А.А. Лексическое значение. М., 1986.
26. Филлмор Ч. Основные проблемы лексической семантики // Новое в зарубежной лингвистике. М., 1983. Вып. 12. С. 74-122.
27. Филлмор Ч. Об организации семантической информации в словаре // Новое в зарубежной лингвистике. М., 1983. Вып. 14. С. 23-60.
28. Шмелев Д.Н. Очерки по семасиологии русского языка. М., 1964.
29. Шмелев Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики. М., 1973.

Ю.В. Назаранка

ВЫСЛОЎЕ Ў ІДЫЯМАТЫЦЫ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ: ЭТНАЛІНГВІСТЫЧНЫ І КУЛЬТУРАЛАГІЧНЫ АСПЕКТЫ

Тлумачальная запіска

Спецкурс арыентаваны, у першую чаргу, на засваенне нацыянальна-культурнай і літаратурнай спадчыны беларускага народа. З самых старадаўніх часоў глыбокія па змесце і яркія па форме выслоўі прыцягвалі да сябе ўвагу даследчыкаў і чытачоў.

Спецыяльна зусім не даследаваліся выслоўі (афарыстыка) аднаго аўтара. А яны маглі б скласці асобную кнігу. Выслоўе як тэкст пэўнага тыпу належыць адначасова мове, літаратуры, рытарычнай практыцы, нацыянальнай культуры. Даследаванне аўтарскіх выслоўяў дае магчымасць падысці да іх з пазіцый лінгвістыкі, рыторыкі, лінгвакультуралогіі, стылістыкі, тэксталогіі, тэорыі мастацкай мовы аўтара і г. д.

Актуальнасць спецыяльнага курса заключаецца ў:

- паглыбленні ўяўленняў аб жанравай разнастайнасці твораў класіка беларускай літаратуры Якуба Коласа, упершыню ўвесці ў грамадскі ўжытак дастаткова поўны звод выслоўяў аднаго аўтара;

- наследаванні практыцы вывучэння мовы твораў Якуба Коласа, звязаную з папярэднімі даследаваннямі моваведаў;

- вырашэнні новых для беларусістыкі пытанняў семантыкі выслоўнага тэксту, яго дыскурсіўнай прыроды, спараджэння і ўнутранай формы эксцэпіраваных афарыстычных адзінак;

- вылучэнні трох лінгва-рытарычных класіфікацый аўтарскіх выслоўяў на падставе ўліку: прэцэдэнтных лексем (сэнсава-тэматычная рубрыкацыя), сістэмы малых маўленча-эстэтычных жанраў слоўнай творчасці (жанрава-відавая класіфікацыя) і стылістыка-рытарычных асаблівасцей мовы выслоўяў.

Ідыяматыка нацыянальнай мовы. Шырокае і вузкае вытлумачэнне ідыяматычнасці. Сістэмна-моўны (традыцыйны) падыход да ідыяматычных адзінак (фанетычны, словаўтваральны, марфалагічны, сінтаксічны, семантычны аспекты). Ідыяматычнасць у шырокім разуменні (спецыфіка мовы як формы нацыянальнай культуры).

Выслоўе як мікратэкст. Выслоўе як моўны, літаратурны, рытарычны, нацыянальна-культурны феномен. Паняцці “нацыянальная афарыстыка” і выслоўнасць. Месца выслоўя ў сусветнай даследчыцкай спадчыне і беларусістыцы. Семантыка выслоўнага тэксту. Этапы спараджэння выслоўя. Моўны статус выслоўя. Унутраная форма выслоўя, яго дыскурсіўная прырода. Кантэкст, падтэкст, затэкст як эксплікацыя аўтарскіх інтэнцый. Выслоўе і кансітуацыя.

Эксцэпцыя выслоўя з аўтарскага тэкста. Праблема “тэкст у тэксце”. Відазмяненні аўтарскага тэксту – варыятыўнасць выслоўя, праблема рэдукцыі аўтэнтычнага кантэксту, зрухі розных тыпаў у семантыцы.

Сутнасць аўтарскага выслоўя як камунікацыйна-маўленчай адзінкі. Моўны механізм спараджэння выслоўя як эксцэпіраванага тэксту. Выслоўе ў плане сэнсавай ёмістасці грунтуецца на сінтаксічных адзінках больш нізкага ўзроўню – сказе (фармальна-граматычная, сістэмна-структурная адзінка) і выказванні (камунікацыйна-маўленчая, кантэкстна акрэсленая адзінка). Унутраная форма выслоўя праз прызму трыяды **сказ – выказванне – выслоўе**.

Аўтарскае выслоўе як самастойны мікратэкст. Адзнакі выслоўя як адмысловай моўнай культурэмы. Выслоўе як асобны спецыфічны від мастацка-літаратурнага дыскурсу. Аўтарскае выслоўе як тып дыскурсу, які разам з іншымі жанрамі слоўнай творчасці стварае маўленчы “модус існавання” чалавека.

Выслоўная спадчына народнага пісьменніка Беларусі Якуба Коласа. Сэнсава-семантычная рубрыкацыя Коласавых выслоўяў на падставе прэцэдэнтных лексем і іх антэцэдэнтных характарыстык, г. зн. на падставе лінгвакультуралагічных і этналінгвістычных крытэрыяў. Шляхі пераўтварэння сказа-выказвання ў выслоўе, набыццё ім “крылатасці”. Магчымасць уключэння ў пераносна-пашыральным значэнні ў новы кантэкст

(кансітуацыю). Уласналінгвістычныя і рытарычныя сродкі пабудовы Коласавых выслоўяў. Сродкі стварэння гумару ў выслоўях класіка.

Асноўныя прэцэдэнтныя лексемы ў творчай спадчыне Якуба Коласа. Прэцэдэнтныя лексемы: *чалавек, лёс, прырода, радзіма, праца, дарога, думка, слова, гора-радасць, гарэлка, парадак, вобразы-сімвалы* як аб'ектыўны крытэрыі і эфектыўны інструмент семантычнага аналізу мастацкага тэксту. Антэцэдэнтныя канкардансы да разгледжаных асноўных, ключавых прэцэдэнтных лексем як патэнцыяльны матэрыял для слоўніка мовы беларускай духоўнай культуры.

Маўленча-жанравы аналіз выслоўяў Якуба Коласа (споба жанравай класіфікацыі). Прычына жанравай неўпарадкаванасці выслоўяў. Немагчымасць звязвання выслоўных адзінак у бяспрэчную сістэму. Праекцыя вядомых тэрмінаў, што абазначаюць пэўныя малыя жанры з улікам іх семантыка-сэнсавых і фармальных рысаў, на творчасць Якуба Коласа.

Уласна моўныя (нявобразныя) сродкі стварэння мастацкага вобраза ў моўнай структуры выслоўяў Якуба Коласа. Фанетычны зрэз выслоўяў Коласа. “Тукавыя жэсты” як фанетычны эксперымент, носьбіт сугестыўнай інфармацыі. Адметныя рысы марфалагічнага ладу выслоўяў: выкарыстанне складаных лексем як спосабу сэнсава-семантычнай кампрэсіі мастацкай інфармацыі. Адносіны паміж часткамі складаных лексем. Сінтаксіс твораў Якуба Коласа. Непрэдыкатыўныя і няпоўныя канструкцыі рознай структуры. Багацце кантэкставай сінанімікі, уключэнне іх у тканку народнай фразеалогіі.

Літаратура

1. Апресян Ю.Д. Коннотации как часть прагматики слова // Интегральное описание языка и системная лексикография. М., 1995.
2. Базыленка А.М. Народныя фразеалагізмы ў мове твораў Якуба Коласа // Вялікія пясняры беларускага народа. Зборнік артыкулаў. Мн., 1959.
3. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. М., 1975.
4. Бірыла М.В. Роля Якуба Коласа ў развіцці беларускай літаратурнай мовы // Весці АН БССР, 1982. №5.
5. Вартанян В.Л. Фрагменты психолингвистической теории юмора. Автореф. дис.... канд. филол. наук. – М., 1994. 20 с.
6. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. М., 2001.
7. Воробьев В.В. К понятию поля в лингвокультурологии (Общие принципы) // Русский язык за рубежом, 1991, № 1.
8. Занкевіч Л.Я. Структурна-граматычны склад фразеалагізмаў у паэме Якуба Коласа “Новая зямля” // Творчество молодых. Мн., 1978.
9. Иванов Е.Е. Афоризм как объект лингвистики (Очерк истории и проблематики изучения). Могилёв, 2001.
10. Иванов Е.Е. Изучение языковой природы афоризма ... Мн., 1999.
11. Іваноў Я.Я. Афарыстыка паэмы Якуба Коласа “Новая зямля” // Каласавіны. Матэрыялы навуковай канферэнцыі, 1993.
12. Мельчук И.А. О терминах устойчивости и идиматичности/Вопросы языкознания. 1960. № 4.
13. Міхневіч А.Я. Афарыстыка Якуба Коласа (Да пастаноўкі праблемы) // Беларуская лінгвістыка. 1983. Вып. 22.
14. Михневич А.Е. Идиоматичность речи // В кн.: Кривицкий А.А., Михневич А.Е., Подлужный А.И. Бел. язык для говорящих по-русски. Мн., 1990.
15. Михневич А.Е. Идиоматика//Белорусский и другие славянские языки: семантика и прагматика. Мн., 2001.

16. Міхневіч А.Я. Якуб Колас разважае, радзіць, смяецца... Выбраныя выслоўі народнага песняра. Мн., 2002.
17. Михневич А.Е. Синоптическая схема идиомем языка: опыт построения //Язык и социум: Материалы V Междунар. научной конференции, Мн., 2003.
18. Толстая С.М. «Глаголы судьбы» и их корреляты в языке культуры //Понятие судьбы в контексте разных культур. М., 1994.
19. Федоренко Н.Т., Сокольская Л.И. Афористика. М., 1990.
20. Черданцева Т.В., Идиоматика и культура//Вопр. языкознания, 1996. № 4.
21. Чумак Л.Н. Синтаксические единицы языка как носители национально-культурной информации//VIII Междунар. конгресс МАПРЯЛ. Мн, 1994.

Т.Р. Рамза

СПАЛУЧАЛЬНАСЦЬ СЛОЎ У БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Глумачальная запіска

Прадмет і задачы спецкурса. Агульнае паняцце спалучальнасці і некаторыя пытанні тэрміналогіі: *спалучальнасць, валентнасць, дыстрыбуцыя*, іх тыпы.

Лексічнае значэнне слова як структура. Паняцце і значэнне слова. Полевы прынцып апісання значэння слова: цэнтр і перыферыя. Канатацыйныя і асацыяцыйныя семы.

Паняцце семантычнай выбіральнасці слоў. Закон семантычнага дапасавання і яго рэалізацыя: семантычнае дапасаванне, семантычная сумяшчальнасць, семантычнае разузгадненне (рассогласование).

Спалучальнасць і ідыяматычнасць: агульнае і адрознае. Прынцыпы ідыяматычнасці. Узуальная і аказіянальная спалучальнасць.

Валентнасць і вербацэнтральная тэорыя сказа. Канцэпцыі Л.Тэн'ера і С.Д. Кацнельсона. “Унутраная” і “знешняя” валентнасць слова – падыход М.Д. Сцяпанавай.

Валентнасць: падыход М.У. Усеваладавай. Валентнасць лексічная, лексіка-граматычная і граматычная. Тры ўзроўні лексічнай і лексіка-граматычнай валентнасці: лагічная, семантычная, сінтаксічная.

Падпарадкавальная сувязь у словазлучэнні, яе характарыстыкі (абавязковая / неабавязковая, прадказальная / непрадказальная, моцная / слабая). Уласна сінтаксічныя і лексіка-сінтаксічныя адносіны паміж кампанентамі словазлучэння.

Спалучальнасць дзеясловаў. Дзеясловы з ментальным значэннем. Адметнасці лексічнай і фармальнай спалучальнасці дзеясловаў з прыназоўнікамі *к – да, з-за – праз, пры – каля* і інш. Спалучальнасць іменных часцін мовы: назоўнікаў, прыметнікаў, лічэбнікаў і займеннікаў.

Спалучальнасць і норма. Кадыфікаванае і некадыфікаванае (размоўнае, дыялектнае, аказіянальнае) пры спалучальнасці лексем беларускай мовы.

Змяненні ў спалучальнасці слоў у сучасны перыяд. З'явы распаду словазлучэння, аналогіі і кантамінацыі. Актывізацыя сувязі слабага кіравання. Працэсы сцяжэння і кандэнсацыі.

Літаратура

1. Абрамов Б.В. Синтаксические потенции глагола в сопоставлении с потенциями других частей речи // Филологические науки. – 1966. – №3. – С. 34 – 44
2. Абрамов Б.В. О понятии семантической избирательности слов // Инвариантные значения и структура предложения. – М.: Наука, 1965. – С. 5 – 15.
3. Акимова Г.Н. Новое в синтаксисе современного русского языка. – М.: Высш. шк., 1990. – 168с.
4. Антанюк Л.А. Словазлучэнне // Беларуская граматыка: У 2 ч. – Мн.: Навука і тэхніка, 1986. – Ч. 2: Сінтаксіс. – С. 34 – 113.
5. Бандарэнка Т.П. Аднатыпныя словазлучэнні ў сучаснай беларускай літаратурнай мове. – Мн.: Навука і тэхніка, 1981. – 132с.
6. Богин Г.И. Две концепции устойчивости словосочетаний // Филологические науки. – 1966. – №3. – С. 153 – 155.
7. Булахуў М.Г. Словазлучэнні з прыметнікамі // Граматыка беларускай мовы: У 2 ч. – Мн.: Навука і тэхніка, 1966. – Ч. 2: Сінтаксіс. – С. 92 – 159.
8. Важнік С.А. Дыстрыбуцыйныя ўласцівасці дзеяслоўнага прэдыката ў беларускай і польскай мовах: Аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук. – Мн., 2002. – 23 с.
9. Виноградова В.Н. Лексическая сочетаемость в словаре и тексте // Слово в грамматике и словаре. – М.: Наука, 1984. – С. 176 – 180.
10. Всеволодова М.В. Языковые механизмы // Всеволодова М.В. Теория функционально-коммуникативного синтаксиса.: Учебник. – М.: Изд-во МГУ, 2000. – С. 358 – 377.
11. Гак В.Г. К проблеме семантической синтагматики // Проблемы структурной лингвистики 1971. – М.: Наука, 1972. – С. 367 – 395.
12. Гак В.Г. Валентность // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – С. 79 – 80.
13. Гак В.Г. Сочетаемость // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – С. 483.
14. Кацнельсон С.Д. К понятию типов валентности // Вопр. языкознания. – 1987. – № 3. – С. 20 – 32.
15. Котелова Н.З. Значение слова и его сочетаемость. – Л.: Наука, 1975. – 163с.
16. Лапаў Б.С. Словазлучэнні з лічэбнікамі і займеннікамі // Граматыка беларускай мовы: У 2 ч. – Мн.: Навука і тэхніка, 1966. – Ч. 2: Сінтаксіс. – С. 159 – 161.
17. Міхневіч А.Я. Сінтаксічна непадзельныя словазлучэнні ў беларускай мове. – Мн.: Навука і тэхніка, 1965. – 114с.
18. Михневич А.Е. Некоторые вопросы изучения синтаксических (подчинительных) связей слов в работах советских и чехословацких лингвистов. – Вопр. языкознания. – 1968. – № 5. – С. 106 – 112.
19. Міхневіч А.Я. Праблемы семантыка-сінтаксічнага даследавання беларускай мовы. – Мн.: Навука і тэхніка, 1976. – 264с.
20. Міхневіч А.Я. Словазлучэнні з назоўнікамі // Беларуская граматыка: У 2 ч. – Мн.: Навука і тэхніка, 1986. – Ч. 2: Сінтаксіс. – С. 6 – 33.
21. Наркевіч А.І. Словазлучэнні з назоўнікамі і дзеясловамі // Граматыка беларускай мовы: У 2 ч. – Мн.: Навука і тэхніка, 1966. – Ч. 2: Сінтаксіс. – С. 10 – 92, 162 – 233.
22. Наркевіч А.І. Сістэма словазлучэнняў у сучаснай беларускай мове: Структурна-семантычнае апісанне. – Мн.: Выд-ва БДУ, 1972. – 360с.
23. Никитин М.В. Лексическое значение слова (Структура и комбинаторика). – М.: Высш. шк., 1983. – 127с.
24. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения: Учеб. пособие. – М.: Высш. шк., 1988. – 168с.
25. Никитин М.В. Лексическое значение в слове и словосочетании. – Владимир: ВГПИ, 1974. – 222с.
26. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики. – СПб.: Научный центр проблем диалога, 1996. – 760с.
27. Новиков Л.А. Современный русский язык: Учебник: Фонетика. Лексикология. Словообразование. Морфология. Синтаксис. / Под общ. ред. Л.А. Новикова. – СПб.: Изд-во “Лань”, 2001. – 864с.

28. Норман Б.Ю. Грамматика говорящего. – СПб: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1994. – Гл. 5. – С. 86 – 103.
29. Падгайскі Л.П. Словазлучэнне ў беларускай мове. – Мн.: Выш. шк., 1971. – 192с.
30. Плотников Б.А. Дистрибутивно-статистический анализ лексических значений. – Мн.: Выш. шк., 1979. – 134с.
31. Рудэнка А.М. Дзеясловы з сямантыкай разумовых працэсаў у беларускай мове. – Мн.: БДУ, 2000. – 221с.
32. Степанова М. Д. Теория валентности и валентный анализ. – М.: МГПИИЯ, 1973. – 110с.
33. Степанова М. Д., Хельбиг Г. Части речи и проблема валентности в современном немецком языке. – М.: Высш. шк., 1978. – 258с.
34. Стернин И.А. Лексическое значение слова в речи. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1985. – 171с.
35. Теньер Л. Валентность // Теньер Л. Основы структурного синтаксиса. – М.: Прогресс, 1988. – С. 250 – 297.
36. Филичева Н.И. Понятие синтаксической валентности в работах зарубежных языковедов // Вопр. языкознания. – 1967. – № 2. – С. 119 – 125.
37. Чумак Л.Н. Синтаксис русского и белорусского языков в аспекте култорологии. – Мн.: Белгосуниверситет, 1997. – 196с.
38. Шведова Н.Ю. Об активных потенциях, заключенных в слове // Слово в грамматике и языке. – М.: Наука, 1984. – С. 7 – 15.
39. Шуба П.П. Словазлучэнні з прыслоўем // Граматыка беларускай мовы: У 2 ч. – Мн.: Навука і тэхніка, 1966. – Ч. 2: Сінтаксіс. – С. 233 – 248.
40. Шчэрбін В.К. Спалучальнасць слова // Беларуская мова: Энцыклапедыя. – Мн.: БелЭн, 1994. – С. 527 – 529.

І.І. Савіцкая

БЕЛАРУСКАЯ ЛЕКСІКАГРАФІЯ: ГІСТОРЫЯ І СУЧАСНАСЦЬ

Тлумачальная запіска

Праграма спецкурса мае на мэце сістэматызаваць і сфармуляваць асноўныя звесткі аб асаблівай мовазнаўчай галіне – лексікаграфіі – ад першых слоўнікаў да сучаснасці. Асноўная ўвага надаецца стану беларускай лексікаграфіі як навукі і як комплексу лексікаграфічных прац і дапаможнікаў ад XV – XVII стст. да нашых дзён. У скарачаным выглядзе падаецца аналіз розных тыпаў слоўнікаў, іх прызначэнне і спецыфіка. Асобнае месца займае разгляд перспектыўнага і актуальнага пытання сучаснай беларускай лексікаграфіі – апісання нацыянальна-культурнай сямантыкі мовы, вучэбнага тлумачэння нацыянальна маркіраваных адзінак у слоўніку.

3 гісторыі лексікаграфіі. Нормы літаратурнай мовы і слоўнікі. Метадалагічныя і лінгвістычныя аспекты лексікаграфіі. Функцыі лексікаграфічных выданняў. Метамова слоўнікавых артыкулаў. Структура слоўнікаў-даведнікаў. Варыянты слоў, мнагазначныя словы і іх падача ў слоўніках.

Гістарычная лексікаграфія. Развіццё беларускай гістарычнай лексікаграфіі. Развіццё новых значэнняў слоў як дыяхранічная з'ява. Лінгвістычнае і экстралінгвістычнае ў гістарычнай лексікаграфіі.

Беларуская лексікаграфія 20-х гг. XX ст. Лінгвістычныя і экстралінгвістычныя перадумовы ўзнікнення лексікаграфічных прац 20-х гг.

Розныя напрамкі ў працэсе нармалізацыі беларускай літаратурнай мовы. Здабыткі тагачаснай лексікаграфіі. Выданні Інстытута беларускай культуры. Норма літаратурнай мовы і слоўнікі.

Тэрмінаграфія. Станаўленне беларускай тэрміналогіі: ад “Слоўніка беларускай мовы” І.І. Насовіча да сучасных слоўнікаў.

Вучэбная лексікаграфія. Слоўнікавы артыкул як адзін са спосабаў спасціжэння слова.

Лінгвакраіназнаўчая лексікаграфія. Апісанне нацыянальна-культурнай семантыкі мовы, вучэбнае тлумачэнне нацыянальна маркіраваных адзінак у слоўніку.

Літаратура

1. Байкоў М. Слоўнікавая праца ў беларускай мове // Літаратур.-наук. весн. ін-ту бел. культуры. – 1922. – Сш. 1. – С. 236-254.
2. Берков В.П. Вопросы двуязычной лексикографии. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1973. – 192 с.
3. Берков В.П. Двуязычная лексикография: Учеб. – СПб: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1996. – 248 с.
4. Будагов Р.А. Толковые словари в национальной культуре народов. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 151 с.
5. Виноградов В.В. Лексикология и лексикография: Избр. тр. – М.: Наука, 1977. – 312 с.
6. Гак В.Г. Грамматика и тип словаря // Слово в грамматике и словаре: Сб. ст. / Отв. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Наука, 1984. – С. 42-50.
7. Гуліцкі М.Ф. Беларуская савецкая тэрміналагічная лексікаграфія (20-30-я гады) // Беларуская мова: Зб. арт. / Гомел. дзярж. ун-т; Гал. рэд. У.В. Анічэнка. – Мінск: Выд-ва Бел. дзярж. ун-та, 1980. – Вып. 7. – С. 131-138.
8. Караулов Ю.Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка. – М.: Наука, 1981. – 366 с.
9. Лихачев Д.С. О словарях и словарниках // Рус. речь. – 1973. – № 2. – С. 60-64.
10. Некрашэвіч С. Да пытання аб укладанні слоўніка жывой беларускай мовы // Полымя. – 1925. – № 5. – С. 164-186.
11. Ожегов С.И. Лексикология. Лексикография. Культура речи: Учеб. пособие для вузов. – М.: Высш. шк., 1974. – 352 с.
12. Слово в грамматике и словаре: Сб. ст. / Отв. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Наука, 1984.
13. Сороколетов Ф.П. Общая и учебная лексикография: Учеб. пособие. – Л.: Ленингр. ун-т, 1985. – 57 с.
14. Шчэрбін В.К. Тэарэтычныя праблемы беларускай лексікаграфіі. – Мінск: Бел. кнігазбор, 1996. – 141 с.
15. Zgusta L. Manual of lexicography. – Praha: Academia, 1971. – 360 p.

АКТУАЛЬНЫЯ ПРАБЛЕМЫ БЕЛАРУСКАЙ ЭТНАЛІНГВІСТЫКІ

Пытанне аб змене парадыгм у мовазнаўстве. Ідэі сістэмнасці і антрапацэнтрызму ў вивучэнні мовы. Новая (антрапалагічная) парадыгма даследавання і месца ў ёй этналінгвістыкі.

Этналінгвістыка як комплексная дысцыпліна, што вивучае мову ў кантэксце культуры і традыцыйную духоўную культуру праз прызму мовы. З гісторыі ўзнікнення навукі. Задачы і мэты этналінгвістыкі. Метадалогія і метады, аб'ект і прадмет этналінгвістычнага даследавання. Базавыя паняцці. Дыскусійныя моманты сучаснай этналінгвістыкі.

Статус этналінгвістыкі ў шэрагу іншых лінгвістычных дысцыплін. Беларуская этналінгвістыка, лінгвакультуралогія, лінгвакраіназнаўства: пытанні кантактаў.

Беларуская этналінгвістыка ў кантэксце славяназнаўства: стан, праблемы і перспектывы. Адрозненне сучаснай славянскай этналінгвістыкі ад раманскай этналінгвістыкі, арганічна ўпісанай у лінгвістычную геаграфію, і амерыканскай, звязанай з традыцыямі даследавання прымітыўных культур і моў амерыканскіх індзейцаў. Этналінгвістычныя даследаванні ў Інстытуце славяназнаўства і балканістыкі ў Маскве. Польская, румынская, украінская этналінгвістыка. Беларуская этналінгвістыка ў кантэксце славістыкі.

Мова і культура: пытанні сувязі і ўзаемадзеяння. Паняцце культуры. Культура і грамадства. Матэрыяльныя і духоўныя аспекты культуры. Метадалагічныя праблемы суадносін мовы і культуры. Мова і культура ў соцыуме. Мова як сродак перадачы культуры; мова як кампанент нацыянальнай культуры. Роля мовы ў забеспячэнні культурна-гістарычнай пераемнасці грамадства. Мова як крыніца ведаў пра нацыянальную культуру народа.

Этналінгвістычны аспект вивучэння спецыфікі беларускіх моўных сродкаў на розных узроўнях моўнай сістэмы. Паняцце канатацыі ў сучаснай лінгвістыцы. Роля канатацыі ў плане вивучэння культурна-нацыянальнай спецыфікі моўных адзінак. Змест культурна-нацыянальнай канатацыі. Пытанні этнасіntaxісу.

Моўная карціна свету ў этнасемантыцы слова. Паняцці «моўная карціна свету», «моўны прамежжавы свет», «моўная рэпрэзентацыя свету», «моўная мадэль свету», «моўны вобраз свету» ў сучаснай лінгвістыцы. Роля нацыянальна-культурнай семантыкі слоў у стварэнні моўнай карціны свету беларусаў. Безэквівалентная лексіка ў беларускай мове.

Сучасныя падыходы да вивучэння фразеалагічных адзінак і месца сярод іх этналінгвістычнага падыходу. Этнафразеалогія як новы лінгвістычны напрамак на стыку этналінгвістыкі і фразеалогіі, які вивучае ўстойлівыя словазлучэнні ў этнакультурным аспекце. Этнафразеалагічная праблематыка ў працах беларускіх даследчыкаў. Нацыянальна-культурная спецыфіка

фразеалагізмаў. Тэрмінасістэма даследавання. Фразеалагізмы з кампанентам-арнітонімам у беларускай мове. Фразеалагічная актыўнасць жывёльнай сімволікі традыцыйнай культуры беларусаў. «Фразеалагічная анатомія» беларусаў. Хатнія рэчы ў фразеалогіі і культуры беларусаў.

Этналінгвістыка і фальклор: пытанні кантактаў. Этналінгвістычныя магчымасці аналізу фальклорных тэкстаў. Прыказка як феномен народнай моўнай творчасці. Абрадавая лексіка і фразеалогія ў аспекце этналінгвістыкі.

Пытанні аналізу нацыянальна-культурнай спецыфікі моўных паводзін. Этнаграфія зносін (маўлення) як «антрапацэнтычная навука пра маўленчыя паводзіны як мадэль культуры» (І.І. Токарава).

Этналінгвістычная лексікаграфія. Этналінгвістычныя і лінгвакраізнаўчыя слоўнікі (маскоўскі этналінгвістычны даведнік «Славянские древности», польскі «Слоўнік народных стэрэатыпаў і сімвалаў» і інш.). Прыкладныя аспекты этналінгвістыкі.

Літаратура

1. Антропаў М.П. Праблемы беларускай этналінгвістыкі // Беларусіка – Albaruthenika: Кн. 1: Мат-лы Міжнар. кангрэсу беларусістаў, Мінск, 25 – 27 мая 1991 г. / Міжнар. асац. беларусістаў, Нац. навук.-асвет. цэнтр імя Ф. Скарыны; Рэд. А. Мальдзіс і інш. – Мінск: Навука і тэхніка,
2. Бартміньскі Е. Некоторые спорные проблемы этнолингвистики // Язык и культура. Проблемы современной этнолингвистики: Мат-лы Междунар. науч. конф., Минск, 2 – 4 ноября 2000 г. / Минск. гос. лингв. ун-т, Бел. ин-т проблем культуры. – Минск, 2001. – С. 16 – 22.
3. Валодзіна Т.В. Семантика рэчаў у духоўнай спадчыне беларусаў. – Мінск: Тэхналогія, 1999. – 167 с.
4. Воробьёв В.В. Лингвокультурология: (Теория и методы). – М.: Изд-во Рос. ун-та дружбы народов, 1997. – 331 с.
5. Герд А.С. Введение в этнолингвистику: Учеб. пособие. – СПб.: Языковой центр СПбГУ, 1995. – 92 с.
6. Гумбольдт В. О различии строения человеческих языков и его влиянии на духовное развитие человечества // Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. – 2-е изд. / Пер. с нем. яз., под ред. и с предисл. Г.В. Рамишвили. – М.: Прогресс, 2000. – С. 37 – 284.
7. Гура А.В. Символика животных в славянской народной традиции. – М.: Индрик, 1997. – 912 с.
8. Добровольский Д.О. Национально-культурная специфика во фразеологии (I) // Вопросы языкознания. – 1997. – № 6. – С. 37 – 48.
9. Добровольский Д.О. Национально-культурная специфика во фразеологии (II) // Вопросы языкознания. – 1998. – № 6. – С. 48 – 57.
10. Кабашнікаў К.П. Малыя жанры беларускага фальклору ў славянскім кантэксце. – Мінск: Бел. навука, 1998. – 188 с.
11. Коваль В.И. Восточнославянская этнофразеология: Деривация, семантика, происхождение. – Гомель: ИММС НАНБ, 1998. – 213 с.
12. Коваль У.І. Народныя ўяўленні, павер'і і прыкметы: Даведнік па ўсх.-слав. міфалогіі. – Гомель: Беларус. агенцтва навукова-тэхн. і дзелавой інфарм., 1995. – 177 с.
13. Коваль У.І. Чым адгукаецца слова: Фразеалогія ў павер'ях, абрадах і звычаях. – Мінск: Нар. асвета, 1994. – 48 с.
14. Копыленко М.М. Основы этнолингвистики. – Алматы, 1995. – 179 с.
15. Крук Я. Сімволіка беларускай народнай культуры. – Мінск: Ураджай, 2000. – 349 с.
16. Малоха М. Фразеологизмы с концептом 'дерево' в зеркале народной культуры. – Мінск: Тэхналогія, 1998. – 140 с.
17. Маслова В.А. Введение в лингвокультурологию: Учебное пособие. – М.: Наследие, 1997. – 207 с.
18. Маслова В.А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Академия, 2001. – 208 с.

19. Михневич А.Е. Язык и культура: несколько методологических замечаний // Язык и культура. Проблемы современной этнолингвистики: Мат-лы Междунар. науч. конф., Минск, 2 – 4 ноября 2000 г. / Минск. гос. лингв. ун-т, Бел. ин-т проблем культуры. – Минск, 2001. – С. 6 – 10.
20. Небжеговска С. Этнолингвистика в Люблине // Язык и культура. Проблемы современной этнолингвистики: Мат-лы Междунар. науч. конф., Минск, 2 – 4 ноября 2000 г. / Минск. гос. лингв. ун-т, Бел. ин-т проблем культуры. – Минск, 2001. – С. 22 – 28.
21. Садоўская А.Л. Этналінгвістычны аспект у фразеалогіі // Працы кафедры сучаснай беларускай мовы. Вып.2 / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мн.: РІВШ БДУ, 2003. – С.121-128.
22. Садоўская А.Л. Беларуская этналінгвістыка ў кантэксце славістыкі // Працы кафедры сучаснай беларускай мовы. Вып.3 / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мн.: РІВШ БДУ, 2004. – С.94-102.
23. Садоўская А.Л. Нацыянальна-культурная спецыфіка фразеалагізмаў // Працы кафедры сучаснай беларускай мовы. Вып.4 / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мн.: РІВШ БДУ, 2005. – С.90-103.
24. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 285 с.
25. Толстая С.М. Этнолингвистика // Институт славяноведения и балканистики, 50 лет: Сб. ст. / Редкол.: Е.П. Аянова и др. – М.: Индрик, 1996. – С. 235 – 248.
26. Толстой Н.И. Язык и культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. – 2-е изд., испр. – М.: Индрик, 1995. – 512 с.
27. Фразеология в контексте культуры: Сб. ст. / Рос. акад. наук. Ин-т языкознания. Проблем. группа «Общая фразеология»; Под ред. В.Н. Телия. – М.: Яз. рус. культуры, 1999. – 333 с.
28. Шамякіна Т.І. Міфалогія Беларусі: Нарысы: Вучэб. дапам. для студэнтаў філал. спец-цей ВНУ. – Мінск: Маст. літ., 2000. – 398 с.
29. Язык и культура. Проблемы современной этнолингвистики: Мат-лы Междунар. науч. конф., Минск, 2 – 4 ноября 2000 г. / Минск. гос. лингв. ун-т, Бел. ин-т проблем культуры. – Минск, 2001. – 247 с.

Т.Л. Чахоўская

ФОНАСТЫЛІСТЫКА СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Тлумачальная запіска

Спецкурс прысвечаны актуальнай для беларусістыкі тэме – стылістыцы сучаснага беларускага вымаўлення, якая даследавана недастаткова. Асноўная мэта спецкурса заключаецца ў тым, каб на падставе адпаведных эксперыментаў навучыцца тэрэтычна вызначаць і практычна аналізаваць асноўныя стылі і падстылі вымаўлення. Дыферэнцыяльныя прыкметы фонастылем фіксуюцца пры дапамозе сучасных сітсэм камп'ютэрнага мадэлявання вуснага маўлення ў розных маўленчых жанрах (урачыстым, інфармацыйным, рэкламным, навуковым, канфесійным, сацыяльна-побытавым, забаўляльным, этыкетна-педагагічным, гратуляцыйным і папулярна-асветніцкім). Звяртаецца ўвага на лінгваметадычныя аспекты выкладання фанетыкі беларускай мовы іншаземцам: змест курса фанетыкі, праблема планавання заняткаў, мэты і задачы ўступнага фанетычнага курса і інш.

Фонастылістыка як раздзел мовазнаўства. Месца фонастылістыкі сярод лінгвістычных дысцыплін. Даследаванне сегментных і суперсегментных фанетычных сродкаў (артыкуляцыйны, акустычны, перцэптыўны, функцыянальны аспекты). Даследаванне негукавых фанетычных сродкаў

(акцэнталогія, сілабіка, інтаналогія, фонатактыка, фонасемантыка). Фоніка і фонастылістыка. Прадмет фонастылістыкі. Сувязь фонастылістыкі з лінгвістычнымі (фанетыка, фаналогія, інтаналогія, арфаэпія, сінтаксіс, стылістыка) і нелінгвістычнымі (акустыка, фізіялогія) дысцыплінамі. Гісторыя развіцця фонастылістыкі (працы Ш. Балі, М.С. Трубяцкога, Ж. Марузо, Л.У. Шчэрбы, В.У. Вінаградава, Р.І. Аванесава, А.А. Рэфармацкага і інш.). Сучасная замежная фонастылістыка (працы М.А. Сакаловай, К.П. Гінтаўт, І.С. Ціханавай, Р.М. Ціханавай, В.М. Брахнова, Л.А. Вярбіцкай, С.У. Вароніна, А.Л. Воранава, Г.Р. Васканяна, А.І. Багмут, Т.М. Нікалаевай і інш.).

Беларуская фонастылістыка: мэты і задачы. Пісьмовая і вусная формы мовы як аб'ект даследавання. Распрацоўка агульных (тыповых) правілаў выразнага чытання, патрабаванняў да тэхнікі вуснага маўлення (працы А. Каляды, Ф.М. Янкоўскага, А. Шагідзевіч, А.Я. Міхневіча). Даследаванне сістэмы беларускіх зычных і галосных фанем (працы А.І. Падлужнага). Вывучэнне стылістычнай сінаніміі ў фанетыцы (працы Н.П. Магіленскіх), мадыфікацыі часавых і якасных характарыстык гукавых сегментаў (працы С.А. Хаменкі), інтанацыі і маўленчых адзінак (працы Ю.А. Дубоўскага, Н.П. Тарантовіч). Даследаванне прасодыі вуснага маўлення (працы Л.Ц. Выгоннай, Т.В. Паплаўскай, С.С. Катоўскай). Вывучэнне праблем прасадычнай сістэмы ў агульнай сістэме мовы, даследаванне узаемадзеяння прасадычных падсістэм, ролі фразавай прасодыі ў камунікацыйных працэсах (працы А.А. Мятлюк, Т.В. Паплаўскай, Н.І. Князевай, М.С. Градабыка). Аналіз прасадычных характарыстык асобных стыляў маўлення (працы Е.І. Грыгор'ева, С.М. Гайдучыка), прасадычных структур пабуджэння (працы М.Н. Караткевіч), сінанімічнасці прасадычных структур клічных сказаў (працы Л.А. Лавянковай, Н.Л. Навіцкай), прасадычных сінонімаў агульнага пытання (працы Р.С. Трохінай, Р.А. Шунтавай). Інфармацыйна-статыстычны аналіз фанетычных сістэм (працы Л.Ц. Выгоннай, В.І. Шчарбаковай, А.В. Чэусава). Эксперыментальныя даследаванні, прысвечаныя вывучэнню вакалізму, акустычных і артыкуляцыйных характарыстык галосных гукаў, колькаснай і якаснай рэдукцыі, варыятыўнасці ненаціскных галосных, працягласці гукаў (працы А.М. Андрэева, В.Р. Бурлыкі, Л.Ц. Выгоннай, А.І. Падлужнага і інш.). Аналіз сістэмы зычных гукаў, даследаванне фанетычнага і фаналагічнага статусу падоўжаных зычных, акамадацыі, асіміляцыі, дысіміляцыі і інш. фанетычных працэсаў (працы В.У. Мартынава, А.І. Падлужнага). Вывучэнне фанетычных працэсаў ва ўмовах білінгвізму, з'яў інтэрферэнцыі, фанетычных варыянтаў гукаў (працы Н.С. Вілюгі, Л.Ц. Выгоннай, П.В. Садоўскага). Даследаванне адзінак маўлення, фанетычных асаблівасцей шматскладовых слоў, маналагічных вусных тэкстаў (працы Н.П. Нікулінай), дыялагічнага маўлення (працы М.Д. Путровай, В.С. Сляповіч), тэмпаральных характарыстык маўлення, сінтагматычнага члянэння, рытму ў беларускай і іншых мовах (працы Л.Ц. Выгоннай, Н.І. Князевай, С.А. Хаменкі).

Праблема класіфікацыі фонастыляў. Адрозненне тэкстаў вуснага маўлення паводле мэты, маўленчых сітуацый, умоў працякання камунікацыі, ступені афіцыйнасці і падрыхтаванасці маўлення, адносін паміж слухачом (слухачамі) і моўцам (моўцамі) і іншых прымет. Лінгвістычныя і пазалінгвістычныя прыкметы як маркеры фонастыляў. Дуалізм паняцця “фонастыль”: аб’яднанне моўных сродкаў пры генераванні маўлення // адрозненне выказванняў паміж сабой. Асноўныя стылеўтваральныя фактары: тэмп маўлення (канцэпцыі Р.І. Аванесаў, Л.Л. Буланін, А.Л. Трахцераў, В.І. Чарнышоў, Л.У. Шчэрба), сфера грамадскай дзейнасці людзей, ад якой залежыць выбар маўленчых сродкаў (канцэпцыі С.М. Гайдучыка, Ю.С. Сцяпанаў), функцыянальныя моўныя стылі, на падставе якіх адбываецца ўнутраная дыферэнцыяцыя функцыянальных стыляў маўлення (канцэпцыі М.М. Кожынай, Р.А. Будагава, А.К. Панфілава), наяўнасць або адсутнасць рытарычных элементаў (традыцыі Макарыя, Ф. Пракаповіча), стылістычнае размежаванне ў лексіцы (традыцыі М.В. Ламаносава), геаграфічнае і ўзроставае члянэнне мовы, гендэрныя адносіны (канцэпцыя Ю.С. Сцяпанава), інтанацыйная спецыфіка (канцэпцыя В.В. Філіпавай), спантаннасць і неспантаннасць вусных тэкстаў (канцэпцыя Г.М. Івановай-Лук’янавай), розная рытмічная арганізацыя вусных тэкстаў (канцэпцыя Т.В. Паплаўскай), сацыяльна-лінгвістычныя функцыі мовы (канцэпцыя Г.М. Багамазава), мэта камунікацыі (канцэпцыя М.А. Сакаловай, К.П. Гінтаўт, І.С. Ціханавай, Р.М. Ціханавай). Размежаванне паняццяў “інтанацыйны стыль” і “фонастыль” (канцэпцыя В.В. Філіпавай). Дыферэнцыяцыя стыляў паводле жанравых разнавіднасцей і на падставе агульных рытміка-інтанацыйных характарыстык (канцэпцыя Г.М. Івановай-Лук’янавай).

Метадалогія і метады фонастылістычных даследаванняў. Метад як сукупнасць аперацый над моўным матэрыялам. Эксперыментальна-фанетычныя метады, якія прымяняюцца ў сучаснай фонастылістыцы для аналізу канкрэтных адзінак: палатаграфаваанне, лінгваграфія, рэнтгенаграфія, асцылаграфія, спектраграфія, кімаграфія. Метадамы інструментальнага і непасрэднага назірання. Сінтэз (аб’яднанне, складанне) і аналіз (расчляненне, раскладанне) як фундаментальныя працэдуры фонастылістычных даследаванняў. Метад комплекснага аналізу матэрыялу (вуснае маўленне як сістэма з іерархічнымі адносінамі). супастаўляльны, апісальны, аўдытыўны і акустычны аналіз вуснага маўлення. Апісанне фонастылістычных адзінак (тыпаў, варыянтаў), іх акустычных уласцівасцей, супастаўленне фонастылем як істотныя фактары пры вылучэнні і класіфікацыі фонастыляў. Мадэляванне і іншыя канструктыўныя метады. Метады апрацоўкі матэрыялу: статыстычна-матэматычныя, графічныя, квантатыўныя (колькасныя), метады аўтаматычнай апрацоўкі ЭВМ. Камп’ютэрныя сістэмы мадэлявання і аналізу вуснага маўлення (“Sonic Foundry Sound Forge 7.0”, “Sony Sound Forge 8.0”, “Cool Edit 2000”, “Cool Edit 2.1”, “Cool Edit Pro” і інш.). Паняцце пра сэмплерны метады.

Адзінкі фонастылістыкі, іх структурныя тыпы. Паняцце пра стылему (канцэпцыя Й. Містрыка). Фонастылема як першаэлемент, які ўтварае фонастыль. Асноўныя функцыі і тыпы фонастылем: вымаўленчая, камунікатыўная, вылучальная. Інтэгральныя і дыферэнцыяльныя прыкметы фонастылем. Дыферэнцыяльныя прыкметы вымаўленчай фонастылемы: тэмп маўлення, асаблівасці сінтагматычнага падзелу, асаблівасці паўзацыі, частату асноўнага тону, гучнасць маўлення, яго якасць, ноты маўлення, колькасць гукаў, вымаўленых за секунду. Дыферэнцыяльныя прыкметы камунікатыўнай фонастылемы: меладычны малюнак, інтанацыйныя пікі ўздыму і спаду, а таксама колькасць сэмплаў, якія фіксуюць гэтыя пікі. Дыферэнцыяльныя прыкметы вылучальнай фонастылемы: максімум інтэнсіўнасці, максімум працягласці, максімум гучнасці. Варыянты фонастылем (пазіцыйныя і камбінаторныя). Экстралінгвістычныя (кантэкст, сітуацыя) і лінгвістычныя фактары (фанетычныя, лексічныя, граматычныя моўныя сродкі) варыянтнасці фонастылем у сучаснай беларускай мове.

Фонастылістычныя варыянты на ўзроўні фанетычнага слова. Праблема вывучэння фармальных мадыфікацый у фанетычным слове, сінтагме і ў стылістычнай рэалізацыі вырынтаў фонастылем. Фанетычнае слова як адзінка арганізацыі гукаў і складоў, аб'яднаных адным націскам у сэнсавое цэлае. Фанетычныя працэсы на ўзроўні фанетычнага слова: акамадацыя, асіміляцыя, дысіміляцыя, рэдукцыя, метатэза, пратэза, эпентэза, дыярэза, кантракцыя. Колькасныя і якасныя характарыстыкі гукаў, іх спалучальнасць і паслядоўнасць у аспекце фанетычнага вар'іравання. Тэмп маўлення як адзін з цэнтральных фонастылістычных паняццяў і паказчык фонастылю. Залежнасць вымаўленчых варыянтаў гукаў і іх спалучэнняў (нарматыўных і ненарматыўных) ад фанетычнага акружэння, пазіцыі ў слове, тэмпу маўлення, арфаэпічнай падрыхтоўкі моўцы і характару маўлення.

Фонастылістычныя варыянты на ўзроўні сінтагмы. Сінтагмы (маўленчыя такты) як адзінкі, якія выражаюць адно паняцце і вызначаюцца інтанацыйнай незавершанасцю. Аналіз фанетычных з'яў у межах сінтагмы: пазіцыя і характар націску, дзейнасць закона акання, сцяжэнне галосных гукаў, варыянты вымаўлення [i], [j], [ы], а таксама [у], [ў] у розных пазіцыях, асіміляцыя зычных па глухасці / звонкасці, мяккасць і спосаб утварэння зычных гукаў. Уплыў аб'ектыўных (тэмп і жанр маўлення, фанетычнае акружэнне) і суб'ектыўных (індывідуальныя асаблівасці моўцы, яго лінгвістычная кампетэнцыя, ступень падрыхтаванасці) фактараў на характар вымаўлення. Лагічная акцэнтацыя слова і падаўжэнне галосных гукаў у сінтагмах. Аналіз фонастылістычных варыянтаў у межах сінтагмы як паказчык выкарыстання фонастылем у розных тыпах маўлення з улікам адпаведнасці / неадпаведнасці нормам сучаснай беларускай літаратурнай мовы.

Сацыяльна-камунікатыўныя жанры вуснага маўлення ў аспекце фонастылістыкі. Маўленчы жанр у аспекце тэорыі маўленчых актаў. Сэнс выказвання і яго кампаненты: што паведамляецца (лакуцыя), які сэнс выражаецца (ілакуцыя), які эфект мае маўленне (перлакуцыя). Праблема

класіфікацыі маўленчых актаў (канцэпцыі Дж. Осціна, Д. Вундэрліха, М. Крэкеля, А.А. Раманава, Т. Бальмера, В. Брэненштуля, Й. Краўса і інш.). Стылеўтваральныя фактары (аб'ектыўныя, суб'ектыўныя, знешнія, унутраныя). Класіфікацыя маўленчых жанраў (канцэпцыі Ю.У. Раждзественскага, А.М. Шчукіна, Э.Г. Азімава, А.Я. Міхневіча). Даследаванне ўздзеяння сацыяльна-моўнай дыферэнцыяцыі на фонастылістычнае вар'іраванне сродкаў сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Сацыяльна-камунікатыўныя жанры вуснага беларускага маўлення: урачыстае маўленне, інфармацыйнае маўленне, рэкламнае маўленне, забаўляльнае маўленне, навуковае маўленне, канфесійнае маўленне, сацыяльна-побытавае маўленне, гратуляцыйнае маўленне (віншаванні са святамі), этыкетна-педагагічнае маўленне, папулярна-асветніцкае маўленне. Праблема вымярэння тэмпу маўлення.

Тэорыя і практыка фонастылістычнага аналізу вуснага беларускага маўлення. Асноўныя характарыстыкі урачыстага, інфармацыйнага, рэкламнага, забаўляльнага, навуковага, канфесійнага, сацыяльна-побытавага, гратуляцыйнага, этыкетна-педагагічнага, папулярна-асветніцкага маўлення. Тэорыя стыляў вымаўлення ў аспекце фонастылістыкі. Дыферэнцыяльныя прыкметы поўнага (запаволенае, дакладнае, стараннае і выразнае вымаўленне), нейтральнага (адсутнасць наўмыснай выразнасці і эмацыянальнасці, своеасаблівае стрыманасць і дзелавітасць), гутарковага (памылкі, звязаныя з хуткім тэмпам: рэдукцыя, наяўнасць вакальнай асіміляцыі) фонастыляў.

Фанетыка і фонастылістыка ў працэсе навучання беларускай мове як замежнай. Месца і роля падручнікаў у навучальным працэсе, уласцівасці, функцыі, змест і структура падручнікаў. Месца, змест і формы прэзентацыі фанетычнага матэрыялу ў практыцы навучання іншаземцаў беларускай мове. Фанетычныя курсы ў айчынных ("Белорусский язык для говорящих по-русски" А.А.Крывіцкага, А.Я.Міхневіча, А.І.Падлужнага (перавыданне, Мн., 1990), "Учебник белорусского языка: Для самообразования" А.А.Крывіцкага і А.І.Падлужнага (Мн., 1994), "Гаворым па-беларуску" пад рэдакцыяй Л.І.Сямешкі (Мн., 1999)) і замежных ("День за днём. Русский язык. Учебник для иностранных учащихся. I. Экспресс" (М., 1994), "Вводный фонетико-грамматический курс русского языка для лиц, говорящих по-английски" Т.В.Шусцікавай (М., 1997), "Дебют: Уроки 1-11: Учебное пособие" (СПб., 1998)) падручніках.

Структура ўступнага фанетычнага курса беларускай мовы для замежных навучэнцаў. Змест курса. Планаванне заняткаў. Мэта і задачы ўступнага фанетычнага курса. Праблема паэтапнага ўвядзення матэрыялу. Фанетычная размінка. Практыкаванні на развіццё фанематычнага і інтанацыйнага слыху. Размеркаванне матэрыялу па тэматычных групам. Сістэматызацыя матэрыялу і мінімалізацыя фанетычнай інфармацыі.

Літаратура

1. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Словарь методических терминов (теория и практика преподавания языков). СПб., 1999.

2. Выгонная Л.Ц. Інтанацыя. Націск. Арфаэпія. Мн., 1991.
3. Вятютнев М.Н. Теория учебника русского языка как иностранного. М., 1984.
4. Гаворым па-беларуску: Вучэб. дапам. па бел. мове для замежн. навучэнцаў / Пад рэд. Л.І.Сямешкі. – Мн., 1999.
5. Гайдучик С.М. Фоностилистика как один из разделов фонетики // Интонация. Киев, 1978.
6. Ганиев Ж.В. К методике фоностилистического исследования // Сборник научных трудов. Выпуск 152. Вопросы фоностилистики. М., 1980.
7. Дзергачова Т.Л. Фонастылістыка сучаснай беларускай мовы: парадыгматыка і сінтагматыка Аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук: 10.02.01. Мн., 2003.
8. Иванова-Лукьянова Г.Н. Культура устной речи: интонация, паузирование, логическое ударение, темп, ритм: Учеб. пособие. 4-е изд. М., 2002.
9. Кривицкий А.А., Михневич А.Е., Подлужный А.И. Белорусский язык для говорящих по-русски. Мн., 1990.
10. Кривицкий А.А., Подлужный А.И. Учебник белорусского языка: Для самообразования. Мн., 1994.
11. Крывіцкі А.А., Падлужны А.І. Фанетыка беларускай мовы. Мн., 1984.
12. Мощенская Л.Г. Как белорусы говорят по-русски? Варианты рода имён существительных в русской речи белорусов / Под ред. П.П. Шубы. Мн., 1992.
13. Настольная книга преподавателя иностранного языка. Мн., 1999.
14. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. М., 1985.
15. Подлужный А.И. Фонетическая система белорусского языка: (Эспериментально-фонетические исследования звукового состава): Автореф. дис... д-ра филол. наук: 10.02.02 / АН БССР. Ин-т языкознания. Мн., 1980.
16. Поплавская Т.В. Сегментная фонетика и просодия устной речи. Мн., 1993.
17. Портнова Н.И. Фоностилистика французского языка: Учеб. пособие для ин-тов и фак. иностр. яз. М., 1986.
18. Садовский П.В. Особенности фонетических процессов в условиях белорусско-русского двуязычия: Автореф. дисс... канд. филол. наук: 10.02.02 / АН БССР. Ин-т языкознания. Мн., 1978.
19. Фанетыка беларускай літаратурнай мовы / І.Р. Бурлыка, Л.Ц. Выгонная, Г.В. Лосік, А.І. Падлужны; Рэд. А.І. Падлужны. Мн., 1989.
20. Фанетыка слова ў беларускай мове / Склад. Л.Ц. Выгонная, А.І. Падлужны, П.В. Садоўскі і інш.; Рэд. А.І. Падлужны / АН БССР. Ін-т мовазнаўства. Мн., 1983.
21. Филиппова О.В. Профессиональная речь учителя. Интонация: Учебное пособие. М., 2001.
22. Черемисина-Ениколопова Н.В. Законы и правила русской интонации: Учеб. пособие. М., 1999.
23. Янкоўскі Ф.М. Беларускае літаратурнае вымаўленне. Выд. 4-ае. Мн., 1976.
24. Mistrik J. Štylistika. Prvé vydanie. Vydalo Slovenské pedagogické nakladateľstvo v Bratislave, 1985.
25. Mistrik J. Štylistika slovenského jazyka. 2 vydanie. Vydalo Slovenské pedagogické nakladateľstvo v Bratislave, 1977.

Г.К. Чахоўскі

ТЭКСТ ЯК ФЕНОМЕН НАЦЫЯНАЛЬнай КУЛЬТУРЫ

Тлумачальная запіска

Спецкурс прысвечаны праблеме выяўлення лінгвакультуралагічнага феномену тэксту. Зыходным яго сцверджаннем з’яўляецца тэзіс аб тым, што кожны тэкст уключаецца ў кантэкст культурнай камунікацыі, спалучаючы пры гэтым задуму аўтара, яго намеры, матывы, і асобу чытача, які выступае адрасатам тэксту.

Нягледзячы на тое, што праблемам вывучэння прыроды тэксту як моўнага гіперзнака прысвечана мноства даследаванняў па рыторыцы,

паэтыцы, літаратуразнаўству, эстэтыцы і іншых сацыягуманітарных галінах ведаў, філасофска-культуралагічны феномен тэксту застаецца для лінгвістаў яшчэ шмат у чым загадкавым і незразумелым. Як, напрыклад, растлумачыць прыроду “сэнсавай ёмістасці” тэксту? Якім чынам кваліфікаваць спецыфіку яго ўздзеяння на чытача?

Студэнты азнаёмяцца з канцэптуальнымі падыходамі да праблемы тэксту як феномену культуры, якія грунтуюцца на выніках сучасных даследаванняў тэксту, як з пазіцый лінгвістыкі, так і з пазіцый іншых гуманітарных навук, у прыватнасці, філасофіі, неарыторыкі, тэорыі камунікацыі.

Мова і культура як узаемазвязаныя і ўзаемаабумоўленыя сутнасці. Культурнае і прыроднае ў мове. Узаемасувязі культурных працэсаў і мовы. Праблема рэалізацыі нацыянальна-культурнага кампаненту на розных моўных узроўнях. Паняцце карціны свету. Знакавая (канцэптуальная), інтэрсуб’ектная і інтэртэкстуальная карціны свету і іх рэпрэзентацыя ў тэксце. Універсальнасць карціны свету. Лінгвакультуралагічная характарыстыка сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Нацыянальны менталітэт і моўная асоба.

Нацыянальна-культурны кампанент у моўнай семантыцы. Нацыянальна-культурная адметнасць лексікі. Лексічны фон як памежная з’ява паміж мовай (тэкстам) і культурай. Дэнататыўныя адрозненні лексічных эквівалентаў. Канататыўная адметнасць перакладных эквівалентаў. Семантычныя фактары экспрэсіўнасці мастацкага слова. Графы семантычнай структуры беларускіх лексем. Моўны статус слова і значэння. Семантычныя макра- і мікраструктуры беларускага слоўніка. Гіпанімічныя, партытыўныя і апазітыўныя адносіны ў тэксце. Семантычныя механізмы канверсіі. Узаемадзеянне лексічных значэнняў слоў у словазлучэннях і сказах. Асаблівасці рэалізацыі культурнага кампаненту значэння на марфалагічным узроўні. Семантыка сінтаксічных адзінак як элементаў лінгвакультуралагічнага поля. Сукупнае значэнне выказванняў і тэкстаў. Экспліцытны і імпліцытны кампаненты зместу маўлення ў аспекце лінгвакультуралогіі. Нацыянальна-культурны феномен прэсупазіцыі.

Нацыянальна-культурная традыцыя ў тэкстаўтварэнні. Тэкст як адзінка мовы і маўлення. Функцыянальна-дзеясны, этналінгвістычны, каўзальна-генетычны і прагмалінгвістычны аналіз тэксту. Паняцце і крытэрыі лінгвакультуралагічнага аналізу тэксту. Поле суб’ектнай рэпрэзентацыі тэксту як адзінкі мовы і маўлення. Пераклад як адбітак этнакультурнай спецыфікі беларускай мовы.

Спецыфіка камунікацыі ў сферы мастацкай мовы. Мастацкая маўленчая дзейнасць. Індывідуальнасць і непаўторнасць мастацкага тэксту. Адрасат мастацкага тэксту. Сумесная прэсупазіцыя адрасанта і адрасата. Дыскрэтнасць картэжу маўленчых зносін у мастацкім маўленчым акце. “Падваенне” рэчаіснасці ў мастацкім тэксце. Асабістае стаўленне аўтара да тэксту, сродкі эмацыянальнага ўздзеяння на адрасата. Шмат’яруснасць і шматвектарнасць моўнай формы мастацкага маўлення. Канцэптуальнасць

мастацкага тэксту. Сімуляннасць думкі і сукцэсіўнасць мастацкага маўлення. Рытміка плану варажэння і плану зместу.

Кагнітыўная сістэма тэксту. Ментальны кантынуум тэксту. Ментальныя схемы (канцэпты) як элементы этнакультурнага вопыту, якія адлюстроўваюць сутнасць канцэптуальных аб'ектаў, працэсаў, паняццяў, падзей, з'яў у беларускай сацыякультурнай прасторы. Стандартныя ментальныя вузлы як метнальныя ўтварэнні, уласцівыя ўсім носьбітам нацыянальнай культуры. Тэкст як аб'ект і суб'ект уздзеяння нацыянальна-культурных традыцый.

Канцэпты, матывы і матывіроўкі тэксту. Канцэпт як сфармуляваная этнакультурная ідэя тэксту. Канцэптуальная карціна свету як адлюстраванне ўзаемасувязі і ўзаемазалежнасці кагнітыўных структур і аб'ектыўнай рэальнасці ў іх іерархіі і значнасці для суб'екта. Актualізацыя канцэптаў у семантычнай структуры тэксту. Канцэптуальны фактум як прычына, што нараджае моўныя феномены. Канцэпт як сукупнасць сэнсаў (катэгарыяльных і феноменалагічных), тыпаў, відаў, аспектаў зместу, якія могуць рэалізоўвацца як у індывідуальным гучанні (структурным, аналітычным прачытанні), так і ў “акордах” зместу тэксту (функцыянальным прачытанні). Выяўленне лінгвакультуралагічнага і этнапсіхалагічнага феномену канцэптаў у структураванні тэксту. Інтэртэкстуальны “дыялог” канцэптаў на структурным узроўні. Удакладненні і тлумачэнні вертыкальнага кантэксту праз канцэпты.

Этнакультурны патэнцыял катэгорый тэксту. Асноўныя катэгорыі тэксту (падзельнасць і звязнасць, праспекцыя і рэтраспекцыя, лакальна-тэмпаральная аднесенасць (хранатоп), канцэптуальнасць, інфарматыўнасць, завершанасць, мадальнасць, прагматычная скіраванасць). Сінтагматыка і парадыгматыка тэксту ў аспекце лінгвакультуралогіі. Абстрактная мадэль тэксту. Жанравая, стылявая і аўтарская парадыгмы тэксту. Аблігаторныя і факультатыўныя актуальзатары катэгорый тэксту (загалолак, уласнае імя, мастацкая дэталё, пачатак тэксту, канец тэксту, аўтарскае маўленне, маўленне персанажаў).

Уплыў пазалінгвістычных фактараў на працэсы тэкстаўтварэння. Узаемасувязь мовы, культуры і грамадства на сучасным этапе. Суадносіны сацыяльнай і нацыянальна-культурнай парадыгмы сучаснай беларускай мовы. Новыя механізмы фарміравання фонавых ведаў. Тэксты як ідэалагемы грамадскай свядомасці. Прэцэдэнтныя тэксты беларускай культуры і спосабы іх функцыянавання.

Вербальная камунікацыя на макраўзроўні. Тэкст і сучасныя інфармацыйныя тэхналогіі. Газета як адзінка лінгвакультуралагічнага аналізу. Тэматычныя палі газетнага тэксту. Тэкст сродкаў масавай інфармацыі (СМІ) як аб'ект лінгвакультуралагічнага даследавання. Кагнітыўна-рытарычныя ўласцівасці тэкстаў СМІ. Выбар тэмы паведамлення і працэс генеравання тэксту. Ключавыя словы як арыенціры разумення семантыкі тэксту. Ключавое слова і змест тэксту: дыялектыка ўзаемадачынненняў. Нацыянальна-культурны кампанент тэкстаў СМІ.

Ментальныя схемы “свой свет” і “чужы свет” у тэкстах СМІ. З’ява інтэртэкстуальнасці ў тэкстах СМІ.

Значэнне лінгвакультуралагічнага аналізу тэксту для тэорыі і практыкі выкладання беларускай мовы як замежнай. Месца лінгвакультуралогіі ў парадыгме сучаснай лінгвадыдактыкі (на матэрыяле міжнародных навуковых канферэнцыі ў Рэспубліцы Беларусь і замежжы, кангрэсаў МАПРЯЛ). Метадычныя прыёмы прэзентацыі лінгвакультуралагічных ведаў у навучальным працэсе (агляд вучэбных дапаможнікаў, відэа- і камп’ютэрных праграм і курсаў).

Літаратура

1. Богданов В.В. Текст и текстовое общение. Учебное пособие. СПб., 1993.
2. Воробьёв В.В. Лингвокультурология (теория и методы). М., 1997.
3. Дельская Т.Ф. Речевые стереотипы в языке газеты. М., 1990.
4. Кайда Л.Г. Эффективность публицистического текста. М., 1989.
5. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. М., 1987.
6. Костомаров В.Г. Языковой вкус эпохи. Из наблюдений над речевой практикой масс-медиа. М., 1994.
7. Маковский М.М. Язык – миф – культура. Символы жизни и жизни символов. М., 1996.
8. Маслова В.А. Лингвокультурология. М., 2004.
9. Мельников А.С. Картина славянского мира: взгляд из Восточной Европы. СПб., 1996.
10. Мечковская Н.Б. Социальная лингвистика. М., 2000.
11. Падлужны А.І. Мова і грамадства. Мн., 1997.
12. Пименова М.В. Ментальность: лингвистический аспект. Кемерово, 1996.
13. Пичета В.И. Белорусский язык как фактор национально-культурный. – Мн., 1991.
14. Русский язык конца XX столетия (1985-1995). М., 1996.
15. Салеев В.А. Язык в национальной культуре. Мн., 1992.
16. Современное зарубежное языкознание / Под ред. А.С.Мельничука. Киев, 1993.
17. Супрун А.Е. Лекции по теории речевой деятельности. Мн., 1996.
18. Тарланов З.К. Язык. Этнос. Время. Петрозаводск, 1993.
19. Токарева И.И. Сопоставительное изучение речевого поведения. Проблемы, принципы, теория. Мн., 1996.
20. Чумак Л.Н. Синтаксис русского и белорусского языков в аспекте культурологии. Мн., 1997.
21. Язык и идеология. Критика идеологических концепций функционирования и развития языка. Киев, 1981.
22. Яковлева Е.С. Фрагменты русской языковой картины мира (модели пространства, времени и восприятия). М., 1994.
23. Fisher R., Ury W. Getting to Yes. Boston., 1981.
24. Levinson S. Pragmatics. Cambridge, 1983.
25. Mynsky M. A framework for representing knowledge. Winston, 1975.

АКТУАЛЬНЫЯ ПРАБЛЕМЫ ВЫКЛАДАННЯ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ ЯК ЗАМЕЖНАЙ

Тлумачальная запіска

Задача спецкурса – пазнаёміць студэнтаў з асновамі выкладання беларускай мове як замежнай. Аналізуюцца асноўныя паняцці лінгвадыдактыкі, перспектыўныя напрамкі развіцця сучаснай метадычнай навукі. Раскрываецца спецыфіка навучання аспектам моўнай сістэмы і розным відам маўленчай дзейнасці. Спецкурс садзейнічае прафесійнаму станаўленню студэнтаў, фарміраванню іх лінгвістычнай, камунікатыўнай і метадычнай кампетэнцыі.

Прадмет і задачы методыкі выкладання беларускай мовы як замежнай, яе сувязь з іншымі навукамі.

Паняцце “сістэма навучання”, яе змест. Сутнасць камунікатыўна-дзейнаснага падыходу да навучання. Практычная і агульнаадукацыйная мэты навучання беларускай мовы як замежнай. Камунікатыўныя, філалагічныя, прафесійныя і краіназнаўчыя задачы навучання. Змест навучання. Дыдактычныя, лінгвістычныя, метадычныя і псіхалагічныя прынцыпы навучання. Тыпалогія і характарыстыка асноўных метадаў навучання беларускай мове як замежнай.

Навучальны працэс і яго асноўныя кампаненты. Роля і месца падручніка ў навучальным працэсе. Змест падручніка. Прынцыпы адбору моўнага навучальнага матэрыялу.

Навучанне аспектам мовы. Комплекснасць і аспектнасць у навучанні.

Фанетыка як прадмет і аспект навучання. Асаблівасці артыкуляцыйнай базы беларускай мовы. Віды фанетычных курсаў.

Лексіка як прадмет і аспект навучання. Прэзентацыя новай лексікі. Арганізацыя засваення новай лексікі. Актывізацыя лексікі, кантроль за якасцю засваення.

Лексіка і словаўтварэнне. Прадуктыўныя спосабы беларускага словаўтварэння. Тыпы і мадэлі ўтварэння слоў.

Марфалогія як прадмет і аспект навучання. Спосабы ўвядзення граматычнага матэрыялу. Віды практыкаванняў з граматычнай накіраванасцю.

Сінтаксіс як прадмет і аспект навучання. Лінгвістычны і метадычны аспекты сістэмы сінтаксічных практыкаванняў.

Лінгвакраіназнаўчы аспект у навучанні. Слова і культура. Эквівалентная, безэквівалентная і фонавая лексіка. Беларуская фразеалогія з пункту гледжання лінгвакраіназнаўства. Этапы навучання і лінгвакраіназнаўчая праца. Маўленчы этыкет і нормы паводзін. Лінгвакраіназнаўчае значэнне невербальных моў.

Навучанне маўленчай дзейнасці. Маўленчая дзейнасць у сістэме навучання. Рэцэптыўная, прадуктыўная, рэцэптыўна-прадуктыўная маўленчая дзейнасць. Структурная арганізацыя маўленчай дзейнасці.

Навучанне чытанню. Чытанне як від маўленчай дзейнасці, яго псіхалагічная характарыстыка. Тыпалогія відаў чытання. Прынцыпы адбору тэкстаў і складання сістэмы практыкаванняў для навучання розным відам чытання. Кантроль навыкаў і ўменняў чытання.

Навучанне аўдзіраванню. Аўдзіраванне як від маўленчай дзейнасці, яго псіхалагічная характарыстыка. Лінгвістычныя і экстралінгвістычныя цяжкасці аўдзіравання. Механізмы аўдзіравання. Практыкаванні для навучання аўдзіраванню. Арганізацыя і прэзентацыя аўдыётэксту.

Навучанне гаварэнню. Гаварэнне як від маўленчай дзейнасці. Формы вуснага маўлення: маналагічная і дыялагічная. Навучанне прадудыраванню.

Навучанне пісьму і пісьмоваму маўленню. Навучанне тэхніцы пісьма. Практыкаванні пры навучанні пісьмоваму маўленню.

Літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч. Мн., 1985.
2. Беларуская мова: Энцыклапедыя. Мн., 1994.
3. Бондарко П.И. Функциональная грамматика. Л., 1984.
4. Бурак Л.І. Сучасная беларуская мова. Сінтаксіс. Пунктуацыя. Мн., 1987.
5. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. М., 1976.
6. Вопросы методики обучения иностранным языкам за рубежом. М., 1978.
7. Гаворым па-беларуску / Пад аг. рэд. Л.І.Сямешкі. Мн., 1999.
8. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. М., 1978.
9. Комков И.Ф. Методика преподавания иностранных языков. Мн., 1984.
10. Крывіцкі А.А., Подлужны А.І. Фанетыка беларускай мовы. Мн., 1984.
11. Кривицкий А.А., Подлужный А.И. Белорусский язык для небелорусов. Мн., 1978.
12. Кривицкий А.А., Подлужный А.И., Михневич А.Е. Белорусский язык для говорящих по-русски. Мн., 1990.
13. Лексікалогія сучаснай беларускай мовы / Пад рэд. А.Я.Баханькова Мн., 1992.
14. Маслова В.А. Введение в лингвокультурологию. М., 1997.
15. Методика / Под ред. А.А.Леонтьева М., 1988.
16. Методика преподавания русского языка как иностранного / Под ред. А.Н.Щукина М., 1990.
17. Пассов Е.И. Основы методики обучения иностранным языкам. М., 1977.
18. Рамза Т.Р. Сінтаксіс: Тэарэтычны курс: Вучэб. Дапаможнік. Мн., 2003.
19. Супрун А.Е. Лекции по теории речевой деятельности. Мн., 1996.
20. Шакун Л.М. Словаўтварэнне. Мн., 1978.
21. Шуба П.П. Сучасная беларуская мова. Марфалогія. Марфалогія. Мн., 1987.

С.М. Якуба

БЕЛАРУСКАЯ ТАПАНІМІКА

Тлумачальная запіска

Для кожнага народа характэрна свая адметная тапаніміка. Нягледзячы на шматлікія страты, беларуская тапаніміка таксама вызначаецца самабытнасцю і непаўторнасцю. Вывучэнне беларускіх геаграфічных назваў дапаможа лепш пазнаць наша мінулае, даць уяўленне пра засяленне сучаснай тэрыторыі

Беларусі са старажытнасці да нашых часоў, пра прыродна-геаграфічныя і сацыяльна-эканамічныя ўмовы развіцця грамадства, пра кантакты беларусаў з суседнімі народамі.

З лінгвістычнага пункту гледжання актуальным будзе знаёмства з тапанімічнай тэрміналогіяй, асноўнымі заканамернасцямі ўзнікнення, развіцця і трансфармацыі (фанетычнай, марфалагічнай і інш.) беларускіх географічных назваў, тыпалогіяй тапонімаў, адметнасцю словаўтваральнай будовы (тапонімаўтваральных асноў і фармантаў) і шляхамі фарміравання тапанімічных назваў.

Мэта спецкурса -- пазнаёміць з багаццем і самабытнасцю беларускай тапаніміі, прынцыпамі і відамі класіфікацыі, адметнасцю ўтварэння беларускіх тапанімічных назваў, паказаць шляхі станаўлення, развіцця і захавання беларускіх тапонімаў, садзейнічаць выхаванню паважлівага стаўлення да тапанімічнай спадчыны як помніка нацыянальнай культуры і духоўнасці.

I. Паняцце тапаніміі

1. Прадмет і задачы тапанімікі. Месца тапанімікі сярод іншых навук.
2. Асноўныя тапанімічныя паняцці (тапонім, айконім, мікратапонім, гідронім, этнонім і інш.)
3. Заканамернасці тапанімічнай намінацыі.

II. Вытокі географічных назваў Беларусі

1. Роля тапанімічных назваў у асвятленні гісторыі краіны.
2. Узнікненне тапонімаў на беларускай зямлі. Шляхі станаўлення беларускіх тапонімаў. Фарміраванне тапаніміі Беларусі.
3. Пытанне адносна ўстойлівасці тапаніміі.

III. Асаблівасці ўтварэння тапонімаў

1. Прынцыпы семантычнай матывацыі назваў.
2. Трансфармацыя географічных назваў.
3. Лексіка-семантычная характарыстыка тапонімаўтваральных асноў.
4. Географія фармантаў у тапаніміі Беларусі.
5. Тыпы тапонімаў.

IV. Тапанімічныя назвы як адлюстраванне жыцця і побыту народа

1. Увасабленне ў тапонімах асаблівасцей прыродна-кліматычных умоў, расліннага і жывёльнага свету, палітычных, сацыяльна-эканамічных і культурных адносін.
2. Народная тэрміналогія ў тапонімах Беларусі.
3. Назвы рэк, азёр, формаў рэльефу
4. Назвы беларускіх гарадоў і паселішчаў.
5. Рэлігійна-культавыя тапонімы.

V. Этнатапанімія Беларусі

1. Сутнасць этнатапонімаў, іх агульная характарыстыка.
2. Этнатапонімы на тэрыторыі Беларусі.

VI. Шляхі адраджэння беларускай тапаніміі

1. Прычыны перайменавання населеных пунктаў.
2. Аднаўленне тапанімічных назваў як сродак захавання нацыянальнай культуры.

Літаратура

1. Беларуская тапанімія. Магілёў, 1996.
2. Дудзюк З.І. Шляхамі адвечнага слова. Брэст, 2001.
3. Ермаловіч М. Старажытная Беларусь. Мн., 1990.
4. Жлутка Алесь. Літва на Балканах (Першасны сэнс назвы) // Спадчына. 2000. №5. С. 90-94.
5. Жучкевіч В.А. Чаму так названа. Мн., 1969.
6. Жучкевич В.А. Топонимика Белоруссии. Мн., 1968.
7. Жучкевич В.А. Краткий топонимический словарь Белоруссии. Мн., 1974.
8. Жучкевич В.А. Дороги и водные пути Беларуси. Мн., 1977.
9. Казлова Р.М. Вывучэнне старажытнай тапаніміі Беларусі // Рэгіянальныя асаблівасці ўсходнеславянскіх моў. Тэз. дакладаў і паведамленняў. Гомель, 1990.
10. Керт Г.М. Топонимия в правовом государстве // Исторические названия – памятники культуры. Тез. докл. и сообщ. Всесоюзной научно-практической конференции. М., 1989. С.51-53.
11. Крывіцкі А.А. Назва Палессе – свая ці чужая? З гісторыі назваў // Роднае слова. 1997. №8. С.35-43.
12. Ласкоў Іван. Летапісная Літва: сваяцтва і лёс. Койданава, 2000.
13. Лемтюгова В.П. Идти от истоков // Исторические названия – памятники культуры. Тез. докл. и сообщ. Всесоюзной научно-практической конференции. М., 1989. С.47-48.
14. Лемцюгова В.П. Беларуская айканімія. Мн., 1970.
15. Лемцюгова Валянціна, Гапоненка Ірына. Штрыхі да двух сумесных айканімічных арэалаў // Беларуска-руск-польскае супастаўляльнае мовазнаўства. Ч.2. Віцебск, 1997, С. 300-303.
16. Лыч Л.М. Назвы зямлі беларускай. Мн., 1994.
17. Максімовіч Рыгор. Як беларускі Менск стаўся “Мінскам”. Спадчына. 2000. №2. С. 142-146.
18. Мезенка Г.М. Назвы вуліц расказваюць. Віцебск, 1995.
19. Мезенка Г.М. Шляхам гадоў. Мн., 1993.
20. Мурзаев Э.М. География в названиях. Мн., 1979.
21. Ненадавец А.М. Брэстчына. Назвы населеных пунктаў паводле легендаў і паданняў. Мн., 1995.
22. Ненадавец А.М. Віцебшчына. Назвы населеных пунктаў паводле легендаў і паданняў. Мн., 2000.
23. Ненадавец А.М. Міншчына. Назвы населеных пунктаў паводле легендаў і паданняў. Мн., 1998.
24. Ніканаў У.А. Геаграфія фармантаў у тапаніміі Беларусі – гісторыя мовы і народа? // пытанні беларускай тапанімікі. Мн., 1970. . С. 39-48.
25. Рапановіч Я.Н. Слоўнік назваў населеных пунктаў Віцебскай вобласці. Мн., 1977.
26. Рогалев А.Ф. Географические названия Гомельщины. Гомель, 1992.
27. Рогалеў А.Ф. Сцежкі ў даўніну. Мн., 1992.
28. Рогалеў А.Ф. Этнатапанія Беларусі (на фоне этнічнай гісторыі). Гомель, 1993.
29. Рыбаков Б.А. Язычество древних славян. М., 1994.
30. Рылюк И.Я. Истоки географических названий Беларуси с основами общей топонимии. Мн., 1999.
31. Суперанская А.В. Что такое топонимика. М., 1985.
32. Тарасаў Кастусь. Памяць пра легенды: Постаці беларускай мінуўшчыны. Мн., 1990.
33. Топоров В.Н., Трубачёв О.Н. Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья. М., 1962.
34. Урбан П. Да пытання этнічнай прыналежнасці старажытных ліцвінаў. Мн., 1994.

35. Цыхун Г.А. Задачи сохранения и восстановления историко-топонимического ландшафта Белоруссии // Исторические названия – памятники культуры. Тез. докл. и сообщ. Всесоюзной научно-практической конференции. М., 1989. С. 91-92.
36. Чайкіна Ю.І. Праблема славянскай тапаніміі // Весці АН БССР. Сер. Грамад. Навук, № 6. 1984. С. 118-121.
37. Шур Васіль. Беларуска тыпы паселішчаў і іх назвы // Геаграфія: праблемы выкладання. 1997. С. 75-85.
38. Шур Васіль. Скажоныя назвы на карце Беларусі // Геаграфія: праблемы выкладання. 1996. Вып. 3. – С.103 –115.

С.М. Якуба

ЛІНГВІСТЫЧНЫ АНАЛІЗ СЛОВА, СЛОВАЗЛУЧЭННЯ І СКАЗА

Тлумачальная запіска

Лінгвістычны аналіз займае адно з найважнейшых месцаў у агульнай сістэме тэарэтычнай і практычнай падрыхтоўкі студэнта-філолага. Моўныя разборы дапамагаюць трывала засвоіць асноўныя тэарэтычныя палажэнні і лінгвістычныя паняцці, усвядоміць сувязь паміж моўнымі адзінкамі розных узроўняў і сістэму беларускай мовы цалкам, забяспечваюць сувязь тэорыі з практыкай, пастаяннае паўтарэнне вывучанага матэрыялу, ствараюць базу для творчага выкарыстання набытых навыкаў і развіцця маўлення, развіваюць інтэлект і лінгвістычнае мысленне студэнтаў.

Немалаважная роля моўных разбораў у рэалізацыі такога надзённага метаду навучання, як лінгвістычны аналіз тэксту, што праводзіцца на аснове шматаспектнага аналізу моўных адзінак. У такім выпадку кожны від моўнага разбору (фанетычны, лексічны, марфалагічны і інш.) з'яўляецца пэўным звяном комплекснага аналізу маўлення, падрыхтоўчым этапам да сінтэзу.

Актуальнасць спецкурса заключаецца і ў тым, што пададзеныя ў супастаўляльным плане (ВНУ – школа) веды па розных відах лінгвістычнага аналізу дапамогуць будучаму настаўніку творча прымяніць атрыманыя тэарэтычныя веды, сфарміраваныя ўменні і навыкі ў практыцы навучання школьнікаў.

Такім чынам, спецкурс мае на мэце сістэматызаваць веды па розных раздзелах курса сучаснай беларускай мовы, засяродзіўшыся на ролі, парадаку і правілах правядзення лінгвістычнага аналізу слова, словазлучэння і сказа, будзе садзейнічаць удасканаленню ўмення праводзіць моўны разбор шляхам аналізу, сінтэзу, супастаўлення і параўнання моўных адзінак і з'яў, развіццю лінгвістычнага мыслення і навыкаў навуковага маўлення, фарміраванню ўмення самастойна набываць веды ў працэсе прадуктыўна-творчай дзейнасці.

I. Узроўні мовы і метады лінгвістычнага аналізу.

1. Лінгвістычны разбор у сістэме тэарэтычнай і практычнай падрыхтоўкі філолага.
2. Рэалізацыя асноўных прынцыпаў навучання пры моўным разборы.
3. Сістэмнасць у правядзенні лінгвістычнага аналізу.

II. Метады аналізу мовы на фанетычным узроўні

1. Роля фанетычнага разбору ў засваенні фанетычнай сістэмы сучаснай беларускай мовы.
2. Спрэчныя пытанні фаналогіі.
3. Поўны і частковы фанетычны аналіз. Вусны і пісьмовы фанетычны разбор.
4. Методыка правядзення фанетычнага разбору ў ВНУ і школе.

III. Метады графічнага аналізу

1. Графічны разбор як спосаб сістэматызацыі ведаў пра беларускую графіку.
2. Спрэчныя пытанні графікі.
3. Методыка правядзення графічнага разбору.

IV. Метады арфаграфічнага аналізу

1. Арфаграфічны разбор у сістэме падрыхтоўкі студэнта-філолага.
2. Праблемныя пытанні сучаснай беларускай арфаграфіі.
3. Методыка правядзення арфаграфічнага разбору ў ВНУ і школе.

IV. Метады аналізу мовы на лексіка-семантычным узроўні

1. Мэты і задачы лексічнага разбору.
2. Віды лексічнага разбору і методыка іх правядзення ў ВНУ і школе.

V. Метады марфемнага і словаўтваральнага аналізу

1. Роля марфемнага і словаўтваральнага аналізу ў засваенні моўных адзінак.
2. Спрэчныя пытанні марфемікі і словаўтварэння.
3. Методыка правядзення марфемнага і словаўтваральнага аналізу ў ВНУ і школе. Этымалагічны аналіз.

VI. Метады аналізу мовы на марфалагічным узроўні

1. Мэты і задачы марфалагічнага разбору, яго роля ў засваенні сістэмы часцін мовы, граматычных паняццяў і граматычных катэгорый сучаснай беларускай мовы.
2. Спрэчныя пытанні марфалогіі.
3. Выкарыстанне вуснага і пісьмовага разбору на розных этапах навучання.
4. Поўны і частковы марфалагічны разбор у ВНУ і школе.

VII. Метады аналізу мовы на ўзроўні словазлучэння і сказа

1. Мэты і задачы сінтаксічнага разбору.
2. Будова і значэнне словазлучэнняў.
3. Аналіз сказа як функцыянальна-камунікатыўнай адзінкі.
4. Шматаспектны аналіз пры асэнсаванні будовы простага і складанага сказа.

5. Сінтаксічны разбор у ВНУ і школе.

Літаратура

1. Бардовіч А.М. Будова слова. Марфемны і словаўтваральныя аналізы // Роднае слова. 1994. №7 8. С.77-80.
2. Беларуская граматыка. Ч. 1. Мн., 1985.
3. Беларуская мова: цяжкія пытанні фанетыкі, арфаграфіі, граматыкі. Пад рэд. А.І. Падлужнага. Мн. 1987.
4. Беларуская мова. Хрэстаматыя: вучэб. дапаможнік [аўт.-склад.: З.І.Бадзевіч і інш.]. Мн., 2005.
5. Беларуская мова. Энцыклапедыя. Мн., 1994.
6. Виды лингвистического анализа. Владимир, 1977.
7. Кечык С.Я., Рагаўцоў В.І. Моўны разбор у ВНУ і ў школе: схемы, узоры, заданні: вуч. дапаможнік для пед.ін-таў. Мінск, 1988.
8. Лепешаў І.Я. Лексічны аналіз слова // Народная асвета. 1984. №9.
9. Ляшчынская В.А. Марфемны і словаўтваральныя аналіз слова на ўроках беларускай мовы // Выкладанне беларускай мовы і літаратуры. -- Мінск, 1983. С.46-57.
10. Лепешаў І.Я., Малажай Г.М., Панюціч К.М. Практыкум па беларускай мове. Мн., 2002.
11. Марозава Я.Н. Марфалагічны аналіз: вуч.-метад. дапаможнік для студэнтаў філфака. Віцебск, 1999.
12. Марфемны склад і словаўтварэнне ў школе: Метад. рэкам. для наст. бел. мовы / Склад. Ляшчынская В.А. Гомель, 1982.
13. Наркевіч А.І. Граматычная структура і функцыя словазлучэнняў // Народная асвета. 1979. №12.
14. Піскун У.Ц., Піскун Л.А. Словаўтваральны разбор на ўроках // Беларуская мова і літаратура ў школе. 1990. №8. С.21-26.
15. Піскун У.Ц., Піскун Я.У. Этымалагічны аналіз на ўроках беларускай мовы // Роднае слова. – 2000. №10. С.65-69.
16. Словаўтварэнне: Вучэб.-метад. дапам. для студэнтаў філал. фак. [Склад. Я. Н. Марозава]. Віцебск, 1995.
17. Современный русский язык. Анализ языковых единиц. В 3-х частях. М., 1995.
18. Старычонок В.Д. Лінгвістычныя аналізы: Вучэбн. даведнік. Мн.: Рэклам. выдавец. бюро “Лембавіч”, 1997. 47с.
19. Сямешка Л.І., Шкраба І.Р., Бадзевіч З.І. Курс беларускай мовы. Мн., 1996.
20. Текучёв А. В. Грамматический разбор в школе. М., 1963.
21. Шанский Н. М. Принципы морфемного и словообразовательного анализа // Шанский Н.М. Русский язык. Лексика. Словообразование. М., 1975.
22. Харченко В. К. Виды лингвистического разбора. М., 1983.

СПЕЦЫАЛЬНЫЯ СЕМІНАРЫ

З.І. Бадзевіч

СУЧАСНАЕ БЕЛАРУСКАЕ СЛОВАЎТВАРЭННЕ

Тлумачальная запіска

У апошнія гады словаўтварэнню як працэсу словатворчасці надаецца вельмі вялікая роля, паколькі яно дазваляе ўбачыць не толькі “механізм” утварэння аднаго слова ад другога, суадносных зместам і формай, але і паказвае, якім чынам можна ўтварыць новае слова, а г.зн., што словаўтварэнне з’яўляецца найважнейшай крыніцай ўзбагачэння лексічнага слоўніка беларускай мовы – як і кожнай мовы ў цэлым. Разам з тым, словаўтварэнне дазваляе ў многіх выпадках атрымаць значэнне невядомага

слова са значэння састаўных яго частак. Добрае веданне правілаў словаўтварэння, уменне чляніць слова на састаўныя кампаненты, вызначаць ролю і значэнне частак слова дапамагае пазбегнуць многіх памылак ва ўжыванні слова, садзейнічае павышэнню пісьменнасці і культуры маўлення студэнтаў-філолагаў.

Мэта спецсемінара – на аснове сучасных навуковых падыходаў да аналізу будовы слоў разгледзець тыпалогію адносін паміж вытворнымі і ўтваральнымі словамі праз дэталізацыю іх формы і зместу, асаблівасці спалучальнасці словаўтваральных сродкаў у беларускай мове.

Задачы:

- раскрыць сутнасць паняцця словаўтварэння;
- разгледзець працэс словаўтварэння як дзейнасць;
- даць сістэму тэрмінаў, звязаных са словаўтварэннем;
- азнаёміць з тыпамі матывацыйных адносін вытворных (матываваных) слоў і ўтваральных (матывавальных) слоў, відамі словаўтваральных значэнняў;
- разгледзець функцыянальны аспект працэсу словатворчасці;
- даць часцінамоўную словаўтваральную тыпалогію вытворных у беларускай мове;
- азнаёміць са спосабамі і сродкамі афармлення вытворных слоў у беларускай мове.

Праблематыка курсавых і дыпломных работ непасрэдна звязана з даследаваннем марфемнай і словаўтваральнай структуры слоў сучаснай беларускай мовы, з пытаннямі аўтарскай словатворчасці, асаблівасцей функцыянавання дэрыватаў рознай структуры ў творах розных стыляў і жанраў.

Словаўтварэнне як дзейнасць. Функцыі словаўтварэння ў мове і маўленні. Гісторыя развіцця і станаўлення беларускага словаўтварэння. Я.Карскі і беларускае словаўтварэнне. Актыўныя працэсы ў словаўтварэнні на сучасным этапе. Тэарэтычныя асновы сучаснага беларускага словаўтварэння.

Словаўтварэнне як лінгвістычная дысцыпліна, якая вывучае заканамернасці ўтварэння вытворных слоў і ўстанаўлівае іх анамасіялагічныя (намінатыўныя) структуры. Словаўтваральная сістэма як сукупнасць словаўтваральных сродкаў, спосабаў, тыпаў і мадэлей.

Словаўтваральная пара і паняцце словаўтваральнай вытворнасці (матываванасці). Утваральная база і крытэрыі яе вызначэння. Паняцце словаўтваральнай структуры слова. Суадноснасць прымет члянімасці і вытворнасці асновы і ўзаемадзеянне марфемнай і словаўтваральнай структур утваральнага слова. Дэрываты ў сістэме мовы і маўленні. Асноўнае размежаванне “рэальных”, патэнцыяльных і аказіянальных слоў.

Фармальна-семантычныя сувязі паміж вытворным словам і ўтваральным. Віды фармальна-сэнсавых адносін паміж вытворным і ўтваральным словамі. Лексічная і сінтаксічная дэрывацыя. Намінатыўная дэрывацыя.

Фразеалагічнасць семантыкі вытворнага слова. Множнасць матывацыйных адносін паміж вытворным словам і ўтваральным словам.

Спосабы і сродкі афармлення вытворных слоў самастойных часцін мовы. Афіксальныя і неафіксальныя спосабы словаўтварэння, іх разнавіднасці. Спецыфіка спосабаў аказіянальнага словаўтварэння. Словаўтварэнне асноўных часцін мовы (прадуктыўныя спосабы ўтварэння назоўнікаў, прыметнікаў, дзеясловаў, прыслоўяў) у сучаснай беларускай мове. Фаналагічная арганізацыя вытворных слоў. Прычыны альтэрнацыі марфем у працэсе ўтварэння слоў.

Словаўтваральнае значэнне як асобы тып моўнага значэння. Віды словаўтваральных значэнняў. Тыпалогія словаўтваральных значэнняў ў сучаснай беларускай мове. Канкурэнцыя словаўтваральных сродкаў у сучаснай беларускай мове. Словаўтваральная варыянтнасць. Словаўтваральная норма.

Комплексныя адзінкі словаўтваральнай сістэмы сучаснай беларускай мовы: словаўтваральны тып, марфаналагічная мадэль, словаўтваральны ланцужок, словаўтваральная парадыгма, словаўтваральная катэгорыя. Прадуктыўнасць у словаўтварэнні.

Літаратура

1. Беларуская граматыка. Ч.1. Мн., 1985.
2. Беларуская мова ў другой палове XX ст. Мн., 1998.
3. Беларуская мова. Энцыклапедыя. Мн., 1994.
4. Виноградов В.В. Вопросы современного русского словообразования // Виноградов В.В. Избранные труды. Исследования по русской грамматике. М., 1975.
5. Винокур Г.О. Заметки по русскому словообразованию // Винокур Г.О. Избранные работы по русскому языку. М., 1959.
6. Граматыка беларускай мовы. Т.1. Мн., 1962.
7. Герд А.С. Семантика морфемы: Значение или значимость (valeur)? // Вопросы языкознания. 1987. № 9. С. 49.
8. Головин В.Г. Очерки по русской морфемике и словообразованию. Воронеж, 1990.
9. Грамматические исследования: функционально-стилистический аспект. Морфология. Слообразование. Синтаксис. М., 1991.
10. Зверев А.Д. Словообразование в современных восточнославянских языках. М., 1981.
11. Земская Е.А. Активные процессы пополнения словарного состава русского языка 80—90-х годов XX века. М., 1993.
12. Земская Е. А. Слообразование как деятельность. М., 1992.
13. Земская Е.А. Современный русский язык. Слообразование. М., 1973.
14. Карский Е. Очерки по белорусскому языку. Слообразование. М., 1956.
15. Кубрякова Е.С. Понятие морфемы в современных грамматических исследованиях за рубежом // Морфема и проблемы типологии. М., 1991.
16. Лопатин В.В. Русская словообразовательная морфемика: Проблемы и принципы описания. М., 1977.
17. Лукашанец А.А. Словаўтварэнне і граматыка Мн., 2001.
18. Милославский И.Г. Вопросы словообразовательного синтеза. М., 1980.
19. Моисеев А.И. Основные вопросы словообразования в современном русском литературном языке. М., 1987.
20. Мурзин Л.Н. Основы дериватологии. Пермь, 1984.
21. Никитин В.М. Словообразование и деривационная грамматика. Ч. 2. Гродна, 1982.
22. Праблемы тэорыі і гісторыі славянскага словаўтварэння. Мн., 2004.
23. Прыгодзіч М.Р. Словазкладанне ў беларускай мове. Мн., 2000.
24. Русак В.П. Марфаналогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Мн., 2003.

25. Русская грамматика. Т.1. М., 1980.
26. Шанский Н.М. Очерки по русскому словообразованию. М., 1968.
27. Шанский Н.М., Тихонов А.Н. Современный русский язык. Ч.2. Словообразование. Морфология. М., 1981.
28. Современный русский язык / Под ред. В.А.Белошапковой. 2-е изд., испр. и доп. М., 1989.
29. Соболева П.А. Словообразовательная полисемия и омонимия. М., 1980.
30. Сцяцко П. Культура мовы. Мн., 2002.
31. Сцяцко П. Проблемы нормы, культуры мовы. Гродна 1998.
32. Сцяцко П. Проблемы лексичнага нармавання беларускай мовы. Гродна, 1999.
33. Улуханаў И.С. Единицы словообразовательной системы русского языка. М., 1996.
34. Шакун Л.М. Словаўтварэнне. Мн, 1978.
35. Шмелев Д.Н. Русская языковая модель мира. М., 2002.

Ж.Я. Белакурская

ЛІНГВІСТЫЧНАЕ ВЫТЛУМАЧЭННЕ МАСТАЦКАГА ТЭКСТУ

Тлумачальная запіска

У сістэме падрыхтоўкі студэнтаў-філолагаў тэксту належыць асобая роля. Гэта не толькі прадмет навучання, арыентаваны найперш на перадачу пэўнай эстэтычна-пазнавальнай інфармацыі. Мастацкі тэкст, адпавядаючы агульнатэкставым дэфініцыям, выконвае эстэтычную функцыю, якая выступае ў складаным узаемадзеянні з камунікатыўнай і з'яўляецца вызначальным момантам яго асобай арганізацыі.

Мэта спецсемінара – пазнаёміць студэнтаў са спецыфікай, методыкай і тэхнікай лінгвістычнага вытлумачэння мастацкага тэксту і на гэтай аснове развіць і замацаваць першапачатковыя практычныя навыкі такога аналізу; звярнуць увагу на асаблівасці мовы мастацкіх тэкстаў розных стыляў і жанраў, эстэтычную вартасць разнастайных моўных з'яў – лексічных, фанетычных, стылістычных і інш., а таксама на моўнае адлюстраванне канцэптаў духоўнай культуры беларускага народа, увасобленых у класічных творах нацыянальнай літаратуры.

Практычная частка ўключае прыкладную тэматыку дакладаў, праца над якімі будзе спрыяць больш глыбокаму разуменню і вытлумачэнню моўнага майстэрства пісьменнікаў, што адлюстравана ў слове.

Лекцыйная частка

1. Праблематыка і задачы спецсемінара.
Тэкст як аб'ект лінгвістычнага вытлумачэння.
Методыка лінгвістычнага вытлумачэння тэксту.
2. Агульныя пыганні лінгвістычнай характарыстыкі мовы мастацкага тэксту.
Аналіз паэтычнага твора.
Некаторыя пыганні аналізу пражайтнага твора.
Спецыфіка аналізу драматычнага твора.
3. Агляд новай літаратуры па праблематыцы спецсемінара.

Методыка бібліяграфічнай работы пры падрыхгоўцы навуковай працы. Абмеркаванне планаў-праспектаў семінарскіх дакладаў, індывідуальныя кансультацыі.

Практычная частка

1. Экспрэсіўна-эмацыянальная суаднесенасць лексічных сродкаў у дарэвалюцыйных апавяданнях Я. Коласа.
2. Метафара як канструктыўны элемент тэксту (на матэрыяле паэзіі Я. Коласа).
3. Моўныя формулы этыкету (прывітання і развітання) у творчасці Я. Коласа.
4. Лексіка твораў Я. Купалы 1905-1907 гг.
5. Актуалізацыя фразеалагізмаў у творчасці К. Крапівы.
6. Экстралінгвістычныя асаблівасці выкарыстання сінонімаў у сучаснай беларускай прозе.
7. Метафара як сродак вобразнасці ў паэтычным кантэксце (на матэрыяле паэзіі Р. Барадуліна і У. Някляева).
8. Актуалізацыя ўстарэлай лексікі ў творчасці У. Караткевіча і У. Арлова (параўнальны аспект).
9. Прыёмы стылістычнага выкарыстання мнагазначных слоў у творчасці Я. Коласа і К. Чорнага.
10. Фразеалагізмы як эмацыянальна-экспрэсіўны элемент у апавесці Р. Семашкевіча “Бацька ў калаўроце”.
11. Параўнанне як сістэмна-структурны кампанент арганізацыі тэксту (на матэрыяле твораў У. Караткевіча).
12. Моўныя сродкі выяўленчай выразнасці ў паэзіі Н. Гілевіча.
13. Індывідуальна-аўтарскае выкарыстанне антонімаў у паэзіі Н. Гілевіча.
14. Стылістычная абумоўленасць ужывання дыялектызмаў у апавяданні І. Пташнікава “Найдорф” і ў рамане І. Чыгрынава “Плач перапёлкі”.
15. Моўнае выражэнне экспрэсіўна-эмацыянальнай танальнасці тэксту (на матэрыяле рамана І. Мележа “Людзі на балоце”).
16. Тэкстаўтваральная функцыя метафары (на матэрыяле лірыкі Л. Дранько-Майсюка).
17. Вобразна-выяўленчыя сродкі паэзіі Я. Янішчыц.
18. Моўнае выражэнне нацыянальнай спецыфікі мастацкага тэксту (на матэрыяле паэтычнага, пражэктачнага, драматычнага твора).
19. Руска-беларуская лексічная інтэрферэнцыя ў перыядычным друку Беларусі 90-х гадоў XX ст.
20. Руска-беларуская марфалагічная інтэрферэнцыя ў перыядычным друку Беларусі 90-х гадоў XX ст.

Літаратура

1. Беларуская мова. Энцыклапедыя. Мн., 1994.
2. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура М., 1983.
3. Волкова Е.Ф. Эстетический анализ художественного произведения. М., 1984.
4. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического анализа. М, 1981.

5. Долинин К.А Интерпретация текста. М., 1985.
6. Культура, человек и картина мира. М., 1987.
7. Кухаренко В. А. Интерпретация текста. М., 1988.
8. Малажай Г.М Лінгвістычны аналіз тэксту. Мн., 1992.
9. Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира. М., 1988.
10. Цікоцкі М.Я. Стылістыка беларускай мовы. Мн., 1995.
11. Цікоцкі М.Я. Сугучнасць слоў жывых. Мн., 1981.

С.А. Важнік

СУПАСТАЎЛЯЛЬНАЯ ГРАМАТЫКА СЛАВЯНСКІХ МОЎ

Лекцыйная частка

- Беларуская мова як аб'ект даследавання ў славістыцы.
- Беларуская мова сярод іншых славянскіх моў: *структурная і сацыяльная тыпалогія*.
- Тэарэтыка-метадалічныя прынцыпы супастаўлення славянскіх моў.
- “*Кантрастыўная лінгвістыка*” / “*канфрантатыўная лінгвістыка*”: апазіцыя падыходаў у сучасным супастаўляльным мовазнаўстве.
- Тыпалогія моўных адзінак пры супастаўленні.
- Рысы падабенства і адрознення беларускай мовы і іншых славянскіх моў на фанетычным узроўні.
- Агульнае і адметнае ў графічных сістэмах славянскіх моў.
- Правапісныя рэформы ў славянскіх літаратурных мовах у XX ст.
- Агульнае і адметнае ў лексіцы беларускай мовы і іншых славянскіх моў.
- Падабенствы і адрозненні фразеалагічнага складу беларускай мовы і іншых славянскіх моў.
- Граматычныя рысы падабенства і адрознення беларускай мовы і іншых славянскіх моў.
- Універсальнае і спецыфічнае ў сінтаксічных мадэлях беларускай мовы і іншых славянскіх моў.

Практычная частка

- Гісторыя супастаўляльных даследаванняў беларускай мовы і іншых славянскіх моў.
- Беларуская мова ў адносінах да ўсходнеславянскіх, заходнеславянскіх і паўднёваславянскіх моў.
- Характарыстыка ўсходнеславянскага, заходнеславянскага і паўднёваславянскага моўных арэалаў.
- Генеалагічнае падабенства і моўная сям'я.
- Арэальнае падабенства і моўны саюз.
- Тыпалагічнае падабенства і моўны тып.
- Камунікатыўныя рангі моў: сусветныя, міжнародныя, дзяржаўныя (нацыянальныя), рэгіянальныя, мясцовыя мовы.

- Тыпалогія літаратурных моў.
- Тоеснасць (кангруэнтнасць), эквівалентнасць, неэквівалентнасць, безэквівалентнасць як істотныя тыпалагічныя характарыстыкі моўных адзінак пры супастаўленні.
- Фанетыка-фаналагічная і прасадычная тыпалогія моў.
- Інтанацыйна-рытмічная спецыфіка моў.
- Алфавіт як элемент культурна-рэлігійнай геральдыкі.
- Беларуская лацінка: чэшская і польская традыцыі.
- З гісторыі беларускай арфаграфіі. Праблемы нармалізацыі правапіснай нормы ў пачатку XX ст.
- Адметнасць лексічнага складу беларускай мовы.
- Безэквівалентная лексіка.
- Лексіка іншамоўнага паходжання ў сучаснай беларускай мове. Запозычэнні са славянскіх моў.
- Тыпалагічная арганізацыя лексікі (канцэпцыя Б.А. Плотнікава).
- Кантрастыўная тыпалогія фразеалагізмаў (канцэпцыя Я. Іванова).
- Аналітычныя і сінтэтычныя мовы.
- Колькасныя метады ў вызначэнні ступені аналітызму – сінтэтызму моў.
- Паняцце нацыянальнай сінтаксічнай ідыяматыкі.
- Агульны сінтаксічны профіль славянскага сказа.
- Сінтактыка-тыпалагічныя рысы беларускай мовы ў рускамоўным і польскамоўным дачыненні.
- Сінтаксічная характарыстыка ўсходнеславянскага, заходнеславянскага і паўднёvasлавянскага моўных арэалаў.
- Беларуская-польскі канцінуум (канцэпцыя Л.Ельмслева і Л.М.Шакуна).
- “Пераходны” характар сінтаксісу беларускай мовы.
- Транзітыўная мадэль як паказальнік неэквівалентнасці сінтаксісу сучаснай беларускай мовы.
- Беларуская мова як *habere-* / *esse-* мова. Пасесіўная мадэль. Катэгорыя пасесіўнасці ў святле спалучальнасці дзеяслоўнага прэдыката.
- Катэгорыі *адусаўлёнасці* / *неадусаўлёнасці*, *персанальнасці* / *неперсанальнасці*, *канкрэтнасці* / *абстрактнасці* як селекцыйныя прыметы актантных пазіцый сінтаксічных канструкцый (вопыт супастаўляльна-тыпалагічнага і функцыянальна-семантычнага аналізу).
- Вэрбацэнтрызм як метадалагічная аснова сучаснай лінгвадыдактыкі.
- Слоўнікі дзеяслоўнай спалучальнасці ў славянскіх мовах.
- Дыстрыбуцыйны слоўнік беларускіх і польскіх дзеясловаў (да пастаноўкі праблемы).
- Двухмоўныя кантрастыўныя граматыкі (вопыт беларуска-польскай граматыкі).

Літаратура

1. Абрэмбская-Яблонская А. Даследаванне беларускай мовы ў Польшчы // Беларуская лінгвістыка. Вып. 2. Мн., 1972.
2. Анічэнка У.В. Беларуская-ўкраінскія пісьмова-моўныя сувязі. Мн., 1969.
3. Анічэнка У.В. Гістарычная лексікалогія ўсходнеславянскіх моў. Мн., 1978.
4. Анічэнка У.В. Гістарычная фанетыка ўсходнеславянскіх моў. Мн., 1982.
5. Анічэнка У.В. Марфалогія ўсходнеславянскіх моў. Назоўнік. Дзеяслоў. Прыслоўе. Мн., 1973.
6. Анічэнка У.В. Языковая ситуация в Белоруссии во времена Великого княжества Литовского и Речи Посполитой // Kalbotyra (Vilnius). 1988. Т. 39 (2).
7. Анічэнка У.В. Мовы ўсходніх славян. Мн., 1989.
8. Барнет В. К проблеме языковой эквивалентности при сравнении // Сопоставительное изучение грамматики и лексики русского языка с чешским и другими славянскими языками / Под ред. А.Г. Широковой и Вл. Грабье. М., 1983, с. 9-29.
9. Беларусіка=Albaruthenica 6 / Беларусь паміж Усходам і Захадам. Мн., 1997. Ч. 2.
10. Беларуская-польскія ізалексы (Матэрыялы для абмеркавання). Мінск, 1975.
11. Беларуская граматыка. У 2-х ч. Мн., 1985-1986.
12. Бенвенист Э. Классификация языков // Новое в лингвистике. Вып. 3. М., 1963.
13. Бернштейн С.Б. Очерк сравнительной грамматики славянских языков. Т.1. М., 1961. Очерк сравнительной грамматики славянских языков. Т.2. Чередования. Именные основы. – М., 1974.
14. Бідэр Г. Развіццё беларускай літаратурнай мовы ў кантэксце славянскага акружэння // Беларусіка=Albaruthenica 6 / Беларусь паміж Усходам і Захадам. Мн., 1997. Ч. 2. С. 112-118.
15. Бідэр Г. Шляхі развіцця лексікі беларускай літаратурнай мовы // Беларуская мова ў другой палове XX стагоддзя. Мн., 1998. С. 5-9.
16. Бордович А.М., Гируцкий А.А., Чернышева Л.В. Сопоставительный курс русского и белорусского языков. Мн., 1999.
17. Борковский В.И. Синтаксис сказок: Русско-белорусские параллели. М., 1981.
18. Борковский В.И. Сравнительно-исторический синтаксис восточнославянских языков. [Ч. 1-3] М., 1968-73.
19. Будагов Р.А. К теории сходств и различий в грамматике близкородственных языков // Вопросы языкознания. 1980, № 4, с. 3-20.
20. Бузук П. Становішча беларускай мовы сярод іншых славянскіх моў // Працы Акадэмічнае канферэнцыі па рэформе беларускага правапісу і азбукі (14-21 ліст. 1926 г.). Мн., 1927.
21. Булахаў М.Г. Развіццё беларускай літаратурнай мовы ў XIX-XX стст. ва ўзаемадзеянні з іншымі славянскімі мовамі. Мн., 1958.
22. Булахов М.Г. Основные вопросы сопоставительной стилистики русского и белорусского языков. Мн., 1979.
23. Булахов М.Г., Жовтобрюх М.А., Кодухов В.И. Восточнославянские языки. М., 1987.
24. Булыка А.М. Даўнія запазычання беларускай мовы. Мн., 1972.
25. Булыка А.М. Лексічныя запазычання ў беларускай мове XIV-XVIII стст. Мн., 1980.
26. Булыка А.М. Паланізмы ў старабеларускай пісьменнасці ранняга перыяду // Бел. мова і мовазнаўства: Міжвузаўскі зб. Мн., 1974. Вып. 2.
27. Булыка А.М., Жураўскі А.І., Крамко І.І. Гістарычная марфалогія беларускай мовы. Мн., 1979.
28. Бурак Л.І. Сучасная беларуская мова. Сінтаксіс. Пунктуацыя. Мн., 1987.
29. Бэднярчук Л. Аб этнагенезе беларусаў // Паланістыка 1998 / Зборнік навуковых артыкулаў па актуальных пытаннях польскай мовы. Мн., 1998. С. 6-24.
30. Вайнрайх У. Языковые контакты. Киев, 1979.
31. Верещагин Е.М. Психологическая и методическая характеристика двуязычия (билингвизма). М., 1969.
32. Верещагин Е.М. Психологическая проблематика теории языковых контактов // Вопросы языкознания. 1967. № 6. С. 122-133.
33. Воўк-Левановіч О.В. Лекцыі па гісторыі беларускай мовы. Мн., 1994.
34. Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов. Київ, 1966.
35. Выгонная Л.Ц. Інтанацыя. Націск. Арфаэпія. Мн., 1991.
36. Гавранек Б. К проблематике смешения языков // Новое в лингвистике. Вып. 6. М., 1972. С. 94-111.

37. Гак В.Г. О контрастивной лингвистике // Новое в зарубежной лингвистике / Контрастивная лингвистика. М., 1989, с. 5-17.
38. Гаспаров Б., Сигалов П. Сравнительная грамматика славянских языков. В 2-х ч. Тарту, 1974.
39. Гістарычная лексікалогія беларускай мовы. Мн., 1970.
40. Грамматическое описание славянских языков. Концепции и методы. М., 1974.
41. Гресь М. К сущности типов предложений в славянских языках // Вопросы языкознания. 1967, № 5, с. 60-68.
42. Гумбольдт В. О различии строения человеческих языков и его влияние на духовное развитие человечества // Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. М., 1984, с. 37-298.
43. Гурскі М.І. Параўнальная граматыка рускай і беларускай моў. Мн., 1972.
44. Дуличенко А.Л. Славянские литературные микроязыки. Вопросы формирования и развития. Таллин, 1981.
45. Ельмслев Л. О категориях личности-неличности и одушевленности-неодушевленности // Принципы типологического анализа языков различного строя. М., 1972.
46. Жилко Ф.Т. Фонологічні особливості української мови в порівнянні з іншими слов'янськими. Київ, 1963.
47. Жлуктенко Ю.А. Лингвистические аспекты двуязычия. Киев, 1974.
48. Жлуктенко Ю.О. Мовни контакти (проблеми інтэрлінгвістики). Київ, 1966.
49. Жураўскі А.І., Крамко І.І. Характар знешніх узаемаадносін беларускай літаратурнай мовы з іншымі славянскімі мовамі ў пачатковы перыяд яе фарміравання. Мн., 1973.
50. Исаченко А. Опыт типологического анализа славянских языков // Новое в лингвистике. М., 1963, Вып. III, с. 106-121.
51. Исаченко А.В. Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким / Морфология. Братислава, 1960, Ч. I.
52. Камароўскі Я.М., Сямешка Л.І. Сучасная беларуская мова: Фанетыка і фаналогія. Арфаэпія. Графіка. Арфаграфія. Мн., 1985.
53. Канюшкевіч М.І. Асаблівасці беларускага моўнага этыкету ў параўнанні з рускім і польскім // Беларуская-руская-польскае супастаўляльнае мовазнаўства. Віцебск, 1990.
54. Карский Е.Ф. Белорусы: Язык белорусского народа. Мн., 1956. Вып. 1-3.
55. Кіклевіч А., Пацехіна А. Беларуская літаратурная норма: дынаміка і інавацыі (на матэрыялах сучаснага беларускага друку) // Slavia Orientalis, 2000, T. XLIX, № 1, s. 93-105.
56. Кіклевіч А.К. Польска-беларускі супастаўляльны сінтаксіс: актуальны стан, праблемы, перспектывы // III Міжнародны кангрэс беларусістаў. Мн., 2000.
57. Кіклевіч А.К. Супастаўляльнае апісанне граматыкі і сістэмны падыход // Slavia Orientalis, 1997, T. XLVI, № 2, s. 301-316.
58. Ключаў Г.Н. Асновы і нормы сучаснай беларускай пунктуацыі. Гродна, 1993.
59. Кононенко В.И. К сопоставительному исследованию синтаксиса восточнославянских языков // Вопросы языкознания. 1980, № 1, с. 39-48.
60. Конюшкевич М.И. Синтаксис близкородственных языков: тождества, сходства, различия. Мн., 1989.
61. Конюшкевич М.И., Корчиц М.А., Лещенко В.А. Синтаксис русского и белорусского языков: сходство и различия. Мн., 1994.
62. Крамко І.І., Юрэвіч А.К., Яновіч А.І. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы. Т.2. Мн., 1968.
63. Кривицкий А.А., Михневич А.Е., Подлужный А.И. Белорусский язык для говорящих по-русски. Мн., 1990.
64. Крывіцкі А.А., Падлужны А.І. Фанетыка беларускай мовы. Мн., 1984.
65. Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы / Пад рэд. А.Я. Баханькова. Мн., 1994.
66. Лепешаў І.Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы. Мн., 1998.
67. Лёсік Я. Сынтакс беларускае мовы. Мн., 1926.
68. Ломтев Т.П. О синтаксических соответствиях тождества и различия в глагольно-именных сочетаниях в славянских языках. М., 1958.
69. Міхневіч А.Я. Праблемы семантыка-сінтаксічнага даследавання беларускай мовы. Мн., 1976.
70. Мартынов В.В. Славяно-германское лексическое взаимодействие древнейшей поры. К проблеме прародины славян. Мн., 1963.
71. Мартынов В.В. Язык в пространстве и времени. К проблеме глоттогенеза славян. Мн., 1983.
72. Мейе А. Общеславянский язык. М., 1951.
73. Методы изучения лексики. Мн., 1975.

74. Мечковская Н.Б. Зачем одному народу две азбуки? (Кириллица и латиница в коллизиях белорусского возрождения) // *Slavia Orientalis*, 1998, t. XLVII, № 2, s. 277-292.
75. Мечковская Н.Б. Язык и культура // Мечковская Н.Б. Социальная лингвистика. 2 изд., испр. М., 2000, с. 49-67.
76. Мразек Р. Сравнительный синтаксис славянских литературных языков. Врно, 1990.
77. Нешименко Г.П. Этнический язык. Опыт функциональной дифференциации (на материале сопоставительного изучения славянских языков). München, 1999.
78. Николаева Т.М. Фразовая интонация славянских языков. М., 1977.
79. Норман Б.Ю. Универсальное и специфическое в синтаксических моделях славянских языков. Мн., 1988.
80. Очерки по истории и диалектологии восточнославянских языков. Мн., 1980.
81. Падлужны А.І., Чэкам В.М. Гукі беларускай мовы. Мн., 1973.
82. Перевод и проблемы сопоставительного изучения языков. М., 1986.
83. Пісарэ Л. Беларускі моўны этыкет на фоне рускага і польскага // *Беларусіка=Albaruthenica* 6 / Беларусь паміж Усходам і Захадам. Мн., 1997. Ч. 2. С. 123-126.
84. Плотнікаў Б.А. Беларуская мова ў сістэме славянскіх моў. Мн., 1999.
85. Польские говоры в СССР. Ч. 1-2. Мн., 1973.
86. Прохорова С.М. Синтаксис переходной русско-белорусской зоны: Ареально-типологические исследования / Науч. ред. П.П. Шуба. Мн., 1991.
87. Пытанні білінгвізму і ўзаемадзеяння моў. Мн., 1982.
88. Реформатский А.А. О сопоставительном методе // Реформатский А.А. Лингвистика и поэтика. М., 1989, с. 40-52.
89. Светлик Я. Синтаксис русского языка в сопоставлении со словацким. Братислава, 1970.
90. Сопоставительное изучение грамматики и лексики русского языка с чешским и другими славянскими языками / Под ред. А.Г. Широковой и Вл. Грабье. М., 1983.
91. Сопоставительное исследование русского и украинского языков. Киев, 1975.
92. Станкевіч Я. Месца беларускага языка сярод іншых славянскіх языкоў і час яго ўжытку // *Родная мова*, 1930, № 5.
93. Структура предложения в истории восточнославянских языков. М., 1983.
94. Судник Т.М. Заметки о литовско-белорусском двуязычии // Проблемы индоевропейского языкознания. М., 1964.
95. Супрун А.Е. Лексическая типология славянских языков. Мн., 1978.
96. Супрун П.Я. Беларуская літаратурная мова: паміж *Slavia Orthodoxa* і *Slavia Latina* // *Мова – Літаратура – Культура* / Матэрыялы Міжнароднай канферэнцыі: У 2 ч. Мн., 1999. Ч. 1. С. 21-24.
97. Сцяцко П.У. Праблемы нормы, культуры мовы. Гродна, 1998.
98. Тарашкевіч Б. Беларуская граматыка для школ / Факсімільнае выданне. Мн, 1991.
99. Толстой Н.И. Избранные работы. Т. 2 / Славянская литературно-языковая ситуация. М., 1998.
100. Фанетыка беларускай літаратурнай мовы. Мн., 1989.
101. Федорук И. Польские языковые элементы в белорусском языке Белостотчины (на материале изданий Белорусского общественно-культурного общества в Белостоке) / Автореферат ... канд. дис. Мінск, 1986.
102. Филин Ф.П. Происхождение русского, украинского и белорусского языков. Л., 1972.
103. Цвяткоў Л. Некаторыя рысы іншаславянскай фанетыкі ў беларускім лексічным матэрыяле // Зап. аддз. гуманіт. навук Ін-та беларускай культуры. Мн., 1928. Кн. 2. Працы класа філалогіі. Т.1.
104. Чумак Л.Н. Синтаксис русского и белорусского языков в аспекте культурологии. Мн., 1997.
105. Шакун Л.М. Беларуска-польскія моўныя кантакты ў XX стагоддзі // *Роднае слова*. 1999, № 4. С. 62-67.
106. Шакун Л.М. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы. 2-е выд. Мн., 1984.
107. Шакун Л.М. Гісторыя беларускага мовазнаўства. Мн., 1995.
108. Шакун Л.М. Да праблематыкі і гісторыі вывучэння беларуска-польскіх моўных узаемаадносін // *Шляхам стагоддзяў*. Мн., 1992.
109. Шакун Л.М. Словаўтварэнне. Мн., 1978.
110. Шуба П.П. Польска-беларускія лексічныя адпаведнасці на сучасным этапе // *Беларуска-руска-польскае супастаўляльнае мовазнаўства*. Віцебск, 1993. С. 134-137.

111. Шуба П.П. Сучасная беларуская мова. Марфаналогія. Марфалогія. Мн., 1987.
112. Юргелевіч П.Я. Курс сучаснай беларускай мовы з гістарычнымі каментарыямі. Мн., 1974.
113. Янкоўскі Ф.М. Гістарычная граматыка беларускай мовы. 3 выд. Мн., 1989.
114. Яўневіч М.С, Сцяцко П.У. Сінтаксіс сучаснай беларускай мовы. Мн., 1987.
115. Czekman W., Smułkowa E. Fonetyka i fonologia języka białoruskiego z elementami fonetyki i fonologii ogólnej. Warszawa, 1988.
116. Dalewska-Greń H. Języki słowiańskie. Warszawa, 1997.
117. Doroszewski W. O idiomatyczności języków // Doroszewski W. Język. Myślenie. Działanie / Rozważania językoznawcy. Warszawa, 1982, s. 130-148.
118. Gramatyka współczesnego języka polskiego / Morfologia. Warszawa, 1984.
119. Gramatyka współczesnego języka polskiego / Składnia. Warszawa, 1984.
120. Kawiński Z. Język filomatów i filaretów. Przyczynek do dziejów języka polskiego w XIX wieku. Słownictwo i słownictwo. Wrocław. 1963.
121. Kondraciuk M. Przykłady zapożyczeń leksykalnych w gwarach polsko-białorusko-ukraińskiego pogranicza // III slovenska dialektologická konferencia. Bratislava. 1989.
122. Kuraszkiewicz W. Ruthenica. Studia z historycznej i współczesnej dialektologii wschodniosłowiańskiej. Warszawa. 1985.
123. Kurzowa Z. Język polski Wileńszczyzny i kresów północno-wschodnich XIV-XX ww. Wrocław, 1993.
124. Norman B. O specyficznych schematach składniowych w języku polskim i rosyjskim // Kieleckie Studia Rusycystyczne, 1998, T.8, s.245-250.
125. Obrębska-Jabłońska A. Dialektologiczna problematyka badań sławistycznych na Białostocczyźnie // Acta Baltico-Slavica / 1962. Nr 1.
126. Pianka W., Tokarz E. Gramatyka konfrontatywna języków słowiańskich. T. 1. Katowice, 2000.
127. Rytel-Kuc D. Teoria i metodologia badań konfrontatywnych języków słowiańskich // SFPS, 1991a, № 29, s. 239-242.
128. Smułkowa E. Zagadnienie polsko-białorusko-litewskiej interferencji językowej na ziemiach północno-wschodniej Polski // Z polskich studiów slawistycznych. Warszawa. 1988.
129. Stieber Z. Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich. Warszawa. 1979.
130. Studia nad polszczyzną kresową. T. 1-5. Wrocław. 1982-90.

Слоўнікі і даведнікі

1. Арашонкава Г.У., Лемцюгова В.П. Кіраванне ў беларускай і рускай мовах: Слоўнік-даведнік. Мн., 1991.
2. Беларуская мова. Энцыклапедыя // Пад рэд А.Я. Міхневіча. Мн., 1994.
3. Булахов М.Г. Восточнославянские языковеды. Библиографический словарь. В 3-х тт. Мн., 1978.
4. Гюльмянц К.М. Польско-русский фразеологический словарь. Т. I-II. Мн., 2004.
5. Межъязыковые омонимы и паронимы: Опыт русско-белорусского словаря. Мн., 1980.
6. Падручны польска-беларускі слоўнік / Podręczny słownik polsko-białoruski. Pod redakcją A. Obrębskiej-Jabłońskiej i M. Biryły. Warszawa, 1962.
7. Польска-беларускі слоўнік / В. Авілава, Я. Волкава; навук. рэд.– праф. Г.А. Цыхун. Мн., 2004 (2-е выд. 2005).
8. Шкраба І.Р. Самабытнае слова: Слоўнік беларускай безэквівалентнай лексікі (у рускамоўным дачыненні). Мн., 1994.
9. Шуба П.П. Тлумачальны слоўнік беларускіх прыназоўнікаў. Мн., 1993.

АКТЫЎНЫЯ ПРАЦЭСЫ Ў МОВЕ СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МАСТАЦКАЙ ЛІТАРАТУРЫ

Уводзіны. Прадмет і задачы спецсемінара. Значэнне спецсемінара для спецыяліста-філолага. Асноўныя тэрміны і паняцці. Абгрунтаванне неабходнасці вывучэння актыўных працэсаў у мове сучаснай беларускай мастацкай літаратуры. Асаблівасці нормаў беларускай літаратурнай мовы на сучасным этапе. Маўленчая кампетэнтнасць сучасніка. Камунікатыўна-прагматычны аспект вывучэння мовы.

Паняцце моўнай нормы. Азначэнне нормы. Прыкметы нормы: 1) узус (функцыянальны крытэрыў); 2) адпаведнасць сістэме мовы (структурны крытэрыў); 3) грамадскае прызнанне (эстэтычны крытэрыў). Двухбаковы характар нормы. Прычыны зменаў моўных нормаў: унутрымоўныя і сацыяльныя. Варыянты нормы і маўленчыя памылкі. Норма і моўная палітыка. Норма і моўны пурызм. Норма агульнамоўная і сітуацыйная, стылістычная. Норма імператыўная (абавязковая) і норма дыспазітыўная (якая дапускае варыятыўнасць). Сучасныя нарматыўныя слоўнікі, даведнікі, дапаможнікі.

Мова мастацкай літаратуры і літаратурная мова. Суадносіны паняццяў “мова мастацкай літаратуры”, “літаратурная мова”. Мова мастацкай літаратуры як прадмет сучаснай філалогіі. Індывідуальны стыль пісьменніка. Дэмакратызацыя літаратурнай мовы. Рост варыянтнасці ў мове. Адкрытасць мовы мастацкай літаратуры для разнастайных фактаў дыялектнай мовы, прастамоўя, жаргонаў і інш.

Змены ў беларускай арфаэпіі і акцэнталогіі. Асноўныя змены ў вымаўленні. Стылістычная роля арфаэпічных варыянтаў у мастацкім тэксце. Прычыны акцэнтных змен у беларускай мове. Уплыў аналогіі, дыялектаў, запазычанняў і інш. Семантыка-стылістычныя функцыі націскаў.

Актыўныя працэсы ў лексіцы і фразеалогіі. Знешнія і ўнутраныя фактары развіцця лексіка-фразеалагічнага састава мовы. Сацыяльна-палітычныя працэсы ў грамадстве і лексічныя змены ў мове. Шляхі з’яўлення новых слоў. Асаблівасці ўжывання устарэлай, дыялектнай, кніжнай, жаргоннай, запазычанай лексікі. Асноўныя семантычныя працэсы ў лексіцы (пераасэнсаванне, метафарызацыя, дэтэрміналагізацыя і інш.). Асноўныя стылістычныя працэсы ў лексіцы (стылістычная нейтралізацыя слоў, стылістычнае пераразмеркаванне). Патэнцыяльныя словы і аказіяналізмы ў мове мастацкай літаратуры.

Асноўныя тэндэнцыі ў словаўтварэнні. Змены прадуктыўнасці словаўтваральных тыпаў. Спецыялізацыя словаўтваральных сродкаў. Змены ў значэннях суфіксаў. Абрэвіяцыя як спосаб словаўтварэння і як сродак экспрэсіі. “Адваротнае” словаўтварэнне.

Асноўныя марфалагічныя тэндэнцыі. Канкрэтызацыя значэнняў граматычных форм. Змены ва ўжыванні граматычных форм роду, ліку, склона. Ужыванне канчаткаў. Дзеяслоўныя формы і іх ужыванне ў мове мастацкай літаратуры.

Асноўныя тэндэнцыі ў сінтаксічным ладзе. Эканомія маўленчых сродкаў, удакладненне сэнсу выказвання, расчлянёнасць сінтаксічных пабудов. Узмацненне экспрэсіўных якасцей сінтаксічных адзінак. Рост структурнай кантамінацыі. Тэндэнцыі ў развіцці структуры простага сказа. Тэндэнцыі ў развіцці структуры складанага сказа.

Літаратура

1. Бабенко И. И. Коммуникативный потенциал слова и его отражение в лирике М.И.Цветаевой: Автореф. ... канд. фил. наук. – Томск, 2001. – 25 с.
2. Беларуская мова: Энцыкл. – Мн.: 1994. – 655 с.
3. Бароўская І. А. Вобразна-выяўленчыя моўныя сродкі ў беларускай песеннай лірыцы. Аўтарэф. ... канд. філ. нав. 10.02.01. Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф.Скарыны. – Гомель. 2002. – 21 с.
4. Васілеўскі М. С. Неалагізм у мастацкім творы // Весці АН БССР. Серыя грамадскіх навук. - 1988. -- №5. -- С.106-110.
5. Воеводина Г. А. Уникальные суффиксы имён существительных в современном русском языке: Автореф. ... канд. фил. наук. – Елец, 2002. – 19 с.
6. Выгонная Л. Ц. Інтанацыя. Націск. Арфаэпія. – Мн.: Навука і тэхніка. – 1991. – 215 с.
7. Григорьев В.П. Словотворчество и смежные проблемы языка поэта. -- М., 1986. -- 253 с.
8. Емельянова Л.Л. Нарушение орфографической нормы как средство саздания стилистического эффекта // Филол. науки. -- 1976. -- № 1. -- С.107-112.
9. Журавлёв А.П. Звук и смысл. -- М., 1981.
10. Касаткина Е.Г. Семантический компонент «искусство» и его реализация в художественном тексте: Автореф. ... канд. филол. наук. – Саратов, 2001. – 18 с.
11. Ковалёв В. П. Выразительные средства художественной речи. – Киев, 1985.
12. Ковалёв В. П. Языковые выразительные средства русской художественной прозы. – Киев, 1981.
13. Лазутин С. Г. Композиция русской народной лирической песни. (К вопросу о специфике жанров в фольклоре) // Русский фольклор. Материалы и исследования. V. – М.—Л., Из-во АН СССР, 1960.
14. Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы/ Пад рэд. А. Я. Ба-ханькова. – Мн.: Навука і тэхніка, 1994. – 463 с.
15. Лихачев Л. С. Внутренний мир художественного произведения // Вопр. лит. – 1968. -- № 8. -- С.27-38.
16. Лотман Ю. М. Структура художественного текста. -- М., 1970.
17. Луговая Л. И. Семантический фактор и принципы русской орфографии: Автореф. ... канд. фил. наук. – Ставрополь, 2001. – 18 с.
18. Маслова В. А. Лингвистический анализ экспрессивности художественного текста. -- Мінск, 1997.
19. Малажай Г. М. Лінгвістычны аналіз тэксту: Вучэб. дапам. – 2-е выд., дапрац. і дапоўн. – Мн.: Выш. шк., 1992. – 367 с.
20. Некрасова Е. А., Бакина М. А. Языковые процессы в современной русской поэзии. -- М., 1982.
21. Оссоветский И. А. Стилистические функции некоторых суффиксов имён существительных в русской народной лирической песне // Труды Ин-та языкознания. Т.VII. – М., Из-во АН СССР, 1957. – С.432-483.
22. Очерки истории языка русской поэзии XX века: Опыты описания идеостилей/ Под ред. В.Г.Григорьева. -- М., 1995. -- С.394-411.
23. Ралько І. Д. Верш і мова: Праблемы тэорыі і гісторыі беларускага верша. - Мінск: Навука і тэхніка, 1986. -- 263 с.

24. Садовский П. В. Особенности фонетических процессов в условиях белорусского двуязычия: Автореф. дис. ...канд. филол. наук. (10.02.02.). – Мн., 1978. – 19 с.
25. Степанов Г. В. Язык. Литература. Поэтика. -- М., 1988.
26. Тынянов Ю. Н. Проблема стихотворного языка. -- М., 1965.
27. Успенский Б. А. Поэтика и композиция. -- М., 1970.
28. Фанетыка слова ў беларускай мове/ Л.Ц.Выгонная, А.І.Падлужны, П.В.Садоўскі і інш.; Рэд. А.І.Падлужны. – Мн.: Навука і тэхніка, 1983. – 200 с.
29. Фонадь И. Информация слова и звука в поэзии. – Варшава, 1961.
30. Цікоцкі М. Я. Стылістыка беларускай мовы: Вучэб. дапам. Для фак. Журналістыкі. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мн.: Універсітэцкае, 1995. – 294 с.
31. Чернухина И. Я. Общие особенности поэтического текста. -- Воронеж, 1987.
32. Языковые процессы современной русской художественной литературы: Проза. -- М.: Наука, 1977. – 336 с.
33. Языковые процессы современной русской художественной литературы: Поэзия. -- М.: Наука, 1977. – 392 с.
34. Язык и композиция художественного текста. -- М., 1984.
35. Язык и стиль художественного произведения: Сб. научн. тр./ Курган. гос. ун-т. -- Курган: Изд-во КГУ, 1998. -- 86 с.

К.П. Любецкая

СПЕЦЫЯЛЬНАЯ ЛЕКСІКА СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Тлумачальная запіска

У сувязі з пашырэннем міжнародных кантактаў у навуковай, тэхнічнай і гуманітарных сферах узрастае аб'ём і значэнне спецыяльнай лексікі (тэрміналогіі і наменклатуры). Неўпарадкаванасць, недастатковая уніфікаванасць нацыянальнага тэрміналагічнага фонда стрымлівае яго ўключэнне ў міжнародныя стандарты. Асабліва важна працягваць распрацоўку нацыянальнай тэрміналогіі ў сферы гуманітарных навук і сродках масавай інфармацыі, дзе беларуская мова ўжываецца шырока. Улік наяўных тэрмінаўрэсурсаў дазволіць ажыццявіць сістэмны падыход пры фарміраванні галіновых тэрміналогій, забяспечыць іх адпаведнасць універсальным крытэрыям пабудовы тэрмінасістэм, што мае істотнае значэнне для ўдасканалення мовы навукі, педагагічнай практыкі і міжнароднага супрацоўніцтва.

Мэта спецсемінара – на аснове сучасных навуковых падыходаў да аналізу лексічнай сістэмы разгледзець актуальныя пытанні ўтварэння і функцыянавання спецыяльнай лексікі беларускай мовы.

Задачы:

- раскрыць сутнасць паняццяў спецыяльнай лексікі;
- асэнсаваць сацыялагічныя фактары развіцця і функцыянавання спецыяльнай лексікі сучаснай беларускай мовы;
- ахаарактарызаваць спецыяльную лексіку нацыянальнай мовы паводле паходжання, граматычных і семантычных асаблівасцей;
- разгледзець пытанні ўпарадкавання спецыяльнай лексікі сучаснай беларускай мовы;
- вызначыць спецыфіку навукова-тэхнічнага перакладу;

- разгледзець асноўныя напрамкі сучаснай тэрмінаграфічнай дзейнасці;
- даць паняцце аб міжнароднай уніфікацыі сучаснай тэрміналогіі.

Прадмет, мэты і задачы спецсемінара “Спецыяльная лексіка беларускай мовы: ўтварэнне і функцыянаванне”. Сутнасць паняццяў “спецыяльная лексіка”, “тэрмін”, “тэрміналогія”, “прафесійная лексіка”, “наменклатура”. Тэарэтычныя перадумовы стварэння спецыяльнай лексікі нацыянальнай мовы.

Сацыялагічны аспект развіцця спецыяльнай лексікі беларускай мовы. Сучасны стан і праблемы функцыянавання (асаблівасці і тэндэнцыі). Дзейнасць тэрміналагічных камісій Акадэміі навук і Міністэрства адукацыі РБ.

Інтэрнацыяналізацыя і міжнародная уніфікацыя сучаснай тэрміналогіі. Тэрміналогія ў дзяржаўных стандартах. Лінгвістычныя патрабаванні да тэрміналагічных стандартаў. Дзейнасць Міжнароднай арганізацыі па уніфікацыі тэрміналагічных неалагізмаў (MAUTH).

Структурная і лексіка-граматычная характарыстыка спецыяльных назваў. Асаблівасці функцыянавання розных часцін мовы ў тэрміналогіі.

Лексіка-генетычная характарыстыка спецыяльнай лексікі нацыянальнай мовы. Найменні са звязанымі кампанентамі грэчаскага, лацінскага і рамана-германскага паходжання. Інтэрнацыянальныя элементы.

Лексіка-семантычная характарыстыка спецыяльных назваў. Асаблівасці сістэмнай арганізацыі. Сінанімія, шматзначнасць, аманімія ў спецыяльнай лексіцы. Дынаміка семантычных змен.

Праблемы канструявання спецыяльнай лексікі. Праблемы намінацыі і словаўтварэння ў тэрміналогіі. Сродкі ўтварэння тэрмінаў і іх прадуктыўнасць у сучаснай беларускай тэрміналогіі.

Актуальныя задачы, агульныя прынцыпы і спецыфічныя аспекты ўпарадкавання беларускай тэрміналогіі.

Праблемы правапісу, формамянення і варыянтнасці ў спецыяльнай лексіцы беларускай мовы.

Тэорыя і практыка навукова-тэхнічнага перакладу.

Напрамкі сучаснай тэрмінаграфіі. Гістарычная, народна-дыялектная, энцыклапедычная, вучэбная, перакладная, тлумачальная, навукова-папулярная, арфаграфічная, праектыўная, нарматыўная, эксперыментальная, корпусная, электронная тэрмінаграфія.

Спецыяльная лексіка беларускай мовы ў навуковых даследаваннях. Манаграфіі, дысертацыйныя даследаванні, навуковыя праекты, зборнікі матэрыялаў, прысвечаныя асэнсаванню актуальных пытанняў спецыяльнай лексікі нацыянальнай мовы.

Літаратура

1. Антанюк Л.А. Беларуская навуковая тэрміналогія: фарміраванне, структура, упарадкаванне, канструяванне, функцыянаванне. Мн.: Навука і тэхніка, 1987. 240 с.

2. Антанюк Л.А. Специальная лексика белоруской мовы. Тэрміналогія: Вучэбны дапаможнік. Мн.: Акадэмія кіравання пры Прэзідэнце Рэспублікі Беларусь, 2002. 87 с.
3. Беларуская мова. Энцыклапедыя. Мн.: БелСЭ, 1994. 654 с.
4. Васильева Н.В. Термин // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. М.: Сов. Энцикл., 1990. С. 508-509.
5. Вине Ж.-П., Дарбельне Ж. Технические способы перевода // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. М.: Междунар. отношения, 1978. – С. 157-184.
6. Головин Б.Н., Кобрин Р.Ю. Лингвистические основы учения о терминах. М., 1987.
7. Даниленко В.П. Лингвистические требования к стандартизуемой терминологии // Терминология и норма. М., 1972.
8. Даниленко В.П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания. М., 1977. 260 с.
9. Канделаки Т.Л. Семантика и мотивированность терминов. М., 1977. 61 с.
10. Крыжановская А.В. Сопоставительное исследование терминологии современных русского и украинского языков. Киев, 1985. 256 с.
11. Крыжановская А.В., Симоненко Л.А. Актуальные проблемы упорядочения научной терминологии. Киев, 1987.
12. Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. М., 1970. 310 с.
13. Любецкая К. 3 гісторыі нямецка-беларускай, беларуска-нямецкай лексікаграфіі і тэрмінаграфіі. Мн.: Беларускі кнігазбор, 2002. 132 с.
14. Митрофанова О.Л. Язык научно-технической литературы. М., 1973.
15. Перевод научно-технической литературы. Сер. 1. Теория и практика научно-технического перевода. М., 1983.
16. Праблемы белоруской навуковай тэрміналогіі: Матэрыялы I-ай нацыянальнай канферэнцыі. Мн., 1995.
17. Проблемы перевода научно-технической литературы: Сб. ст. Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1988.
18. Проблемы разработки и упорядочения терминологии в Академиях наук союзных республик. М., 1983.
19. Социолінгвістычныя даследаванні терминологии языков народов СССР. М., 1988.
20. Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. Общая терминология. Вопросы теории. М., 1989.
21. Сцяцко П. Праблемы нормы, культуры мовы. Гродна: Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Я.Купалы, 1998. 293 с.
22. Теоретические проблемы научно-технической терминологии и практика перевода. Омск, 1985.
23. Тэорыя і практыка беларуская тэрміналогія. Мн.: Бел. навука, 1999. 175 с.
24. Тэрміналагічны бюлетэнь. Вып. 1-2. Мн., 1997, 1999.
25. Тэрміналагічны зборнік. Вып. 1-6. Мн., 1983-1993.
26. Тэрміналагічныя слоўнікі (асобныя выданні) 1918-1998 гг. Мінск: Беларускі кнігазбор, 2000. 74 с.
27. Шчэрбін В.К. Традыцыйныя і новыя напрамкі сучаснай славянскай тэрмінаграфіі // XIII Міжнародны з'езд славістаў (Любляна, 2003). Мн.: Беларуская навука, 2003. С. 210-228.
28. Щербин В.К. Белорусская корпусная терминография // Слово и словарь = Vocabulum et vocabularium: Сб. науч. тр. по лексикографии. Гродно. С. 187-192.
29. Storebski Z. Miedzynarodowa terminologia naukowa: Problemy. Postulaty. Oczekiwania. Warszawa, 1982. 110 s.

БЕЛАРУСКАЯ АФАРЫСТЫКА

Тлумачальная запіска

Спецсемінары прызначаны для студэнтаў, якія цікавяцца праблемай аўтарскага афарызма. Афарызмы заўжды вабілі сваёй сцісласцю і вобразнасцю, але зараз, на рубяжы вякоў, цікавасць да іх павялічылася, бо, дзякуючы сваёй універсальнасці, яны адпавядаюць духу эпохі – чалавек усё вастрэй адчувае недахоп часу, і таму звяртаецца да самага ёмістага літаратурнага жанра – афарызма.

Арыгінальныя (аўтарскія) выслоўі з’яўляюцца, з аднаго боку, самастойнымі тэкстамі, і таму могуць вывучацца як тэксты адметнай будовы і функцыянальнага прызначэння, а з другога боку яны павінны разглядацца як устойлівыя адзінкі, якія ў сукупнасці сваёй уваходзяць у моўную ідыяматыку як адзін з яе кампанентаў. Класічная беларуская літаратура з’яўляецца невычэрпнай крыніцай такога матэрыялу. Вартасць такіх выслоўяў цяжка перабольшыць, бо змест іх – гэта адметная рыса афарызмаў – выходзіць за межы кантэксту і пашыраецца ў сферы практычнай дзейнасці і духоўнасці. Па-за ўвагай нельга пакінуць праблему межаў аўтарскага афарызма, адмежаванне ўласна афарызма ад іншых малых форм, а таксама праблему варыянтнасці ў межах эксцэпіраванай афарыстычнай адзінкі.

Наўрад ці наступіць той час, калі ўсе віды выслоўяў будуць упарадкаваны на штат табліцы хімічных элементаў, бо жанравая неўпарадкаванасць выслоўяў крыецца не толькі ў анталагічнай складанасці з’явы, але і ў тым, што паняццёва-тэрміналагічная сістэма ў гэтай галіне спараджалася стихійна: у яе складзе шмат адзінак з розных эпох і розных моў.

У межах спецсемінара разглядаецца каля 50 жанраў малой слоўнай творчасці, прадстаўленых у творчасці класіка беларускай літаратуры – Якуба Коласа, веданне якіх дапаможа паглыбіць веды ў галіне ідыяматыкі нацыянальнай мовы і пазбегнуць моўных штампаў.

Лекцыйная частка

1. Ідыяматыка і ідыяматычнасць.

«Нацыянальная афарыстыка» (выслоўнасць).

Выслоўі і іх віды (да пытання агульнай тыпалогіі). Механізм спараджэння выслоўяў.

Афарыстычнасць у шырокім сэнсе.

Сістэма жанраў малой слоўнай творчасці. Месца афарызма сярод іншых выслоўных адзінак.

2. Моўна-стылыстычныя адзнакі афарызма.

Творчасць Якуба Коласа як найбагацейшая крыніца афарыстычных адзінак розных жанраў.

Праблема «тэкст у тэксце». Варыятыўнасць і магчымасць відазмянення аўтарскага тэксту.

3. Прэцэдэнтныя лексемы як падстава тэматычнай класіфікацыі выслоўяў. Антэцэдэнтныя канкардансы ключавых слоў беларускай культуры.

Практычная частка

1. “Афарыстыка” Н.Т. Федарэнкі і Л.І. Сакоўскай як выніковая спроба ўпарадкавання тыпаў выслоўяў.
2. Аўтарскае выслоўе як асобы від літаратурна-мастацкага дыскурсу.
3. Выслоўе ў творчай спадчыне Якуба Коласа.
4. Прэцэдэнтныя для Коласавай творчасці і беларускай культуры лексемы. Іх антэцэдэнтныя дэфініцыі.
5. Маўленча-жанравая класіфікацыя выслоўяў Якуба Коласа.
6. Моўна-стылістычныя асаблівасці выслоўяў класіка. Уласна моўныя (нявобразныя) і рытарычныя (вобразныя) сродкі стварэння мастацкага вобраза.
7. Парэміялагічныя адзінкі ў моўнай тканцы твораў Я. Коласа.
8. Сродкі экспрэсіўнага сінтаксісу ў межах Коласавых выслоўяў.
9. Сродкі стварэння гумару ў выслоўнай спадчыне пісьменніка.
10. Відазмяненне аўтарскага тэксту пры ўключэнні ў іншы кантэкст.
11. Выкарыстанне аўтарскага выслоўя як спосаб пазбегнуць моўных штампаў і ўзбагачэння маўленчых сродкаў моўнай асобы.

Літаратура

1. Аксамітаў А.С. Беларуская фразеалогія. Мн., 1978.
2. Базыленка А.М. Народныя фразеалагізмы ў мове твораў Якуба Коласа // Вялікі пясняр беларускага народа. Зборнік артыкулаў. Мн., 1959.
3. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. М., 1975.
4. Бірыла М.В. Роля Якуба Коласа ў развіцці беларускай літаратурнай мовы // Весці АН БССР. Серыя грамад. навук. 1982. №5.
5. Быкова Л., Сукаленко Н. Специфика национально-культурных символов // Annales Universitatis Marie Curie-Skłodowska. Sect. FF, Philologiae. Vol. 14/15. Lublin, 1997.
6. Вартанян В.Л. Фрагменты психолингвистической теории юмора: Автореф. дис. ...канд. филол. наук: 10.02.19 М., 1994.
7. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. М., 2001.
8. Иванов Е.Е. Афоризм как объект лингвистики (Очерк истории и проблематики изучения) // Языковая природа афоризма. Очерки и извлечения. – Могилёв, МГУ им. А.А. Кулешова, 2001.
9. Іваноў Я.Я. Афарыстыка паэмы Якуба Коласа “Новая зямля” // Каласавіны. Матэрыялы навуковай канферэнцыі, прысвечанай 70-годдзю выхаду ў свет паэмы Якуба Коласа “Новая зямля”. – Мн.: Літ. музей Я. Коласа, 1993.
10. Коваль В.И. Восточнославянская этнофразеология: Деривация, семантика, происхождение. – Гомель, 1998.
11. Костомаров В.Г., Бурвикова Н.Д. Как тексты становятся прецедентными // Рус. язык за рубежом. 1994. - № 1.
12. Міхневіч А.Я. Афарыстыка Якуба Коласа (да пастаноўкі праблемы) // Беларуская лінгвістыка. – 1983. – Вып. 22.
13. Михневич А.Е. Идиоматичность речи // В кн.: Кривицкий А.А., Михневич А.Е., Подлужный А.И. Белорусский язык для говорящих по-русски. – Мн., 1990.

14. Михневич А.Е. Афоризмы. Изречения // Языковая природа афоризма. Очерки и извлечения. Могилёв: МГУ им. А.А. Кулешова, 2001.
15. Михневич А.Е. Идиоматика // Белорусский и другие славянские языки: семантика и прагматика. Мн., 2001.
16. Міхневіч А.Я. Эстэтыка малых слоўных форм і нацыянальная культура // Эстетика и культура: Проблемы теории и практики. Мн.: БелГИПК, 2001.
17. Федоренко Н.Т., Сокольская Л. И. Афористика. М.: Наука, 1990.

Т.Р. Рамза

ТЭКСТ ЯК “АРГАНІЗАВАНАЯ СЕМАНТЫЧНАЯ ПРАСТОРА”

Тлумачальная запіска

У рэчышчы змен каштоўнасных арыентацый у навуцы – гуманізацыі лінгвістыкі, вылучэння на перша план моўнай асобы, змяняюцца акцэнтны і ў вывучэнні тэксту як асноўнай адзінкі камунікацыі, асноўнага сродку назапашвання і перадачы інфармацыі. Тэкст спараджаецца моўнай асобай і адрасуецца моўнай асобе. Таму важна разглядаць тэкст не толькі як пэўнае злучэнне сказаў, іх лінейнае разгортванне, але і як сэнсавую шматмерную прастору, адзінства якой забяспечваецца ўсімі ўзроўнямі тэксту.

Тэарэтычны курс і практычныя заняткі спецсемінара прадугледжваюць даследаванне мастацкага тэксту як упарадкаванай цэласнай сістэмы, што складаецца з актуалізаваных адзінак “ніжэйшых” узроўняў (фанетычнага, марфалагічнага, лексічнага) і ў сукупнасці забяспечваюць яго цэласнасць і інфармацыйнасць.

У працэсе заняткаў мяркуецца навучыць студэнтаў: а) вылучаць у тэксце ключавыя словы і вызначаць іх асацыятыўную паэтыку; б) даследаваць “прырашчэнні” сэнсаў адзінак мовы пры іх уключэнні ў пэўны тэкст; в) факусіраваць усе складнікі і ўзроўні тэксту ў галоўным: г) “праецыраваць” замкнуты тэкст на кантэкст культуры і пазамоўную сферу. Прадугледжваецца, што такія падыход пры аналізе мастацкіх тэкстаў будзе садзейнічаць значнаму пашырэнню ў студэнтаў спецсемінара іх агульнакультурных ведаў, паспрыяе іх прафесійнаму росту, а таксама будзе садзейнічаць выхаванню ў студэнтаў любові да роднага слова, нашай літаратурнай і лінгвістычнай спадчыны, беражліваму стаўленню да матчынай мовы.

Прадмет і задачы спецсемінара. Асноўная тэрміналогія. Агульнае паняцце тэксту і дыскурсу. З гісторыі вывучэння тэксту ў беларускім мовазнаўстве: падыходы, этапы, праблематыка.

Спецыфіка мастацкага тэксту як лінгвістычнага феномена. Асноўныя катэгорыі тэксту: чляннасць, праспекцыя/рэтраспекцыя, аўтасемантыя/сінсемантыя, інтэграцыя і пад. і іх моўнае ўвасабленне. Канцэпцыя “магчымых светаў” у тэксце.

Гукавая прастора тэксту. Гук – сэнс, гук – колер і асацыятыўныя ланцужкі. Гукавая дамінанта і гукавыя паўторы. Гукасімвалізм. Фонастылістычныя сродкі ў тэксце: анафара, алітэрацыя, асананс.

Крыніцы культурнай інфармацыі ў тэксце: сімволіка колеру, сімволіка лічбаў, міфалагемы і пад.

Паняцце прэцэдэнтнага тэксту (Ю.М. Каравулаў) і тэкставых рэміністэнцый (А.Я. Супрун). Інтэртэкстуальнасць. Спосабы ўвядзення прэцэдэнтных тэкстаў у тэкст. Асноўныя тыпы трансфармацый тэкставых рэміністэнцый.

Прэсупазіцыя (фонавыя веды), вертыкальны кантэкст і падтэкст. Вертыкальны кантэкст як асобая катэгорыя мастацкага тэксту. Моўная асоба і тэкст: праблема адэкватнага ўспрымання, разумення і ацэнкі інфармацыі.

Уласна-моўныя ўзроўні тэксту, іх інтэграцыя тэкстам. Лексічны ўзровень і структурная арганізацыя тэксту. Тэкставая сінтагматыка і парадыгматыка. Ключавыя словы тэксты, тэматычны рад. Метафара ў тэксце.

Уласна сінтаксічны ўзровень тэксту. Мадыфікацыя выказвання пры ўваходжанні ў тэкст. Сінтаксічныя аказіяналізмы: утварэнне, значэнне, функцыі (тыпу *ліпкая гасціннасць, босая зорка*).

Лінейнае і сэнсавое разгортванне тэксту, яго архітэктоніка. Сінтаксічныя сувязі ў тэксце: ланцужковая, паралельная, далучальная і сродкі яе рэалізацыі: лексічныя, лексіка-граматычныя, уласна сінтаксічныя. Сэнсавая цэласнасць тэксту і яе моўнае забеспячэнне. Асацыяцыйны рад.

Тэкст “як шматмерная сэнсавая прастора”. Цэльнасць і звязнасць тэксту.

Ідыястыль аўтара і сэнсавая арганізацыя тэксту. Сістэмнае і індывідуальнае ў тэксце. Актуалізацыя кампанентаў тэкстаў. Графічныя аўтарскія эксперыменты.

Літаратура

1. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. М., 1981.
2. Гальперин И.Р. Информативность единиц языка. М., 1974.
3. Гореликов М.И., Магомедова Д.М. Лингвистический анализ художественного текста. М., 1983.
4. Григорьев В.П. Грамматика идиостиля. М., 1983.
5. Григорьев В.П. Поэтика слова. М., 1979.
6. Гюббенет И.В. Основы филологической интерпретации литературно-художественного текста. М., 1991.
7. Дейк ван Т.А. Язык. Познание. Коммуникация. М., 1989.
8. Долинин К.А. Интерпретация текста. М., 1985.
9. Журавлев А.П. Звук и смысл. М., 1991.
10. Ивченков В.И. Лингвистика организации текста: В творческой лаборатории В. Короткевича. Мн., 2002.
11. Ивченков В.И. Лингвостилистика тропов Ю. Казакова. Мн., 2002.
12. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. М., 1987.
13. Ковтунова И.И. Поэтический синтаксис. М., 1986.
14. Кожевникова К. Об аспектах связности текста как целом // Синтаксис текста. М., 1979.
15. Кэрлот Х.Э. Словарь символов. М., 1994.
16. Лепешаў І.Я. Лінгвістычны аналіз літаратурнага твора. Мн., 1981.
17. Лепешаў І.Я. Лінгвістычны аналіз літаратурнага твора: У 2 ч. Гродна, 2000.
18. Левин Ю.И. Избранные труды. Поэтика и семиотика. М., 1998.
19. Логический анализ языка. Культурные концепты. М., 1991.
20. Лотман Ю. М. Анализ поэтического текста. Л., 1972.
21. Лотман Ю. М. Структура художественного текста. Л., 1970.
22. Малажай Г.М. Лінгвістычны аналіз тэксту: Заданні. Тэксты. Парады. Мн., 1982.

23. Малажай Г.М. Лінгвістычны аналіз тэксту. Мн., 1992.
24. Маслова В.А. Введение в лингвокультурологию. М., 1997.
25. Маслова В.А. Лингвистический анализ экспрессивности художественного текста. Мн., 1997.
26. Маслова В.А. Филологический анализ поэтического текста. Мн., 1999.
27. Москальская О.И. Грамматика текста. М., 1981.
28. Николаева Т.М. Единицы языка и теория текста // Исследования по структуре текста. Л., 1987. С. 28 – 57.
29. Николаева Т.М. Лингвистика текста и проблемы общей лингвистики // Изв. АН СССР. Серия лит. и яз. 1977. Т. 36, № 4. С. 304 – 313.
30. Откупщикова М.И. Синтаксис связного текста. Л., 1982.
31. Очерки истории языка русской поэзии XX века: Опыты описания идиостилей. М., 1995.
32. Пищальникова В.А. Концептуальный анализ поэтического текста. Барнаул, 1992.
33. Ревуцкий О.И. Лингвистический анализ художественного текста. Мн., 1998.
34. Солганик Г.Я. Стилистика текста. М., 1997.
35. Супрун А.Е. Исследования по лингвистике текста: Сб статей. Мн., 2001.
36. Степанов Ю.С. В трехмерном пространстве языка. М., 1985.
37. Тураева З.Я. Лингвистика текста. М., 1986.
38. Тураева З.Я. Лингвистика текста. Л., 1991.
39. Шанский Н.М. Лингвистический анализ художественного текста. Л., 1990.

І.І. Савіцкая

БЕЛАРУСКАЯ ЛЕКСІКАГРАФІЯ: ГІСТОРЫЯ, ПРАБЛЕМЫ, ПЕРСПЕКТЫВЫ

Тлумачальная запіска

Спецсемінары маюць на мэце сістэматызаваць і выкласці ў даступнай форме асноўныя звесткі аб лексікаграфіі як галіне мовазнаўства ў розных гістарычных перыяды. Асноўная ўвага надаецца стану беларускай лексікаграфіі як навукі і як комплексу беларускіх лексікаграфічных прац і дапаможнікаў ад XV – XVII стст. да нашых дзён. Студэнтам-філолагам прапануецца аналіз розных тыпаў слоўнікаў, іх прызначэння і спецыфікі. Асобнае месца займае разгляд перспектываў і актуальнага пытання сучаснай беларускай лексікаграфіі – апісання нацыянальна-культурнай семантыкі мовы, вучэбнага тлумачэння нацыянальна маркіраваных адзінак у слоўніку.

З гісторыі лексікаграфіі. Метадалагічныя і лінгвістычныя аспекты лексікаграфіі. Функцыі лексікаграфічных выданняў. Метамова слоўнікавых артыкулаў. Структура слоўнікаў-даведнікаў. Варыянты слоў, мнагазначныя словы і іх падача ў слоўніках.

Гістарычная лексікаграфія. Развіццё беларускай гістарычнай лексікаграфіі. Развіццё новых значэнняў слоў як дыяхранічная з'ява. Лінгвістычнае і экстралінгвістычнае ў гістарычнай лексікаграфіі.

Беларуская лексікаграфія 20-х гг. XX ст. Лінгвістычныя і экстралінгвістычныя перадумовы ўзнікнення лексікаграфічных прац 20-х гг. Розныя напрамкі ў працэсе нармалізацыі беларускай літаратурнай мовы. Здабыткі тагачаснай лексікаграфіі. Выданні Інстытута беларускай культуры. Нормы літаратурнай мовы і слоўнікі.

Тэрмінаграфія. Станаўленне беларускай тэрміналогіі: ад “Слоўніка беларускай мовы” І.І. Насовіча да сучасных слоўнікаў.

Вучэбная лексікаграфія. Слоўнікавы артыкул як адзін са спосабаў спасціжэння слова.

Лінгвакраіназнаўчая лексікаграфія. Апісанне нацыянальна-культурнай семантыкі мовы, вучэбнае тлумачэнне нацыянальна маркіраваных адзінак у слоўніку.

Літаратура

1. Байкоў М. Слоўнікавая праца ў беларускай мове // Літаратур.-наук. весн. ін-ту бел. культуры. – 1922. – Сш. 1. – С. 236-254.
2. Берков В.П. Вопросы двуязычной лексикографии. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1973. – 192 с.
3. Берков В.П. Двуязычная лексикография: Учеб. – СПб: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1996. – 248 с.
4. Будагов Р.А. Толковые словари в национальной культуре народов. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 151 с.
5. Виноградов В.В. Лексикология и лексикография: Избр. тр. – М.: Наука, 1977. – 312 с.
6. Гак В.Г. Грамматика и тип словаря // Слово в грамматике и словаре: Сб. ст. / Отв. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Наука, 1984. – С. 42-50.
7. Гуліцкі М.Ф. Беларуская савецкая тэрміналагічная лексікаграфія (20-30-я гады) // Беларуская мова: Зб. арт. / Гомел. дзярж. ун-т; Гал. рэд. У.В. Анічэнка. – Мінск: Выд-ва Бел. дзярж. ун-та, 1980. – Вып. 7. – С. 131-138.
8. Караулов Ю.Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка. – М.: Наука, 1981. – 366 с.
9. Лихачев Д.С. О словарях и словарниках // Рус. речь. – 1973. – № 2. – С. 60-64.
10. Некрашэвіч С. Да пытання аб укладанні слоўніка жывой беларускай мовы // Полымя. – 1925. – № 5. – С. 164-186.
11. Ожегов С.И. Лексикология. Лексикография. Культура речи: Учеб. пособие для вузов. – М.: Высш. шк., 1974. – 352 с.
12. Слово в грамматике и словаре: Сб. ст. / Отв. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Наука, 1984.
13. Сороколетов Ф.П. Общая и учебная лексикография: Учеб. пособие. – Л.: Ленингр. ун-т, 1985. – 57 с.
14. Шчэрбін В.К. Тэарэтычныя праблемы беларускай лексікаграфіі. – Мінск: Бел. кнігазбор, 1996. – 141 с.
15. Zgusta L. Manual of lexicography. – Praha: Academia, 1971. – 360 p.

А.Л. Садоўская

НАЦЫЯНАЛЬНА-КУЛЬТУРНЫ КАМПАНЕНТ БЕЛАРУСКАЙ ФРАЗЕАЛОГІІ

Тлумачальная запіска

Праблемы ўзаемасувязі мовы і культуры, лінгвістыкі і культуралогіі паранейшаму застаюцца актуальнымі для гуманітарных дысцыплін. Адна з такіх праблем і адначасова задач беларускай філалогіі – даследаванне фразеалагічных адзінак у кантэксце традыцыйнай духоўнай культуры беларусаў і выяўленне этнакультурнага кампанента ў структуры фразеалагізмаў – ставіцца і вырашаецца у межах прапанаванага студэнтам спецсемінара.

Матэрыял семінара наглядна ілюструе, што культурны кантэкст становіцца дадатковай крыніцай, а часта і галоўным крытэрыем як для

вызначэння генезісу фразеалагізма, так і для вырашэння многіх іншых лінгвістычных пытанняў: бытавання выразу, развіцця і мадыфікацыі яго пераносных значэнняў (метафарычных, сімвалічных і пад.). З іншага боку, аналізуемы фразеалагічны матэрыял валодае багатым культуразнаўчым патэнцыялам і з’яўляецца унікальнай крыніцай ведаў пра духоўную культуру народа, што значна ўзбагачае студэнтаў-філолагаў і фарміруе цікавасць і павагу да роднага слова і духоўнай спадчыны сваіх продкаў.

Аналіз устойлівых моўных адзінак прапануецца праводзіць на шырокім фальклорным, этнаграфічным і культурным фоне, з улікам сістэмы эталонаў і стэрэатыпаў культурна-нацыянальнай самасвядомасці беларускай лінгвакультурнай супольнасці і яе каштоўнасных арыенціраў, у сувязі з народнымі абрадамі, звычаямі, павер’ямі і традыцыйнымі ўяўленнямі пра з’явы навакольнага свету, што цалкам адпавядае сучаснай – антрапалагічнай – парадыгме даследавання мовы ў яе непарыўнай сувязі з чалавекам і культурай народа і прадугледжвае сінтэз уласна лінгвістычных метадаў з метадамі і дасягненнямі сумежных навук: этналінгвістыкі, лінгвакультуралогіі, лінгвакраізназнаўства, арэальнай і кагнітыўнай лінгвістыкі, этнаграфіі, фалькларыстыкі і інш.

Новыя перспектывы ў вывучэнні нацыянальна-культурнай семантыкі фразеалагізмаў адкрывае прадстаўленая ў семінары канцэпцыя разгляду значэнняў фразеалагічных складнікаў – кампанентаў. Зыходным пры кампанентным аналізе фразеалагізмаў з’яўляецца меркаванне, што матываванасць семантыкі фразеалагізма можа вызначацца і значэннем аднаго з кампанентаў устойлівага спалучэння, якія не цалкам дэсемантызуюцца ў складзе народных выслоўяў.

Сучасныя падыходы да аналізу фразеалагічных рэсурсаў беларускай мовы. Этналінгвістычны аспект вывучэння фразеалагічных адзінак. Этнафразеалогія як новы лінгвістычны напрамак на сумежжы фразеалогіі і этналінгвістыкі, які вывучае устойлівыя моўныя адзінкі ў этнакультурным аспекце. Кагнітыўная арыентацыя даследавання фразеалагічнага фонду. Кантрастыўны падыход да вывучэння фразеалагізмаў. Фразеалагічныя адзінкі (далей – ФА) як прадмет даследавання ў лінгвакультуралогіі і лінгвакраізназнаўстве.

Асноўныя погляды на праблему нацыянальна-культурнай спецыфікі фразеалагізмаў у сучаснай лінгвістыцы. Тэрмінасістэма даследавання ФА ў кантэксце культуры. Паняцці *міфа*, *сімвала*, *архетыпа*, *міфалагемы*, *фонавых ведаў*, *канцэпта*, *канцэптуалізацыі*, *канцэптуальнай карціны свету* (і інш.) і роля іх у плане вывучэння нацыянальна-культурнай спецыфікі ФА.

Фразеалогія і нацыянальная моўная карціна свету беларусаў. Паняцце «моўная карціна свету» («моўная мадэль свету») і роля ФА ў яе стварэнні. Роля міфа ў фарміраванні фразеалагічнай семантыкі. Роля метафары ў стварэнні ФА. Паняцце нацыянальна-культурнай канатацыі ў сучаснай лінгвістычнай літаратуры і яе роля ў плане вывучэння культурна-нацыянальнай спецыфікі ФА.

Практычная частка ўключае прыкладную тэматыку навукова-даследчых работ па праблематыцы спецсемінара.

1. Нацыянальна-культурны кампанент мовы ў беларускіх фразеалагізмах.
2. Нацыянальна-культурная спецыфіка беларускіх праклёнаў.
3. Нацыянальна-культурная спецыфіка беларускага ўстойлівага параўнання.
4. Беларуская загадка як нацыянальна-культурны тэкст.
5. Нацыянальная моўная карціна свету беларусаў (на матэрыяле замоў).
6. Прыказка як феномен народнай моўнай творчасці.
7. Мова і гендэр. Апазіцыя *мужчына/жанчына* ў моўнай карціне свету беларусаў (на матэрыяле ФА).
8. Фразеалагізмы з колераабзначальным кампанентам у сучаснай беларускай мове.
9. Фразеалагізмы з кампанентамі-назвамі хатніх рэчаў у беларускай мове: этналінгвістычны аспект.
10. Беларуская абрадавая фразеалогія: этналінгвістычны аспект.
11. Сімволіка стыхій першатварэння ў беларускай фразеалогіі.
12. Ацэнка чалавека сродкамі беларускай фразеалогіі.
13. Адлюстраванне сакральнай прыроды слова ў беларускай фразеалогіі.
14. Фразеалагічная актыўнасць жывёльнай сімволікі традыцыйнай культуры беларусаў.
15. Неба, зямля і падземны свет вачамі беларусаў (на матэрыяле фразеалагічных адзінак).
16. Апазіцыя «дабро-зло» ў моўнай карціне свету беларусаў.
17. Апазіцыя «Бог-чорт» у моўнай карціне свету беларусаў.
18. Праекцыя міфапаэтычных уяўленняў пра шчасце ў беларускай фразеалогіі.
19. Душа і сэрца як духоўныя цэнтры чалавека ў беларускай фразеалогіі.
20. Семантычныя асаблівасці дыялектных фразеалагізмаў.
21. Праекцыя міфапаэтычных уяўленняў пра паходжанне і будову Сусвету ў беларускай фразеалогіі.
22. Фразеалагізмы са значэннем «разумовай дзейнасці чалавека» ў беларускай мове (на матэрыяле «Фразеалагічнага слоўніка» Лепешава ў 2 кн.).
23. Стылістычнае выкарыстанне прыказак і прымавак у творчасці беларускіх паэтаў і пісьменнікаў (аўтар і творы на выбар).
24. Стылістычны аналіз функцыянавання фразеалагізмаў у сучаснай публіцыстыцы.
25. Фразеалагічныя адзінкі ў ролі загатоўкаў (на матэрыяле газетнага тэксту).
26. Фанетычныя варыянты беларускіх фразеалагізмаў.
27. Устойлівыя словазлучэнні і іх семантыка ў кантэксце абрадавай культуры беларусаў.
28. Фразеалагізмы як сродак характарыстыкі персанажаў у мастацкім тэксце.
29. Аўтарскае выкарыстанне фразеалагізмаў (на матэрыяле творчасці беларускіх паэтаў і пісьменнікаў, на выбар).

30. Беларуская народная міфалогія як крыніца ўтварэння фразеалагічных адзінак.
31. Прасторава-часавая мадэль свету беларусаў у прыказках і прымаўках.
32. Фразеалагізмы тэматычнага кола 'працоўная дзейнасць чалавека' ў беларускай мове.
33. Фразеалагізмы як сродак стварэння вобразнасці ў беларускай песеннай лірыцы.
34. Фразеалагізмы ў СМІ.
35. Фразеалагічныя сродкі ў беларускіх народных казках.
36. Фразеалагізмы ў мове мастацкага твора як сродак і крыніца пазнання беларуса (творы на выбар).

Літаратура

1. Аксамітаў А.С. Беларуска-славянскія і беларуска-неславянскія ізафраземы – падабенства і адрозненне // *Slavia orientalis*. – 1999. – Т. XLVIII, № 2. – С. 269 – 279.
2. Аксамітаў А.С. Беларуская фразеалогія. – Мінск: Вышэйшая школа, 1978. – 223 с.
3. Валодзіна Т.В. Семантыка рэчаў у духоўнай спадчыне беларусаў. – Мінск: Тэхналогія, 1999. – 167 с.
4. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Национально-культурная семантика русских фразеологизмов // *Словари и лингвострановедение: Сб. ст. / Под ред. Е.М. Верещагина*. – М.: Рус. яз., 1982. – С. 89 – 98.
5. Гура А.В. Символика животных в славянской народной традиции. – М.: Индрик, 1997. – 912 с.
6. Даніловіч М.А. Граматычная характарыстыка фразеалагізмаў. – Мінск: Навука і тэхніка, 1991. – 110 с.
7. Добровольский Д.О. Национально-культурная специфика во фразеологии (I) // *Вопросы языкознания*. – 1997. – № 6. – С. 37 – 48.
8. Добровольский Д.О. Национально-культурная специфика во фразеологии (II) // *Вопросы языкознания*. – 1998. – № 6. – С. 48 – 57.
9. Иванова Е.В. О когнитивном анализе пословиц // *Проблемы филологии и методики преподавания иностранных языков: Сб. науч. ст. / С.-Петербург. гос. ун-т экономики и финансов; Отв. ред. Ямшанова В.А.* – СПб., 1998. – 267 с.
10. Ивашко Л.А. Очерки русской диалектной фразеологии. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1981. – 111 с.
11. Кабашнікаў К.П. Малыя жанры беларускага фальклору ў славянскім кантэксце. – Мінск: Бел. навука, 1998. – 188 с.
12. Коваль В.И. Восточнославянская этнофразеология: Деривация, семантика, происхождение. – Гомель: ИММС НАНБ, 1998. – 213 с.
13. Коваль У.І. Славянская этнафразеалогія ў дэрывацыйна-дыяхранічным аспекце / XII Міжнар. з'езд славістаў. Даклады. – Гомель: ГДУ імя Ф. Скарыны, 1998. – 42 с.
14. Коваль У.І. Чым адгукаецца слова: Фразеалогія ў павер'ях, абрадах і звычаях. – Мінск: Нар. асвета, 1994. – 48 с.
15. Лепешаў І.Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы: Вучэб. дапам. для філал. фак. ВНУ. – Мінск: Выш. школа, 1998. – 271 с.
16. Малоха М. Фразеологизмы с концептом 'дерево' в зеркале народной культуры. – Мінск: Тэхналогія, 1998. – 140 с.
17. Маслова В.А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Академия, 2001. – 208 с.
- 18.
19. Мокиенко В.М. В глубь поговорки. Рассказы о происхождении крылатых слов и образных выражений. – М.: Просвещение, 1975. – 174 с.
20. Мокиенко В.М. Загадки русской фразеологии. – М.: Высшая школа, 1990. – 160 с.
21. Мокиенко В.М. Образы русской речи: Ист.-этимолог. и этнолингвист. очерки фразеологии. – Л.: ЛГУ, 1986. – 277 с.

22. Мокиенко В.М. От Авося до Ятя: почему так говорят?: Справочник по русской идиоматике. – СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1998. – 492 с.
23. Мокиенко В.М. Славянская фразеология: Учеб. пособие для вузов по спец. «Рус. яз. и лит». – М.: Высшая школа, 1989. – 287 с.
24. Подюков И.А. Народная фразеология в зеркале народной культуры: Учеб. пособие. – Пермь: ПГПИ, 1991. – 124 с.
25. Ройзензон Л.И. Фразеология и страноведение // Бюллетень по фразеологии. – 1972. – № 1. – С. 12 – 19.
26. Ройзензон Л.И., Авелиани Ю.Ю. Современные аспекты изучения фразеологии // Проблемы фразеологии и задачи её изучения в высшей и средней школе. – Вологда, 1967. – С. 70 – 73.
27. Садоўская А.Л. Этналінгвістычны аспект у фразеалогіі // Працы кафедры сучаснай беларускай мовы. Вып.2 / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мн.: РІВШ БДУ, 2003. – С.121-128.
28. Садоўская А.Л. Прыказка як феномен народнай моўнай творчасці // Філалагічныя навукі: Маладыя вучоныя ў творчым пошуку: Мат-лы навук. канф., прысвечанай 80-годдзю БДУ, Мінск, 20 крас. 2001 г. / Бел. дзярж. ун-т, Бел. рэспубл. фонд фундамент. даслед. – Мінск, 2001. – С. 126 – 129.
29. Садоўская А.Л. Нацыянальна-культурная спецыфіка фразеалагізмаў // Працы кафедры сучаснай беларускай мовы. Вып.4 / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мн.: РІВШ БДУ, 2003. – С.90-103.
30. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 285 с.
31. Толстой Н.И. О реконструкции праславянской фразеологии // Славянское языкознание. VII Международный съезд славистов: Доклады советской делегации. – М., 1973. – С. 272 – 293.
32. Толстой Н.И. Язык и культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. – 2-е изд., испр. – М.: Индрик, 1995. – 512 с.

Т.Л. Чахоўская

МАСТАЦКІ ТЭКСТ: СТРУКТУРНА-СЕМАНТЫЧНЫ, ФУНКЦЫЯНАЛЬНЫ І ЛІНГВАКУЛЬТУРАЛАГІЧНЫ АСПЕКТЫ

Тлумачальная запіска

Мастацкая літаратура – унікальны сродак пазнання рэчаіснасці, паколькі мастацкі тэкст з’яўляецца шматпланавай і шматаспектнай адзінкай, якая мае спецыфічныя заканамернасці функцыянавання. Сучасная лінгвістыка вылучае тэкставы ўзровень разам з фанетычным, лексічным і граматычным. Гэты ўзровень вымагае самастойнага вывучэння, якое мае першаступеннае значэнне для лінгвістычнай падрыхтоўкі студэнтаў-філолагаў.

Мэта спецсемінара – навучыць разумець і кваліфікавана ацэньваць розныя аспекты мастацкага тэксту (структурна-семантычны, функцыянальны і лінгвакультуралагічны), іх моўныя і маўленчыя асаблівасці, экспрэсіўнасць, эмацыянальнасць, індывідуальнасць і іншыя.

Заняткі ў спецсемінары прадугледжваюць выкарыстанне разам з традыцыйнымі формамі аўдыторнай працы (лекцыя, практычныя заняткі, КСРС) актыўных метадаў навучання: творчыя заданні і лінгвістычны эксперымент.

Мастацкі тэкст як аб’ект даследавання ў сучаснай лінгвістыцы.
Суадносіны мовы і тэксту. Асноўныя асаблівасці маўлення:

персаналізаванасць (эгацэнтрызм), адрасаванасць, сацыяльна-нарматыўны характар. Маўленне і тэкст. Дэфініцыі тэксту. Унутрыстылявыя рысы мастацкага стылю. Лексіка-стылістычныя асаблівасці мастацкага стылю. Тэкст і дыкурс.

Функцыянаванне моўных сродкаў у мастацкім тэксце. Наяўнасць агульнага кампанента як неабходная ўмова сувязі кампанентаў тэксту. Заканамернасці развіцця думкі ў выказванні і тэксце.

Лінгвістычны аналіз паэтычнага тэксту. Формы выражэння аўтарскай пазіцыі ў паэзіі і лірычны (паэтычны) свет. Спецыфіка рытмічнай, гукавой і вобразна-моўнай арганізацыі паэтычнага тэксту. Гукавы сімвалізм. Лірычны падтэкст як выхад за межы сэнсу моўнай тканіны тэксту. Перавага эмацыянальнай вобразнасці над жывапіснай вобразнасцю ў лірычным тэксце.

Лінгвістычны аналіз праявічнага тэксту. Кампазіцыя праявічнага тэксту. Пачатак (зачын), цэнтральная частка, заключэнне (фінал). Структурныя тыпы фрагментаў. Глава як структурная адзінка тэксту. Аб'яднанне структурных адзінак у часткі. Структура мастацкага тэксту. Адзінкі мастацкага тэксту: сказ, складанае сінтаксічнае цэлае.

Лінгвакультуралагічны патэнцыял мастацкага тэксту. Мова і культура: дыялектыка ўзаемадачынненняў. Культурнае і прыроднае ў мове. Узаемасувязі культурных працэсаў і мовы. Паняцце карціны свету і мадэлі свету. Канцэпты, матывы і матывіроўкі тэксту. Тэкст як аб'ект і суб'ект уздзеяння нацыянальна-культурных традыцый.

Асоба аўтара ў мастацкім тэксце. Індывідуальна-аўтарскія слоўныя вобразы. Нацыянальныя вобразы паэтычнай сімволікі. Стыль пісьменніка і структура тэксту. Аўтар і літаратурная норма.

Лексіка-стылістычныя асаблівасці мастацкага тэксту. Роля моўных адзінак у стварэнні нацыянальных слоўных вобразаў. Сінанімія, антанімія, мнагазначныя словы і амонімы, паранімія, паранамазія. Тропы. Метафара, перыфраза, эўфемізм, эпітэт, параўнанне, метанімія, сінекдаха, аксюмаран, гіпербала, літота, сімвал, алегорыя, іронія. Словаўтваральныя магчымасці часцін мовы.

Стылістычныя функцыі часцін мовы. Асаблівасці выкарыстання роду і ліку назоўнікаў. Уласныя імёны ў мастацкім тэксце. Стылістычныя асаблівасці прыметніка. Стылістычныя асаблівасці займенніка. Стылістычныя асаблівасці дзейслова. Стылістычныя асаблівасці прыслоўя.

Стылістычная характарыстыка сінтаксісу. Стылістычныя фігуры ў мастацкім тэксце. Паэтычны сінтаксіс: анафара, эпіфара, кальцо, стык, паралелізм, эліпс, перыяд, антытэза, рытарычны зваротак, рытарычнае пытанне, рытарычны вокліч, градацыя, полісіндэтан, асіндэтан.

Нацыянальна-культурны кампанент у моўнай семантыцы. Лексічны фон як памежная з'ява паміж тэкстам і культурай. Дэнататыўныя адрозненні лексічных эквівалентаў. Канататыўная адметнасць перакладных эквівалентаў. Семантычныя фактары экспрэсіўнасці мастацкага слова.

Спецыфіка камунікацыі ў сферы мастацкай мовы. Мастацкая маўленчая дзейнасць. Індывідуальнасць і непаўторнасць мастацкага тэксту.

Праблема вызначэння адрасата мастацкага тэксту. Адрасант мастацкага тэксту. Асабістае стаўленне аўтара да тэксту, сродкі эмацыянальнага ўздзеяння на адрасата. План варажэння і план зместу мастацкага тэксту.

Фразеалагічныя сродкі ў мастацкім тэксце. Функцыянальна-стылістычная і эмацыянальна-экспрэсіўная характарыстыка фразеалагізмаў. Выкарыстанне фразеалагізмаў, крылатых слоў, афарызмаў у мове мастацкай літаратуры.

Літаратура

1. Абабурка М.В. Развіццё мовы беларускай мастацкай літаратуры. Мн., 1987.
2. Антанюк Л.А. Мова мастацкай літаратуры // Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі. Мн., 1986. Т. 3. С. 655-657.
3. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. М., 1996.
4. Виноградов В.В. О теории художественной речи. М., 1971.
5. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. М., 1963.
6. Винокур Г.О. О языке художественной литературы. М., 1991.
7. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. М., 1981.
8. Гореликов М.И., Магомедова Д.М. Лингвистический анализ художественного текста. М., 1983.
9. Гюббенет И.В. Основы филологической интерпретации литературно-художественного текста. М., 1991.
10. Долинин К.А. Интерпретация текста. М., 1985.
11. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. М., 1987.
12. Каўрус А.А. Мова народа, мова пісьменніка. Мн., 1989.
13. Каўрус А.А. Стылістыка беларускай мовы: Дапам. для настаўніка. Мн., 1987.
14. Ковтунова И.И. Поэтический синтаксис. М., 1986.
15. Лепешаў І.Я. Лінгвістычны аналіз літаратурнага твора: У 2 ч. Гродна, 2000.
16. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. Л., 1970.
17. Лыч Л. Беларуская нацыя і мова. Мн., 1994.
18. Майсейчык А.А. Стылістычныя фігуры // Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі. Мн., 1987. Т. 5. с. 147.
19. Маковский М.М. Удивительный мир слов и значений. М., 1989.
20. Малажай Г.М. Лінгвістычны аналіз тэксту. Мн., 1992.
21. Малажай Г.М. Лінгвістычны аналіз тэксту: Заданні. Тэксты. Парады. Мн., 1982.
22. Маслова В.А. Лингвистический анализ экспрессивности художественного текста. Мн., 1997.
23. Маслова В.А. Лингвокультурология. М., 2001.
24. Маслова В.А. Преданья старины глубокой в зеркале языка. Мн., 1997.
25. Маслова В.А. Филологический анализ поэтического текста. Мн., 1999.
26. Мечковская Н.Б. Язык и культура // Мечковская Н.Б. Социальная лингвистика. 2 изд., испр. – М., 2000, с. 49-67.
27. Откупщикова М.И. Синтаксис связного текста. Л., 1982.
28. Рагойша В.П. Паэтычны слоўнік. Мн., 1987.
29. Ревуцкий О.И. Лингвистический анализ художественного текста. Мн., 1998.
30. Семантические исследования. М., 1988.
31. Солганик Г.Я. Стилистика текста. М., 1997.
32. Супрун А.Е. Исследования по лингвистике текста: Сб статей. Мн., 2001.
33. Тураева З.Я. Лингвистика текста. Л., 1991.
34. Чумак Л.Н. Синтаксис русского и белорусского языков в аспекте культурологии. Мн., 1997.
35. Юрэвіч А.К. Стылі мовы // Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі. Мн., 1987. Т. 5. с. 146.

ЛІНГВАДЫДАКТЫЧНЫЯ АСНОВЫ ВЫКЛАДАННЯ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ ЯК ЗАМЕЖНАЙ

Тлумачальная запіска

Спецсемінар забяспечвае тэарэтычную і практычную падрыхтоўку выкладчыкаў беларускай мовы як замежнай. Яго змест складаюць наступныя раздзелы: 1) лінгвадыдактычныя асновы навучання; 2) метадычныя асновы навучання фанетычным, лексічным, граматычным, стылістычным, краіназнаўчым сродкам зносін; 3) метадычныя асновы навучання камунікацыйнай дзейнасці (аўдзіраванню, вуснаму маўленню, чытанню, пісьму і пісьмоваму маўленню, перакладу); 4) арганізацыя і забеспячэнне працэсу навучання; 5) прафесіяграма выкладчыка і патрабаванні да яго прафесіі; 6) этапы, узроўні і профілі навучання беларускай мове як замежнай. Студэнты атрымліваюць веды аб тым, як вызначаюцца мэты навучання мове (якім павінен быць вынік вучэбнай дзейнасці), як можна акрэсліць змест навучання (*чаму* вучыць), якія прыёмы і метады забяспечваюць авалоданне мовай у вызначаны для гэтага часавы інтэрвал (*як* вучыць), якія сродкі варта выкарыстаць для дасягнення пастаўленых мэтай і рэалізацыі запланаванага зместу навучання (*пры дапамозе чаго* вучыць). Асноўная мэта спецсемінара – фарміраванне ў студэнтаў – будучых выкладчыкаў – *прафесійнай кампетэнцыі* (здольнасці да навучання мове ў выніку азнаямлення з прыёмамі і метадамі яе выкладання) і *камунікацыйнай кампетэнцыі* ў іх будучых навучэнцаў (здольнасці да практычнага прымянення замежнай для іх мовы).

Лінгваметодыка як вучэбная дысцыпліна. Раздзелы і аспекты лінгваметодыкі. Агульныя, прыватныя, спецыяльныя методыкі. Лінгваметодыка як навуковая дысцыпліна. Навучанне і яго аспекты. Стратэгіі засваення вучэбнага матэрыялу. Лінгваметодыка і лінгвадыдактыка. Тэрмінасістэма лінгваметодыкі. Прадмет лінгваметодыкі. Аб'ект лінгваметодыкі. Лінгваметодыка як практычная дысцыпліна. Паняцце тэхналогіі навучання.

Метады даследавання ў лінгваметодыцы Метады, якія выкарыстоўваюцца на эмпірычным узроўні: аналіз навукова-метадычнай літаратуры, навуковае назіранне, абагульненне педагагічнага вопыту, гутарка, доследнае навучанне, анкетаванне, тэставанне, хранаметраванне, статыстычны аналіз эксперыментальных вынікаў. Метады, якія выкарыстоўваюцца на тэарэтычным узроўні: абстрагаванне, аналіз і сінтэз, кампарацыя (параўнанне), дэдукцыя і індукцыя, мадэляванне, экстрапаляцыя.

Праблема ўзроўняў валодання беларускай мовай як замежнай. Памежныя ўзроўні валодання мовай: узровень А – элементарнае валоданне мовай, узровень Б – свабоднае валоданне мовай, узровень В – дасканалое валоданне

мовай. Сістэма дэскрыптарай для апісання ўзроўняў. Рэалізацыя ўзроўняў А, Б і В паводле чатырох відаў маўленчай дзейнасці (слуханне, маўленне, чытанне, пісьмо). Беларуская, расійская і агульнаеўрапейская сістэмы ўзроўняў: агульнае і адметнае. Шкала ўзроўняў валодання беларускай мовай (профіль вну): элементарнае валоданне мовай (элементарны ўзровень, базавы ўзровень, памежны (БМЗ-1) узровень); свабоднае валоданне мовай (прамежжавы (БМЗ-2) узровень, прасунуты (БМЗ-3) узровень, звышпрасунуты (БМЗ-4) узровень); дасканаласць валодання мовай (прафесійны (БМЗ-5) узровень, дасканалы (БМЗ-6) узровень). Міжнародныя экзамены і сертыфікаты па замежных мовах і па беларускай мове як замежнай. Самаацэнка ўзроўню камунікацыйнай кампетэнцыі.

Сістэма навучання і сістэмны падыход. Характарыстыка сістэмы навучання БМЗ: функцыянальнасць, складанасць, адкрытасць, адаптыўнасць сістэмы. Тры ўзроўні сістэмы навучання БМЗ: макрападыход, навучанне канкрэтнай мове, мікрападыход. Функцыянаванне сістэмы навучання БМЗ. Віды працэсу навучання ў залежнасці ад узаемадзеяння выкладчыка і навучэнцаў (кантактнае (стацыянарнае) і дыстантнае (завочнае) навучанне; арыентаванае на выкладчыка і арыентаванае на навучэнцаў). Віды працэсу навучання ў залежнасці ад спосабаў яго арганізацыі (актыўнае і інфарматыўнае навучанне). Віды працэсу навучання ў залежнасці ад зместу навучання (кантэкстнае і пазакантэкстнае навучанне). Віды працэсу навучання ў залежнасці ад рэалізацыі ў навучанні прынцыпу свядомасці (інтуітыўнае і свядомае навучанне). Віды працэсу навучання ў залежнасці ад узаемадзеяння.

Профілі навучання беларускай мове як замежнай. Паняцце профілю навучання. Дашкольны профіль. Школьны профіль. Падрыхтоўчы профіль. Філалагічны профіль. Сістэма падрыхтоўкі студэнта-філолага: практычныя, прафесійныя, пазнаваўчыя, выхаваўчыя мэты навучання. Функцыянальна-семантычны і фармальна-структурны падыходы да адбору і прэзентацыі матэрыялу. Уключаны профіль (уклучанае навучанне). Нефілалагічны профіль. Спецыфіка навучання беларускай мове як замежнай у навучальных установах нефілалагічнага профілю. Курсавы профіль. Павышэнне кваліфікацыі. Завочны профіль. Дыстанцыйнае навучанне беларускай мове як замежнай. Віды дыстанцыйнага навучання ў вну з улікам тэлекамунікацыйных тэхналогій: дадатковае навучанне (вну – Інтэрнет – вну), змешанае навучанне (навучэнец – Інтэрнет – выкладчык), камунікацыйнае навучанне (навучэнец – Інтэрнет-цэнтр), асноўнае навучанне (навучэнец – Інтэрнет).

Змест навучання беларускай мове як замежнай. Структура зместу навучання: сродкі зносін (фанетычныя, лексічныя, граматычныя, краіназнаўчыя, лінгвакраіназнаўчыя); веды; навыкі і ўменні; сферы, тэмы, сітуацыі зносін; тэксты як матэрыяльная аснова зместу навучання. Прынцыпы адбору зместу навучання. Змест навучання ў залежнасці ад аб'екта навучання і засваення: мова – веды, маўленне – навыкі, маўленчая дзейнасць – уменні, культура – міжкультурная камунікацыя. Фонавыя веды.

Маўленчы этыкет. Віды кампетэнцый (лінгвістычная, сацыялінгвістычная (маўленчая), дыскурсіўная, стратэгічная, сацыяльная, сацыякультурная, прадметная, прафесійная, стратэгічная (кампенсаторная)). Размежаванне паняццяў *кампетэнцыя* і *кампетэнтнасць*. Камунікацыйная кампетэнцыя як вынік навучання (засваення мовы). Памылкі сацыякультурнага, лінгвакраізнаўчага і псіхалагічнага характару. Прычыны сацыякультурных памылак і фактары, што спрыяюць іх з'яўленню. Прадметны бок зместу навучання. Умоўна-маўленчыя (вучэбныя) і маўленчыя сітуацыі зносін. Тэкст як адзінка зместу навучання. Аўтэнтычныя (неадаптаваныя) і вучэбныя (адаптаваныя) тэксты і іх роля ў навучальным працэсе.

Метады навучання беларускай мове як замежнай. Агульнаметадалагічнае, агульнадыдактычнае і прыватнадыдактычнае значэнні паняцця 'метад'. Агульнадыдактычныя метады навучання: метады выкладання (дэманстрацыя, тлумачэнне, трэнінг, прымяненне, карэкцыя, ацэнка) і метады вывучэння (азнаямленне, асэнсаванне, удзел у трэнінгу, практыка, самакарэкцыя, самаацэнка). Прыватнадыдактычныя (уласна метадычныя) метады навучання: непасрэдныя (натуральны, прамы, аўдыявізуальны, аўдыялінгвальны), свядомыя (граматыка-перакладны, практычны, супастаўляльны, рэпрадуктыўна-крэатыўны), камбінаваныя (метад чытання, камунікацыйны) і інтэнсіўныя (сугестапедагагічны, эмацыянальна-сэнсавы, метад актывізацыі магчымасцей асобы і калектыву, гіпнапедыя, рытмапедыя, экспрэс-метад, інтэл-метад).

Сродкі навучання беларускай мове як замежнай. Сістэма сродкаў навучання. Сродкі навучання для выкладчыка: адукацыйны стандарт, вучэбная праграма, кніга для выкладчыка, даведнікі, навуковая літаратура, метадычная літаратура. Сродкі навучання для іншаземцаў: падручнік, кніга для чытання (хрэстаматыя), дапаможнік па развіццю маўлення, зборнік практыкаванняў, даведнікі, слоўнікі (тлумачальныя, энцыклапедычныя, дзвухмоўныя, этымалагічныя, арфаграфічныя, арфаэпічныя, фразеалагічныя слоўнікі, слоўнікі сінонімаў, слоўнікі антонімаў, частотныя слоўнікі, слоўнікі лінгвістычных тэрмінаў, адваротныя слоўнікі, лінгвакраізнаўчыя слоўнікі. Падручнік як асноўны сродак навучання. Кампаненты падручніка (фанетычны матэрыял, лексічны матэрыял, граматычны матэрыял, сацыякультурны матэрыял, вучэбныя тэксты, каментарыі да тэкстаў, практыкаванні, слоўнік. Сістэма практыкаванняў: моўныя, маўленчыя, умоўна-маўленчыя (прамежкавыя); пытална-адказавыя, рэплікавыя, дыялагічныя, апісальныя, дыскусійныя; трэніровачныя, кантрольныя, аспектычныя, комплексныя, рэцэптыўныя і прадуктыўныя практыкаванні. Тыпы падручнікаў: граматыка-перакладныя, аўдыявізуальныя, аўдыялінгвальныя, практычныя, камунікацыйныя. Інтэнсіўныя і камп'ютэрныя курсы. Аўдыявізуальныя сродкі навучання: фонахрэстаматыя, фанаграмы (грамзапіс, магнітазапіс, радыёперадачы), відэаграмы (натуральныя: прадметы, дзеянні; мастацка-выяўленчыя: вучэбныя малюнкі, рэпрадукцыі з твораў жывапісу, слайды, дыяфільмы, фотаздымкі, геаграфічныя карты; графічныя: табліцы, дыяграмы, схемы), відэафонаграмы (кінафільмы,

відэафільмы, тэлеперадачы, камп'ютэрныя праграмы). Тэхнічныя сродкі навучання: гукатэхнічныя (магнітафон, касетны плеер, радыёпрыёмнік, CD-ROM, DVD-ROM, магнітола, мабільны тэлефон, дыктафон), святлотэхнічныя (дыяпраектар, фільмаскоп, эпіпраектар, фотаапарат, лічбавая фотакамера, кадаскоп), гукасвятлотэхнічныя (кінапраектар, хатні кінатэатр, відэамагнітафон, відэакамера, тэлевізар, электронны перакладчык), сродкі камп'ютэрнага забеспячэння (камп'ютэр, CD-ROM, DVD-ROM, тэкставы сканер). Вучэбна-метадычны комплекс: структура, задачы, функцыі. Кабінет беларускай мовы як замежнай. Абсталяванне кабінета. Методыка правядзення вучэбных заняткаў па беларускай мове як замежнай у лінгафонных кабінетах. Методыка працы з дыяфільмамі і слайдфільмамі. Методыка працы з кінафільмамі і кінафрагментамі. Выкарыстанне тэлебачання ў навучанні беларускай мове як замежнай. Методыка працы з відэазапісамі. Выкарыстанне камп'ютэрных тэхналогій у працэсе навучання беларускай мове як замежнай.

Навучальны працэс і яго кампаненты. Змест паняцця 'навучальны працэс'. Структура навучальнага працэсу. Дзейнасць выкладчыка і навучэнцаў. Фактары паспяховасці навучальнага працэсу. Узаемасувязь навучальнага працэсу і навучальных мэтаў. Удзельнікі навучальнага працэсу. Прафесійна-педагагічныя функцыі выкладчыка: канструктыўна-арганізацыйная, навучальная, выхаваўчая, гнастычная, ацэначная, матывацыйна-стымулюючая, інструментальная, функцыя самарэалізацыі. Педагагічныя здольнасці выкладчыка: дыдактычныя, акадэмічныя, перцэптыўныя, маўленчыя, арганізацыйныя, аўтарытарныя, камунікацыйныя, прагнастычныя. Уменні выкладчыка. Прафесійная кампетэнцыя выкладчыка і яе складнікі. Крыніцы фарміравання прафесійнай кампетэнцыі выкладчыка (родная мова, замежная мова, лінгвістыка, літаратуразнаўства, методыка, педагогіка, філасофія, сацыялогія, культуралогія, гісторыя, эканоміка, паліталогія; лекцыі і практычныя заняткі па методыцы, курсавыя і дыпломныя працы, педагагічная практыка). Узроўні прафесійнай кампетэнцыі выкладчыка (элементарны, памежны, кампетэнтны, майстар-узровень). Уменні прафесійнай кампетэнцыі выкладчыка (канструктыўныя, вучэбныя, гнасеалагічныя, рэфлексійныя). Здольнасці да прафесійнай дзейнасці (дыдактычныя, арганізацыйныя, камунікацыйныя, прафесійныя, маўленчыя, перцэптыўныя, прагнастычныя). Якасці прафесійнай дзейнасці выкладчыка (ветлівасць, добрасумленнасць, аб'ектыўнасць, добразычлівасць, спагадлівасць, вытрымка, сціпласць, пачуццё новага, пачуццё ўласнай годнасці, гнуткасць, ініцыятыўнасць, назіральнасць, знаходлівасць, педагагічная інтуіцыя і інш.). Віды і аспекты прафесійнай дзейнасці (прафесійнае поле): выкладчык беларускай мовы як замежнай, перакладчык, спецыяліст-філолаг, педагог-настаўнік, навуковы супрацоўнік, культуролог і інш. Прафесіяграма выкладчыка беларускай мовы як замежнай. Перыядызацыя этапаў навучання беларускай мове як замежнай. Вучэбная дзейнасць як аснова навучальнага працэсу. Структурная арганізацыя вучэбнай дзейнасці. Этапы навучання: устаноўка, тлумачэнне, замацаванне,

развіццё, кантроль, ацэнка. Працэсуальны характар вучэбнай дзейнасці. Мадэль вучэбнай дзейнасці: дзейнасць выкладчыка і дзейнасць навучэнцаў у залежнасці ад этапаў навучання.

Арганізацыйныя формы навучання беларускай мове як замежнай. Віды арганізацыйных форм навучання: непасрэдныя і апасродкаваныя, калектыўныя і індывідуальныя; аўдыторныя практычныя заняткі (урок па практыцы беларускага маўлення), лабараторныя заняткі, лекцыя, семінар, кансультацыя, калёквіум, кіруемая самастойная работа студэнтаў (КСРС), вучэбная практыка, залік, экзамен, гутарка, хатняя падрыхтоўка. Урок па практыцы беларускага маўлення як асноўная арганізацыйная адзінка навучальнага працэсу. Тыпалогія ўрокаў у залежнасці ад скіраванасці заняткаў на фарміраванне маўленчых навыкаў (урокі фарміравання маўленчых навыкаў, урокі ўдасканалення маўленчых навыкаў, урокі развіцця маўленчых уменняў). Тыпалогія ўрокаў у залежнасці ад характару навыкаў (фанетычныя, лексічныя, граматычныя). Тыпалогія ўрокаў у залежнасці ад формы маўлення (маналагічнае, дыялагічнае). Тыпалогія ўрокаў у залежнасці ад яго зместу (урок-тлумачэнне, урок-дыскусія, урок-прэс-канферэнцыя, кінаўрок і інш.). Тыпалогія ўрокаў у залежнасці ад відаў дзейнасці – пазнаваўча-камунікацыйнай і ўласна-камунікацыйнай (урокі, скіраваныя на авалоданне сродкамі і тэхналогіяй зносінаў або маўленням як спосабамі фарміравання і фармулявання думак, урокі, скіраваныя на развіццё камунікацыйнай дзейнасці ў яе розных відах і формах). Камбінаваныя ўрокі і іх спецыфіка. Структура ўрока. Стабільныя і варыяцыйныя кампаненты ўрока: пачатак, ядро; тлумачэнне, замацаванне, практыка, падвядзенне вынікаў, заданне на дом. Сістэма практыкаванняў: падрыхтоўчыя, імітацыйныя, практыкаванні, якія прадугледжваюць свядомы выбар, практыкаванні на падстаноўку, трансфармацыйныя, дапаўняльныя, пашыральныя, практыкаванні на аналогію, практыкаванні з ключом, практыкаванні са стандартнымі фразамі, пытална-адказавыя практыкаванні, рэспансіўныя, рэплікавыя, сітуацыйныя практыкаванні, пераказ, дэскрыптыўныя, ініцыяцыйныя практыкаванні, драматызацыя). Эфектыўнасць урока. Схемы аналізу ўрока. Планаванне заняткаў па беларускай мове як замежнай. Пагадзіннае, тэматычнае і перспектыўнае планаванне заняткаў. Самастойная работа па беларускай мове як замежнай. Пазааўдыторная работа па беларускай мове як замежнай.

Актуальны стан і тэндэнцыі развіцця сучаснай лінгваметодыкі. Выкладанне беларускай мовы як замежнай у другой палове XX – пачатку XXI стст.: сацыялінгвістычны, лінгваметадычны і ўласна лінгвістычны аспекты. Змены лінгвістычнага і экстралінгвістычнага характару і пераасэнсаванне метадычных устаноў. Падзеі арганізацыйнага характару, якія паспрыялі развіццю дысцыпліны. Тэарэтычнае абгрунтаванне практыкі выкладання беларускай мовы як замежнай. Характарыстыка агульных тэндэнцый у развіцці лінгваметодыкі: паглыбленае даследаванне маўленчых зносінаў як формы ўзаемадзеяння людзей пры дапамозе мовы, арыентацыя выкладчыка на навучанне міжкультурным зносінам, даследаванне

ўзаемадзеяння мовы і культуры (лінгвакультуралагічны і лінгвакраіназнаўчы падыходы), пашырэнне тэрмінасістэмы лінгваметодыкі (лінгвакультурэма, лагаэпістэма, міфалагема, канцэпт, канстанта), інтэнсіфікацыя даследаванняў у рэчышчы кантролю ўзроўняў авалодання беларускай мовай як замежнай (стварэнне новай галіны педагогікі – тэсталогіі), абгрунтаванне зместу камунікацыйнай кампетэнцыі як мэты навучання беларускай мове як замежнай, развіццё сучасных навучальных тэхналогій, інтэграцыя адукацыйных сістэм у розных краінах свету.

Навучанне аспектам беларускай мовы. Навучанне беларускаму вымаўленню і інтанацыі. Фарміраванне фанетычных навыкаў, фанематычнага слыху. Авалоданне тэхнікай вымаўлення зычных і галосных гукаў беларускай мовы (узровень слова, узровень словазлучэння, узровень сказа; працэс маўлення і чытанне). Фарміраванне аўдытыўных навыкаў успрымання інтанацыйнага малюнка і яго адэкватнае ўзнаўленне ў маўленчай плыні. Артыкуляторны трэнінг. Развіццё маўленчага (фанематычнага і інтанацыйнага) слыху. Навучанне лексіцы. Фарміраванне лексічных навыкаў. Праблема прэзентацыі (семантызацыі) лексічных адзінак. Падрыхтоўчыя практыкаванні на базе працы з тэкстам. Трансфармацыйныя практыкаванні для актывізацыі беларускай лексікі ў вусным маўленні. Навучанне граматыцы. Фарміраванне граматычных маўленчых навыкаў прадуктыўнага маўлення. Азнямленне і папярэдняе замацаванне граматычнага матэрыялу. Кантраляванне граматычных навыкаў. Фарміраванне рэцэптыўных граматычных навыкаў. Лексікалізаванае авалоданне граматычным матэрыялам. Сегментаванне граматычнага цэлага (сказа, ЗФА, тэксту). Адпрацоўка аперацый генеравання маўленчых выказванняў на беларускай мове. Лексіка-граматычная ідэнтыфікацыя маўленчых выказванняў. Сітуацыйна абумоўленае выкарыстанне маўленчых выказванняў.

Літаратура

1. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Словарь методических терминов (теория и практика преподавания языков). СПб., 1999.
2. Акишина А.А., Каган О.Е. Учимся учить. Что надо знать о преподавании русского языка. М., 1997.
3. Актуальные вопросы преподавания русского языка как иностранного / Под ред. К.В.Горшковой. М., 1978.
4. Бахтиярова Х.Ш., Щукин А.Н. История методики преподавания русского языка как иностранного. Киев, 1988.
5. Бим И.Л. Методика обучения иностранным языкам как наука и проблемы школьного учебника. М., 1977.
6. Будаё В.Г. Русский с алфавита. Мн., 2003.
7. Вагнер В.Н. Методика преподавания русского языка аглоговорящим и франкоговорящим: Фонетика. Графика. Устная речь. 2-е изд. М., 2001.
8. Вишнякова Т.А. Основы методики преподавания русского языка студентам-нефилологам. М., 1982.
9. Вятютнев М.Н. Теория учебника русского языка как иностранного. М., 1984.
10. Гаворым па-беларуску: Вучэб. дапам. па бел. мове для замежн. навучэнцаў / Пад рэд. Л.І.Сямешкі. – Мн., 1999.
11. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам. М., 2000.

12. Глухов Б.А., Щукин А.Н. Термины методики преподавания русского языка как иностранного. М., 1993.
13. Изаренков Д.И. Обучение диалогической речи. 2-е изд. М., 1986.
14. Капитонова Т.И., Щукин А.Н. Современные методы обучения русскому языку иностранцев. М., 1987.
15. Книга о грамматике: Русский язык как иностранный: Учебное пособие / Под ред. А.В. Величко. М., 2004.
16. Комков И.Ф. Задачи и упражнения по методике преподавания иностранного языка. Мн., 1986.
17. Комков И.Ф. Методика преподавания иностранного языка. Мн., 1979.
18. Кривицкий А.А., Михневич А.Е., Подлужный А.И. Белорусский язык для говорящих по-русски. Мн., 1990.
19. Кривицкий А.А., Подлужный А.И. Учебник белорусского языка: Для самообразования. Мн., 1994.
20. Культура і гісторыя беларусаў: Тэксты і заданні: Вучэб. дапам. па практыцы беларускага маўлення для замежных студэнтаў / Аўт.-склад. С.А. Важнік, І.І. Савіцкая. Мн., 2003.
21. Лебединский С.И., Гончар Г.Г. Русский язык как иностранный: Типовая программа. Мн., 2005.
22. Ляшук В.М. Праграма па спецыялізацыі “Беларуская мова як замежная”. Мн., 1999.
23. Методика обучения русскому языку как иностранному: Курс лекций / Л.В. Московкин и др. СПб., 2000.
24. Методика преподавания русского языка как иностранного / О.Д. Митрофанова, В.Г. Костомаров и др. М., 1990.
25. Методическое руководство для преподавателей русского языка иностранцам / В.Г. Костомаров, О.Д. Митрофанова. 4-е изд. М., 1988.
26. Миньяр-Белоручев Р.К. Методический словарь: толковый словарь терминов методики обучения языкам. М., 1996.
27. Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методы перевода. М., 1996.
28. Настольная книга преподавателя иностранного языка. Мн., 2001.
29. Общая методика обучения иностранным языкам: Хрестоматия / Сост. А.А. Леонтьев. М., 1991.
30. Программы специальных курсов по специализации “Беларуская мова як замежная” / Аўт.-склад. В.М. Ляшук, Л.І. Сямешка, А.А. Пацехіна і інш. Мн., 2000.
31. Раманцэвіч В. Пачаткі роднае мовы. Мн., 1993.
32. Слоўнік тыпу INSITU беларускай мовы: Слоўнік, граматычны даведнік, збор тэкстаў для вывучаючых беларускую мову. Мн., 2003.
33. Хрестоматия по методике преподавания русского языка как иностранного / Сост. А.Н. Щукин. Воронеж, 1998.
34. Hurtig C.I. Kurze belarussische Grammatik in Tabellen für deutschsprachige Studenten / Кароткая граматыка беларускай мовы ў табліцах для нямецкамоўных навучэнцаў. Мн., 2001.
35. Hurtig C.I., Ramza T. Belarussische Grammatik in Tabellen und Übungen / Граматыка беларускай мовы ў табліцах і практыкаваннях // Slavistische Beiträge. Band 420. – München, 2003.

В.Я. Шкілёнак

АКТУАЛЬНЫЯ ПРАБЛЕМЫ ФУНКЦЫЯНАЛЬнай ЛІНГВІСТЫКІ

Тлумачальная запіска

Спецсемінара прадугледжвае аналіз моўных з’яў з пункту гледжання іх выкарыстання ў маўленчай дзейнасці. Функцыянальнасць у падачы моўнага матэрыялу – гэта адначасовая падача сістэмы мовы і правіл яе выкарыстання для выканання камунікатыўных задач. Такі падыход прадугледжвае аналіз моўных адзінак у канкрэтным маўленчым нападзенні. У межах спецсемінара ахопліваецца ўся сістэма беларускай мовы: фанетыка, лексікалогія і фразеалогія, марфеміка і словаўтварэнне, марфалогія, сінтаксіс. На матэрыяле твораў мастацкай літаратуры і публіцыстыкі даследуецца

функцыянаванне моўных з'яў розных узроўняў, вызначаецца спецыфіка ўжывання моўных адзінак у тэкстах.

Функцыянальная лінгвістыка як перспектыўны напрамак вывучэння моўных адзінак. Прадмет і задачы функцыянальнай лінгвістыкі.

Функцыянальная фанетыка. Значэнне гукавой арганізацыі маўлення. Мілагучнасць маўлення. Гукапіс у мастацкім тэксце. Вобразна-выяўленчая, эмацыянальна-экспрэсіўная, сэнсавая, кампазіцыйная функцыі гукапісу.

Функцыянальная лексікалогія. Сэнсавая дакладнасць маўлення. Выбар слова. Сінонімы, віды сінонімаў, іх функцыя ў тэксце. Лексічная антанімія. Функцыі антонімаў у маўленні. Выкарыстанне ў маўленні мнагазначных слоў і амонімаў. Паранімія. Функцыянальна-стылістычная дыферэнцыяцыя лексікі. Вобразна-выяўленчыя сродкі мовы. Паняцце вобразнасці маўлення. Троп. Метафара, метанімія, сінекдаха, увасабленне, алегорыя, эпітэт, параўнанне, гіпербала і літота, перыфраза. Іх функцыі ў мастацкіх і публіцыстычных тэкстах.

Функцыянальная фразеалогія. Фразеалагізм і асаблівасці яго выкарыстання ў маўленні. Класіфікацыя фразеалагічных адзінак. Стылістычнае значэнне фразеалагізмаў і яго кампаненты. Крытэрыі функцыянальна-стылістычнага размежавання фразеалагізмаў. Функцыянальна замацаваныя і функцыянальна не замацаваныя фразеалагізмы. Сінанімія, антанімія, мнагазначнасць і аманімія фразеалагізмаў. Функцыі фразеалагізмаў. Функцыі узуальнага і аказіянальнага характару.

Функцыянальная граматыка. Структура, семантыка і функцыянаванне вытворных слоў у маўленні. Прадуктыўныя спосабы беларускага словаўтварэння. Тыпы і мадэлі ўтварэння слоў. Стварэнне ацэнных значэнняў сродкамі словаўтварэння. Экспрэсіўнае словаўтварэнне ў мастацкім і публіцыстычным маўленні. Функцыянальна-стылявая замацаванасць словаўтваральных сродкаў беларускай мовы. Неалагізмы, патэнцыяльныя словы, аказіяналізмы.

Паняцце марфалогіі і яе функцыянальных адзінак. Функцыі часцін мовы і марфалагічных катэгорый у сістэме мовы і маўлення.

Назоўнік як часціна мовы і яго функцыя ў маўленні. Функцыі лексіка-граматычных разрадаў і словаформ назоўнікаў.

Прыметнік як часціна мовы. Асаблівасці функцыянавання прыметніка ў беларускай мове. Функцыі лексіка-граматычных разрадаў і словаформ прыметнікаў.

Лічэбнік як часціна мовы. Функцыянальна-камунікатыўныя асаблівасці лічэбнікаў і іх разрадаў.

Займеннік як часціна мовы. Агульная функцыянальная характарыстыка займеннікаў і іх функцыянальна-семантычная класіфікацыя. Функцыі разрадаў займеннікаў і іх словаформ. Асаблівасці функцыянавання займеннікаў у беларускай мове.

Дзеяслоў і дзеяслоўныя формы. Асноўныя катэгорыі беларускага дзеяслова як носьбіта працэсуальнай прыметы дзеяння. Функцыі лексіка-граматычных разрадаў і словаформ дзеяслова.

Інфінітыў, яго функцыянальная характарыстыка. Тыпы сінтаксічнага ўжывання інфінітыва.

Дзеепрыметнік, яго функцыянальная характарыстыка. Асаблівасці функцыянавання дзеепрыметнікаў у беларускай мове.

Дзеепрыслоўе, яго функцыянальная характарыстыка. Асаблівасці функцыянавання ў маўленні.

Прыслоўе як часціна мовы. Спецыфіка прыслоўяў як нязменнага класа слоў. Асаблівасці функцыянальна-семантычных разрадаў прыслоўяў. Роля прыслоўяў у тэкстах розных стыляў.

Функцыянальная тыпалогія прыназоўнікаў, злучнікаў, часціц, выклічнікаў.

Функцыянальны сінтаксіс беларускай мовы. Паняцце сінтаксіса і яго функцыянальных адзінак. Функцыянальны сінтаксіс простага сказа. Актуальнае чляненне і парадак слоў у сказе. Базавыя мадэлі простага сказа і іх тыповая семантыка. Пашырэнне базавых мадэлей простага сказа. Функцыянальны сінтаксіс складанага сказа. Асаблівыя прыёмы сінтаксічнай арганізацыі маўлення. Сінтаксіс тэксту. Простая, ускосная, няўласна-простая мова. Маналог і дыялог.

Літаратура

1. Аврорин В.А. Проблемы изучения функциональной стороны языка // К вопросу о предмете социолингвистики. Л., 1997.
2. Аксамітаў А.С. Беларуская фразеалогія. Мн., 1978.
3. Беларуская граматыка: У 2 ч. Мн., 1985.
4. Бондарко А.В. Грамматическая категория и контекст. Л., 1971.
5. Бондарко А.В. Функциональная грамматика. Л., 1984.
6. Бурак Л.І. Сучасная беларуская мова. Сінтаксіс. Пунктуацыя. Мн., 1987.
7. Голуб И.Б. Стилистика русского языка. М., 2001.
8. Золотова Г.А., Онипенко Н.К., Сидорова М.Ю. Коммуникативная грамматика русского языка. М., 1989.
9. Кожина М.Н. К основаниям функциональной стилистики. Пермь, 1968.
10. Костомаров В.Г. Русский язык на газетной полосе. Некоторые особенности языка современной газетной публицистики. М., 1971.
11. Крывіцкі А.А., Падлужны А.І. Фанетыка беларускай мовы. Мн., 1984.
12. Лексікалогія сучаснай беларускай мовы / Пад рэд. А.Я.Баханькова Мн., 1992.
13. Лепешаў І.Я. Праблемы фразеалагічнай стылістыкі і фразеалагічнай нормы. Мн., 1984.
14. Рамза Т.Р. Сінтаксіс: Тэарэтычны курс: Вучэб. Дапаможнік. Мн., 2003.
15. Рогова К.А. Синтаксические особенности публицистической речи. Л., 1975.
16. Синтаксис и стилистика. М., 1976.
17. Солганик Г.Я. Синтаксическая стилистика. М., 1991.
18. Цікоцкі М.Я. Стылістыка беларускай мовы. Мн., 1995.
19. Шакун Л.М. Словаўтварэнне. Мн., 1978.
20. Шелякин М.А. Функциональная грамматика русского языка. М., 2001.
21. Шкраба І. Аб вывучэнні моўна-стылістычных асаблівасцей мастацкага твора // Беларуская мова і літаратура ў школе. 1990 № 10.
22. Шуба П.П. Сучасная беларуская мова. Марфалогія. Марфалогія. Мн., 1987.
23. Юрэвіч А.К. Стылістыка беларускай мовы. Мн., 1992.
24. Янкоўскі Ф.М. Беларуская фразеалогія. Мн., 1981.

ЛЕКСІЧНЫЯ ІНАВАЦЫІ Ў СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Тлумачальная запіска

Мова, як і грамадства, не стаіць на месцы, а ўвесь час знаходзіцца ў несупынным руху, у развіцці, якое залежыць як ад інтралінгвістычных, так і ад экстралінгвістычных фактараў. У сувязі з тым, што змены ў лексіцы адбываюцца пастаянна, кожны перыяд развіцця беларускай мовы характарызуецца сваім слоўнікавым складам. Адлюстравяўшы вялікія змены, што адбыліся ў жыцці грамадства і ў самой мове, лексіка сучаснай беларускай літаратурнай мовы змянілася не толькі ў колькасных, але і ў якасных адносінах. Для студэнта-філолага будзе актуальным знаёмства з інавацыйнымі працэсамі ў лексіцы, асноўнымі напрамкамі развіцця лексічнага складу беларускай мовы на сучасным этапе. Увага засяроджваецца на месцы і ролі слоўнікавага складу народных гаворак, ўстарэлых лексічных адзінак, неалагізмаў і аказіянальных утварэнняў, запазычанняў, словаўтваральных працэсаў у фарміраванні і развіцці беларускага лексічнага фонду.

Мэта спецсемінара -- даследаваць фармальную і семантычную структуру слова ў сучаснай беларускай мове, вызначыць прычыны, вынікі і формы змянення значэнняў слоў, шляхі ўзбагачэння слоўніка за кошт уласных словаўтваральных сродкаў і лексічных запазычанняў, разгледзець праблемы адаптацыі запазычаных слоў і пытанні нармавання беларускай лексікі; развіваць лінгвістычнае мысленне і творчыя здольнасці студэнтаў, садзейнічаць рэалізацыі іх прафесійных інтарэсаў, выходзяць паважлівае стаўленне да лексічнага фонду беларускай мовы.

I. Інавацыйныя з'явы ў лексіцы на сучасным этапе развіцця беларускай мовы

Новае ў беларускай лексіцы. Экстра- і інтралінгвістычныя асаблівасці развіцця літаратурнай лексікі. Пытанні "русізацыі", "інтэрнацыяналізацыі" і "беларусізацыі" слоўнікавага складу беларускай мовы. Прадуктыўныя напрамкі папаўнення лексікі беларускай мовы.

II. Устарэлая лексіка ў структуры сучаснай беларускай літаратурнай мовы

Ажыўленне ўстарэлых слоў як сродак папаўнення лексічнага складу сучаснай беларускай мовы. Асаблівасці функцыянавання ўстарэлых слоў у мове мастацкай літаратуры.

III. Лексічная сістэма сучаснай беларускай літаратурнай мовы і народныя гаворкі

Узаемадзеянне лексікі літаратурнай мовы са слоўнікавым складам народных гаворак. Сінанімічнае вар'іраванне народнай лексікі. Нацыянальныя вытокі беларускай тэрміналогіі.

IV. Паняцце неалагізацыі

Асаблівасці ўтварэння новых слоў. Неалагізмы і аказіянальныя ўтварэнні. Індывідуальна-аўтарскія словы ў іх адносінах да мовы і маўлення. Неалагізмы ў сучасным перыядычным друку і навуковых выданнях. Аўтарскія неалагізмы ў творах беларускіх пісьменнікаў.

V. Папаўненне беларускай лексікі шляхам запазычанняў

Шляхі пранікнення і спосабы ўвядзення іншамовных слоў у беларускую мову. Асваенне іншамовных слоў. Засваенне беларускай літаратурнай мовай іншамовных дзеяслоўных асноў. Асаблівасці функцыянавання іншамовнай лексікі ў творах беларускіх пісьменнікаў і перыядычных выданнях.

VI. Лексічныя інавацыі і словаўтварэнне

Актыўныя працэсы словаўтварэння на сучасным этапе, іх уплыў на лексічную сістэму беларускай мовы. Прадуктыўныя тыпы і спосабы ўтварэння лексічных адзінак. Канкурэнцыя словаўтваральных тыпаў.

VI. Праблемы лексічнага нармавання беларускай мовы.

Сітуацыя двухмоўя і два стандарты ў сучаснай беларускай мове. Лексічныя нормы сучаснай беларускай мовы. Пытанні нармалізацыі асобных лексічных адзінак.

Літаратура

1. Абабурка М. Культура беларускай мовы. Мн., 1994.
2. Анічэнка У.В. Моўны ландшафт Беларусі на міжславянскім фоне. XII Міжнародны з'езд славістаў. Даклады. Гомель, 1998.
3. Анічэнка Уладзімір. Роля народнага моўнага багацця ў развіцці беларускай літаратурнай мовы // Беларусь паміж Усходам і Захадам. Ч.2, Мн, 1997.
4. Асновы культуры маўлення і стылістыкі: Вучэбн. дапам. для студ. філал. фак. ВНУ / У.В.Анічэнка, У.Д.Еўтухоў, В.А. Ляшчынская, Т.І. Тамашэвіч; Пад рэд. У.В.Анічэнкі. Мн., 1992.
5. Бардовіч А.М., Шакун Л.М. Марфемны слоўнік беларускай мовы. 2-е выд., перапрац. і дап. Мінск: Вышэйшая школа, 1989.
6. Бардовіч А.М., Круталевіч М.М., Лукашанец А.А.. Словаўтваральны слоўнік беларускай мовы: Вучэбны дапаможнік для агульнаадукацыйнай шк., ліцэяў, гімн. Мінск: Беларуская навука, 2000.
7. Беларуская граматыка. Ч. 1. Мн., 1985.
8. Беларуская мова ў другой палове XX стагоддзя // матэрыялы міжнароднай навуковай канферэнцыі (Мінск 22-24 кастрычніка 1997 г.). Мн., 1998.
9. Беларуская мова. Хрэстаматыя: вучэб. дапаможнік [аўт.-склад.: З.І.Бадзевіч і інш.]. Мн., 2005.
10. Беларуская мова: цяжкія пытанні фанетыкі, арфаграфіі, граматыкі. Пад рэд. А.І. Падлужнага. Мн. 1987.
11. Беларуская мова: шляхі развіцця, кантакты, перспектывы. Мн., 2001.
12. Беларуская мова. Энцыклапедыя. Мн., 1994.
13. Бідэр Герман. Развіццё беларускай літаратурнай мовы ў кантэксце славянскага адраджэння// Беларусь паміж Усходам і Захадам. Ч.2. Мн., 1997.
14. Букаев А.И. Газетная лексика. Мн., 1996.
15. Вайнрайх У. Языковые контакты. Благовещенск, 2000.
16. Каўрус А.А. Стылістыка беларускай мовы. Мн., 1980.
17. Красней В.П. Грані слова. Мн., 1996.
18. Красней В.П. Лексікалогія і фразеалогія беларускай мовы. Мн.. 1982.
19. Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Пад рэд. А.Я.Баханькова. Мн., 1994.
20. Лепешаў І.Я. Сучасная беларуская мова: спрэчныя пытанні. Гродна, 2002.
21. Лукашанец А.А. Беларуская мова на пачатку XXI стагоддзя // Роднае слова. 2004. №1. С. 39-44.

22. Ляшчынская В.А. Беларуская мова. Тэрміналагічная лексіка. Гомель, 2000.
23. Медведева И.Л. Психолінгвістычныя аспекты функцыянавання іноязычнага слова. Тверь, 1999.
24. Міхневіч А.Я., Гіруцкі А.Я. вазьмі маё слова... Нататкі аб лексічным узаемаўплыве беларускай і рускай моў у кантэксце ўзаемадзеяння культур. Мн., 1990.
25. Плотнікаў Б.А. Беларуская мова ў сістэме славянскіх моў. Мн., 1999.
26. Плотнікаў Б.А. Беларускае слоўніцтва. Мн., 2003.
27. Перспектывы развіцця і функцыянавання нарматыўнай лексікі. Гомель, 1998.
28. Рагаўцоў В.І. Мова раённых газет Магілёўскай вобласці. Магілёў, 2000.
29. Сцяцко П.У. Праблемы лексічнага нармавання беларускай мовы. Гродна, 1999.
30. Сцяцко П.У. Праблемы нормы, культуры мовы. Гродна, 1998.
31. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы. Мн, 2002.
32. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. У 5-ці т., 6 кн./ Пад рэд. К.К.Крапівы. Мн., 1977-1985.
33. Цікоцкі М.Я. Стылістыка беларускай мовы. Вуч. дап. для фак. журнал. 2-е выд., перапрац. і дапрац. Мн., 1995.
34. Цікоцкі М.Я. Стылістыка тэксту. Мн., 2002.